

vrijtijdsbesteding in vlaanderen

f. van mechelen

vrijtijdsbesteding in vlaanderen

verhandelingen van het tijdschrift
volksopvoeding

Vand '64 *ff*

5. vrijetijdsbesteding in vlaanderen

antwerpen, uitgeverij s.m. ontwikkeling, 1964

vrijetijdsbesteding in vlaanderen

**een sociologisch onderzoek
bij de actieve nederlandstalige
bevolking van belgië**

onder leiding van prof. dr. f. van mechelen

**door drs. u. claeys
dr. w. dumon
drs. e. goedleven
drs. j. van den bosch
drs. j. verhoeven**

**katolieke universiteit te leuven
instituut voor economisch, politiek
en sociaal onderzoek (iepso)
centrum voor sociologisch onderzoek**

**uitgegeven onder de auspiciën van de algemene
direktie voor jeugd en vrijetijdsbesteding van
het ministerie van nationale opvoeding en kultuur**

inleiding

Het verschijnsel 'vrije tijd' is een der meest kenmerkende van onze eigentijdse samenleving. De evolutie schijnt te gaan van een arbeidsbestel naar een samenleving van vrije tijd. Dit houdt natuurlijk verband met de gestadige groei van het nationaal inkomen en is een corrolarium van onze technische ontwikkeling.

In onze westerse cultuur is het volstrekt ondenkbaar dat in deze vrije tijd geen activiteiten zouden worden ontwikkeld. Naast rust en ontspanning groeien diverse vormen van vrijetijdsbesteding in een sfeer van hobby, vervolmaking, sport en cultuur. Een nieuwe industrie komt in de vrijetijdsbesteding tot stand.

De reeds vrijgekomen en de verwachte vrije tijd neemt thans dergelijke afmetingen aan en de bestedingsmogelijkheden van vele gezinnen en instellingen zijn zo aanzienlijk geworden, terwijl eveneens het gemiddeld intellectueel peil dank zij gespreid onderwijs zo sterk is toegenomen, dat de overheid zich bewust wordt van de betekenis ervan voor de samenleving. Deze verantwoordelijkheid kan dermate sterk worden gevoeld, dat de overheid een stimulerende en indikatief-richtingsaanwijzende rol kan, mag en zelfs moet vervullen.

Het uitgangspunt van iedere actie is niet alleen te vinden in het uiteindelijk te bereiken doel, maar ligt eveneens besloten in de feitelijkheid. Een ruime inventaris van de besteding van de vrije tijd en verder van de wensen der betrokkenen moet uiteraard een bron van inlichtingen en inspiratie vormen voor de bestuurders.

Zijne Excellentie R. van Elsende, Minister van Cultuur, Adjunkt voor Nationale Opvoeding, gaf aan de afdeling Burop van het Centrum

sociologie van de vrije tijd

1. vrije tijd een modern probleem ?

a) Ongetwijfeld kan men stellen dat wij in vergelijking met onze grootouders minder uren werken per dag, minder dagen per week, minder weken per jaar. In het gehele leven beschouwd treedt men pas op latere leeftijd het arbeidsproces binnen en blijft er na de uittrede uit het arbeidsproces een nog relatief lange periode van 'non-aktiviteit' over ⁽¹⁾.

Uit dit alles komt duidelijk naar voor dat, op twee generaties tijd, de hoeveelheid vrije tijd op ontzaglijke wijze is toegenomen. Anderzijds ziet het er naar uit dat de arbeidstijd in de toekomst nog zal verminderen zodanig dat sommigen nu reeds spreken van een overgang van ons 'arbeidsbestel' naar een 'vrijtijdsbestel'. Zo spreekt de Franse socioloog Dumazedier over 'une civilisation du loisir' ⁽²⁾.

1. Van den Haag, E., *The Fabric of Society*, New York, Harcourt Brace, 1957, blz. 167-168.

2. Dumazedier, J., *Vers une civilisation du loisir*, Paris, Edition du Seuil, 1962, 320 blz.

voor Sociologisch Onderzoek te Leuven de vererende opdracht om deze brede inventaris voor nederlandstalig België door een representatief onderzoek op te stellen. Hierdoor werd een stimulans gegeven aan de wetenschappelijke aanpak van de Vrijtijdsbesteding en de Volksontwikkeling binnen dit kader. Burop hoopt aan de verlangens van de opdrachtgever te gemoet te zijn gekomen.

Van meet af aan moet op een ernstige beperking bij de analyse der resultaten worden gewezen. De gegevens door het onderzoek verzameld werden enkel uitgesplitst naar geslacht en milieu. Om zuiver technische redenen werd de uitsplitsing naar leeftijd en sociale status niet doorgevoerd. Wij hopen hierop in een latere publikatie te kunnen terugkomen.

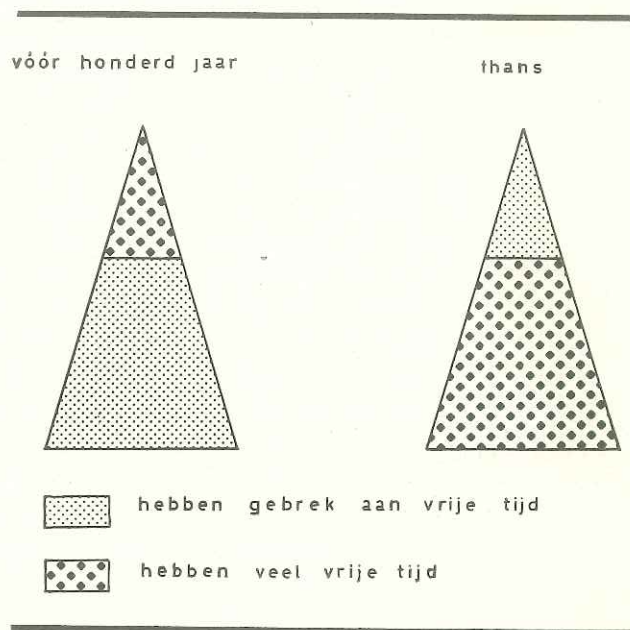
Naast onze erkentelijkheid aan de opdrachtgever om zijn voortdurende actieve belangstelling te hebben uitgesproken, moeten wij ook directeur-generaal P. Rock danken voor zijn directe suggesties en bereidwillige medewerking. De vele interviewers verdienen eveneens onze hulde, maar het meest wellicht de ca. 2.000 ondervraagden, die een deel van hun vrije tijd hebben afgestaan om zich over hun eigen vrijtijdsbesteding en bestemming te bezinnen: onder hen waren eenvoudige lieden en ook de hoogste gezagsdragers door het toeval uitgekozen.

Hun getuigenissen waren het materiaal voor het levende beeld van vrije-tijdsbesteding in de Vlaamse volksgemeenschap in 1962.

b) Scherp in tegenstelling hiermee staat de dagelijkse ervaring dat een hele categorie mensen niet lijdt onder een overvloed van vrije tijd maar onder een gebrek aan vrije tijd. Als een boutade wordt wel eens gezegd dat de grote nood van deze tijd de tijdsnood is ⁽¹⁾. Verschijnselen zoals de zogenaamde manager-ziekte, het gezeur over het jachtige leven van deze tijd enzomeer, wijzen er op dat bepaalde geledingen van onze bevolking inderdaad zeer druk benomen zijn en de moderne weldaad 'vrije tijd' niet als dusdanig ervaren.

c) De discrepantie tussen inkrimping van de arbeidstijd en derhalve groei van het kwantum vrije tijd aan de ene kant, de grote tijdsnood aan de andere kant valt gemakkelijk te verklaren in het licht van de sociale gelaagdheid van onze bevolking. Inderdaad, de grote toename van de vrije tijd is in hoofdzaak aan arbeiders en bedienden ten goede gekomen. Terzelfdertijd echter worden topfunctionarissen en het hoger kaderpersoneel, kortom de zoge-

grafiek 1: de oude en de nieuwe 'leisure class'

naamde moderne 'organisation men' of managers en academici in het algemeen, meer en meer opgeslorpt door hun bedrijvigheid. Vatten wij dit samen dan zien wij dat de top van de maatschappelijke ladder, of sociale piramide zo men wil, ingenomen wordt door mensen met een groeiend gebrek aan vrije tijd, terwijl de brede basis wordt ingenomen door mensen wier kwantum vrije tijd voortdurend toeneemt. Dit is een algemene tendens waarop natuurlijk enkele uitzonderingen voorkomen, zoals bijvoorbeeld bij sommige categorieën van zelfstandigen.

d) Dit is een totaal omgekeerde wereld in vergelijking met die van het midden van vorige eeuw. In de toenmalige maatschappij was er geen vrije tijd voor arbeiders en bedienden. In industrie en landbouw telde men werkdagen van 16 uur en meer. De verstrekkers van het kapitaal, de grootgrondbezitters echter beschikten over kwasi onbeperkte vrije tijd. Men kan hier spreken over het bestaan van een 'leisure class' (Veblen) ⁽¹⁾. De ombuiging die zich in deze heeft voltrokken is te wijten aan de overgang van onze oude traditioneel-agrarische maatschappij naar een moderne industriële. Inderdaad, de vrije tijd als dusdanig is een produkt van ons industrieel samenlevingspatroon.

e) Het industrialiseringsproces kan worden beschouwd als een wijziging in de arbeidssituatie van de meest dominante geledingen uit de actieve bevolking. Industrialisatie impliceert: werken in de industrie. Welnu een kenmerk van het werken in de moderne industrie is het relatief hoog arbeidsritme. De werktijden in de industrie verlopen met de regelmaat van de klok: op een vast uur wordt begonnen, op een vast uur opgehouden. Dit resulteert in een scherpere scheiding tussen arbeidstijd en vrije tijd (bruto-vrije tijd). Er is hier, in tegenstelling met de oudere ambachtelijke bedrijvigheid, geen overvloeien van het een in het ander, maar een scherpe cesuur, aangekondigd door markante signalen zoals het gillen van de sirene der fabriek.

f) De tijdsindeling: arbeidstijd — vrije tijd is dan ook een kenmerk van onze industriële samenleving. Groepen zoals zelfstandige middenstand en sommige agrariërs kennen deze scherpe indeling nog niet. Bij velen van hen verloopt de overgang tussen vrije tijd en arbeidstijd bijna ongemerkt. In het sociologisch onderzoek terzake komt naar voor dat de middenstanders over het algemeen een aanzienlijk deel van hun vrije tijd als arbeidstijd beschouwen ⁽²⁾. Wat er ook van zij, vast staat dat de vrije tijd bij bezoldigden een

1. Van Mechelen, F., 'Vrije tijd: Realiteit en toekomstperspectief', *Kultuurleven*, 28e jg., nr. 2, februari 1961, blz. 95.

1. Veblen, T., *Theory of the Leisure Class*, New York, 1899.

2. Dumon, W., 'De middenstand tegenover arbeid en vrije tijd', *Politica*, 13e jg., nr. 1, januari 1963, blz. 30-47.

nietwat ander karakter heeft dan bij de economisch zelfstandigen. Daar wij echter Vlaanderen, hier beperkt tot de vier Vlaamse provincies plus het arrondissement Leuven, essentieel als een industriële samenleving kunnen karakteriseren, komt het grote belang van een onderzoek naar de vrijetijdsbesteding bij de actieve bevolking naar voor. Juist omwille van het gedifferentieerd karakter van de vrijetijdsbesteding in een industriële en een rurale samenleving werden in het onderzoek alle resultaten gesplitst over de verdeling: ruraal —, minder ruraal —, semi-industrieel milieu, kleinstad, grootstad.

2. het begrip vrije tijd en vrijetijdsbesteding

a) algemeen

Zoals reeds aangeduid is het sociale fenomeen 'vrije tijd' beduidend anders in de industriële maatschappij dan in de agrarische. De vrije tijd als sociologisch gegeven is derhalve onderhevig aan de veranderingen in de maatschappij. Dit verklaart dan ook dat het begrip vrije tijd moeilijk juist te bepalen valt en dat de bestaande begripsomschrijvingen tijdsgebonden zijn en steeds een voorlopig karakter dragen.

Toch hebben velen gepoogd het begrip vrije tijd nader te omschrijven. Uit al deze bepalingen, ook de oudere, komen een tweetal karakteristieken duidelijk naar voor.

1. vrije tijd en arbeidstijd

De vrije tijd is die tijd die niet door de arbeid wordt ingenomen. Het concept arbeid is hier versmald tot de betekenis van beroepsarbeid.

Zo omlijnt Lundberg bijvoorbeeld het begrip vrije tijd als: "de tijd die vrij is van de meer vanzelfsprekende en formele verplichtingen die ons door het beroep worden opgelegd".

In de Duitse literatuur houdt Heyde zich uitsluitend aan de tegenstelling arbeidstijd — vrije tijd. "Freizeit: der Teil der Zeit der Arbeitenden Menschen der nicht Arbeitszeit ist". "Eine, in den letzten Jahrzehnten aufgekommen Bezeichnung der Zielpause in den der Mensch nicht arbeitet". "Freizeit: die durch die Arbeitsrechtslehre gesicherte Zeit in den der Mensch nicht von seiner Berufstätigkeit besonders der Erwerbsarbeit, beansprucht wird" (1).

Het woordenboek van E. Augé (1930) omschrijft de vrije tijd als volgt: "distractions, occupations, auxquelles on se livre de son plein gré, pendant le temps qui n'est pas pris par le travail ordinaire" (2). De uitdrukking 'travail ordinaire' is eerder vaag en de vraag kan gesteld worden of men de verplichtingen naast de strikt omlijnde werkuren, ook bij de niet-vrije tijd moet rekenen.

Het is duidelijk dat tot voor enkele jaren de vrije tijd hoofdzakelijk, om niet te zeggen uitsluitend, in tegenstelling met 'arbeid' werd gesteld. De vrije tijd is de niet-arbeidstijd en de vrije uren zijn de uren die niet door de beroepsarbeid worden ingenomen. De vaagheid waarmede de verschillende auteurs echter de vrije tijd omschrijven wijst erop dat naast de arbeidstijd ook andere bezigheden onder de niet vrije tijd kunnen gerekend worden. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting bij Staudinger: "Free-time means all the time that workers have at their disposal outside work and sleep" (3). De slaap is hier het nieuwe element dat niet onder de vrije tijd gerekend wordt. Niettegenstaande er naast de arbeidstijd andere elementen tot de niet vrije tijd worden gerekend, blijft de tegenstelling tussen arbeidstijd en vrije tijd zinvol.

2. het vrijheidsaspect in de vrije tijd

In de Franse literatuur spreekt Friedmann van 'le temps libéré' (4), de tijd die vrij gemaakt is, die los gemaakt is van de arbeidswang.

1. Heyde, L., 'Freizeit', Evangelische Sozial Lexicon, blz. 366.
2. Dumazedier, J. en Friedmann, G., 'Les loisirs', Encyclopédie Française, Vol. XIV, blz. 14.54-1 - 14.58-6.
3. Staudinger, H., Leisure-time and free-time studies, Heidelberg, Lambert Schneider, 1948, blz. 665-684.
4. Friedmann, G., 'Le loisir et la civilisation technicienne', Revue Internationale des sciences sociales, XII, nr. 4, 1960, blz. 552.

Andere bepalingen beklemtonen eveneens het vrijheidsaspect : "Vrije tijd is de tijd die de mens naar eigen goeddunken kan besteden" ⁽¹⁾. Of : "Het aantal uren per etmaal die hij naar eigen inzicht kan gebruiken" ⁽²⁾. Of nog : „Wat ge aan vrijheid overhoudt na aftrek van datgene waartoe ge gedwongen wordt" ⁽³⁾. En : „De vrije tijd is de tijd zonder verplichtingen, die men doorbrengt met activiteiten welke met genoeg gepaard gaan" ⁽⁴⁾. Uit deze enkele citaten blijkt voldoende dat het vrij zijn een voornaam element is in de 'vrije' tijd.

Het ware te eenvoudig de uren buiten de beroepsarbeid als vrije tijd te beschouwen. Deze opvatting heeft afgedaan bij de moderne sociologen.

Naast de arbeidstijd is er een reeks activiteiten die naar vorm en inhoud sterk kan verschillen. Dat deze niet-arbeidstijd niet altijd vrije tijd is blijkt duidelijk uit de waarneming en wordt dan ook door alle auteurs onderschreven. De tijd vrijgemaakt op de arbeidstijd (temps libéré) wordt in vele gevallen gedeeltelijk weer arbeidstijd ; Friedmann spreekt van 'l'infiltration du travail après le travail' ⁽⁵⁾.

b) bruto- en netto-vrije tijd

Een gedeelte van de tijd wordt in beslag genomen door bezigheden die noch als eigenlijke arbeidstijd noch als vrije tijd kunnen beschouwd worden. Het zou moeilijk (en tevens onjuist) zijn de verplaatsingsduur van en naar het werk, de slaaptijd, de tijd besteed aan maaltijden, hygiëne en dergelijke, onder te brengen onder de titel van arbeidstijd of vrije tijd.

1. Beumer, R., 'Nogmaals de sociale aspecten van de vrijetijdsbesteding', Volksopvoeding, 4e jg., nr. 2, maart-april 1955, blz. 92.

2. 'Vrijetijdsbesteding', Winkler Prins Encyclopaedie, Supplement en register deel 5, 1955, blz. 454.

3. XX. Maatschappelijke verwildering van de jeugd. Rapport betreffende het onderzoek naar de geestesgesteldheid van de massajeugd, 's Gravenhage, Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf, 1952, blz. 29.

4. Pietersen, L., Sociologie van de sport, Utrecht, Het Spectrum, 1961, blz. 9.

5. Friedmann, G., op. cit., loc. cit.

In hun onderzoek naar de besteding van de vrije tijd van de Nederlandse arbeiders in 1936 voerden Blonk e.a. ook een onderscheid in tussen bruto- en netto-vrije tijd ⁽¹⁾.

Volgens hen is bruto-vrije tijd, de gehele tijd waarover de arbeider beschikt na aftrek van de strikt omlijnde arbeidstijd. Zij omschrijven het begrip netto-vrije tijd (voor de arbeiders) aan de hand van een schema als resultaat van een positief onderzoek. De netto-vrije tijd is de bruto-vrije tijd verminderd met 1° de tijdsvulling onmisbaar voor het behoud van fysische kracht met 2° de tijd die men besteedt om besparingen te doen op sommige noodwendige zaken, zoals herstellingen in huis, het in de tuin werken, enz.

Hieruit kan opgemaakt worden dat de netto-vrije tijd gesteld wordt tegenover de tijd die men verplicht is te besteden aan beroepsverplichtingen of bezigheden waar de mens niet buiten kan. Dit zijn werkzaamheden die zich aan de mens onweersaanbaar opdringen : slapen, eten..., eventuele onontkoombare plichten of bezigheden kwasi inherent aan de levensstatus van elke persoon in het bijzonder.

De bruto-vrije tijd kan derhalve ingedeeld worden in semi-vrije tijd en eigenlijke of netto-vrije tijd. De semi-vrije tijd is dan de bruto-vrije tijd min de netto-vrije tijd.

De semi-vrije tijd is gekenmerkt door een zekere noodzaak of verplichting. De netto-vrije tijd is een volledig vrije tijd.

c) tijdsgebruik

In deze studie zal de indeling tussen netto- en bruto-vrije tijd niet worden gevolgd. Van maatschappelijk standpunt uit kan men een viertal soorten van tijdsgebruik onderscheiden.

1. de arbeidstijd

De arbeidstijd bevat hier dan enkel de beroepsarbeid. Het is de activiteit die de mens volbrengt met het oog op het verwerven

1. Blonk A., e.a. De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders, Amsterdam, 1936, blz. 18.

van een zeker inkomen. Het omvat zowel de arbeid van de mijnwerker als die van de mijndirekteur, zowel de arbeid van de melkboer als die van de leraar, zowel de arbeid van de verpleegster als die van de beroepsofficier.

2. semi-vrije tijd ⁽¹⁾

Hieronder wordt verstaan, de tijd die nodig is om in zijn levensonderhoud te voorzien, zonder dat dit een onmiddellijke economische betekenis heeft. Een goed voorbeeld hiervan is het huishoudelijk werk: het klaarmaken van het eten, het onderhoud van de woning, de zorg voor de kinderen enz. Ook de persoonsverzorging zoals het opschik maken behoort hiertoe.

Onmiddellijk reeds kan hier bij aangestipt worden dat het onderscheid tussen arbeidstijd en semi-vrije tijd niet uit te maken is uit de aard, de essentie van het werk zelf. De tijd die een dienstmeid besteedt aan het opmaken van bedden en aan het schoonmaken van de woning is arbeidstijd; worden deze zelfde activiteiten door de huisvrouw verricht dan vallen zij niet onder arbeidstijd maar onder semi-vrije tijd. De tegenstelling die hieruit naar voor komt is slechts schijnbaar. Inderdaad, bij de hier gevolgde indeling is niet de aard van het werk, maar de betekenis van dit werk en meer specifiek het al dan niet economisch karakter ervan centraal.

3. slaaptijd

Naast de tijd nodig om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien en zich te ontspannen heeft de mens ook tijd nodig om zijn fysieke krachten in stand te houden en te herstellen. In hoofdzaak is dit de slaaptijd. Natuurlijk moet hier aan toegevoegd worden dat, alhoewel slaaptijd zeker niet als vrij kan worden beschouwd — zonder slaap kan de mens zich niet in stand houden — het slapen vanuit bepaalde gezichtspunten en/of in bepaalde omstandigheden als een vorm van vrijetijdsbesteding kan beschouwd worden.

Ook hier is de aard van de activiteit niet centraal maar wel de betekenis ervan voor de 'beoefenaar'. Niet de psychische betekenis of het genoegen waarmee dit gepaard gaat is hier in het geding, maar het vrijheidskarakter van het tijdsgebruik. Slaapt men volgens

1. De semi-vrije tijd wordt hier beschouwd met uitzondering van de slaaptijd.

het klassieke patroon — waarbij aan deze fysiologische behoefte wordt voldaan — dan heeft dit een ander karakter dan wanneer men aan het Noordzeestrand of in 'onze stille Kempen' in een behaaglijke ligzetel al slapende van wat late zomerzon geniet.

4. eigenlijk vrije tijd

De tijd die nog overblijft is dan de vrije tijd. Vrije tijd betekent derhalve dat de mens deze tijd kan besteden zonder dat dit tijdsgebruik dienstig moet zijn voor zijn eigen instandhouding. Vrije tijd betekent dus enkel dat deze tijd vrij kan gebruikt worden zonder economisch nut te hebben. Vrije tijd wil niet zeggen dat de mens deze tijd totaal willekeurig kan gebruiken. Vrij slaat dus op het karakter van deze tijd, (niet-gebonden tijd) en niet op de besteding van deze vrije tijd. Natuurlijk heeft de mens in de vrije tijd een grote keuze. Hij heeft dit echter ook, misschien wel minder, in vergelijkbare mate in de besteding van zijn arbeidstijd.

Uit een en ander komt ook het onderscheid tussen vrije tijd en vrijetijdsbesteding naar voor. Vrije tijd is de tijd die men vrij heeft, dat wil zeggen die men over heeft. Vrijetijdsbesteding is dan de manier waarop deze tijd wordt gebruikt of besteed. Dat deze besteding niet lukraak gebeurt maar volgens een bepaald patroon, wordt in volgend punt behandeld terwijl de vorm van dit patroon het voorwerp uitmaakt van het door ons gevoerde onderzoek.

3. sociologische aspecten van de vrijetijdsbesteding

Zoals hoger gezegd is de vrije tijd vrij, omdat hij kan beschouwd worden als de vrijmaking van geestelijke energie, die niet noodzakelijk naar economische behoeftenbevrediging moet uitgaan. Dit is het vrijheidskarakter van de vrije tijd. De vrije tijd is niet vrij

in de zin dat de mens deze tijd totaal zou kunnen besteden naar willekeur.
Integendeel, de vrijetijdsbesteding is erg maatschappij-gebonden.

Het vrijetijdsbestedingspatroon wordt, volgens Heinemeyer, door volgende basiselementen bepaald : ⁽¹⁾

- a) Beroep
- b) Sociale struktuurelementen zoals
  - 1. sociale status
  - 2. geslacht
  - 3. leeftijd
  - 4. herkomst
  - 5. opleiding
  - 6. godsdienst
- c) De waarden, waarop het gedrag en het handelen worden geörienteerd.
- d) Nederzettingsvormen en regionale kaders van samenleving zoals stedelijke woonbuurten, het platteland, moderne tuinsteden en forenzenplaatsen (wat wij in dit onderzoek 'geografisch milieu' of 'woonmilieu' noemen).

Aan deze opsomming kan nog het sociaal kultureel milieu worden toegevoegd, bepaald door de socio-kulturele infrastructuur.

a) het beroep

Alhoewel arbeid en vrije tijd diametraal tegenover elkaar staan (in oppositie met elkaar zijn) zijn ze toch onafscheidbaar met mekaar verbonden.

Het beroep kan een invloed uitoefenen op de wijze waarop de vrije tijd besteed wordt.

Wat de industriële loonarbeider betreft wijst Kuylaerts op de samenhang tussen de arbeid en de vrijetijdsbesteding. Hij schrijft o.m. : "Is de arbeider min of meer gedwongen tot een bepaalde eenzijdige bezigheid, dan wordt de arbeider verplicht kompensatie te zoeken in een veelzijdige vrijetijdsbesteding. Deze veelzijdigheid in de vrijetijdsbesteding wordt bepaald en afgebakend door het kader van de persoonlijke capaciteiten" ⁽²⁾.

1. Heinemeyer, W. 'De sociologische bestudering van de vrije tijd', Sociologische Gids. 6e jg. nr. 3, mei-juni 1959, blz. 98-109.
2. Vgl. Kuylaerts, A., Werken en Leven van de industriële loonarbeider als objekt van een sociale ondernemingspolitiek.

Bij de zelfstandige arbeiders is de scheiding tussen arbeid en vrije tijd niet zo scherp. De aard van de arbeid is er immers anders. De landbouwer b.v. schikt zijn arbeid naar de seizoenen. Naargelang de tijd van het jaar wordt de intensiteit van de arbeid opgedreven of verminderd. Niets belet de landbouwer nochtans op een ogenblik dat hij zelf verkiest, om minder hard te werken, om even te verpozen, om te praten met een voorbijganger... Toch werkt de boer een ganse dag zoals dat bij zijn beroep past : "a self respecting farmer should work from early in the morning until late at night" ⁽¹⁾. Af en toe werkt de landbouwer wat minder hard, ontvangt vrienden of praat met de buurman op het veld, maar alles bij mekaar is hij de hele dag bezig omdat het zo past bij zijn 'beroep'.

Voor winkelier of ambachtsman geldt dezelfde opmerking. Naar analogie met de tweeledigheid spaarzin-spaarvermogen kan hier het onderscheid vrijetijdsbesteding - vrijetijdszin ingevoerd worden ⁽²⁾. Onder vrije-tijdsvermogen wordt dan verstaan de mogelijkheid tot het nemen van vrije tijd en onder vrijetijdszin de subjektief aangevoelde behoefte, het verlangen om vrije tijd te nemen. Hoeveel vrije tijd de middenstander kan nemen of neemt is vooralsnog geen uitgemaakte zaak.

Bestaat bij de middenstander het verlangen naar meer vrije tijd ? Deze vraag kan wel positief beantwoord worden op basis van enkele partiële onderzoeken, die laten uitschijnen dat de middenstanders zich op het gebied van de vrije tijd in een nadelige positie bevinden ten opzichte van de loontrekkenden. De middenstanders weten dat zij er inzake vrije tijd minder goed aan toe zijn dan de loontrekkenden.

De relatie tussen de arbeidstijd en de vrije tijd kan beïnvloed worden door de arbeidsduur. Het is betrekkelijk gemakkelijk om voor de loontrekkenden betrouwbare cijfers te vinden. Voor de zelfstandigen is het heel wat moeilijker. Volgens Pouzin is de gemiddelde arbeidsduur van de loontrekkende en van de landbouwer voortdurend gestegen tot in 1848. De arbeider in de fabriek werkte 4.000 uren per jaar, de landbouwer werkte er maar 2.600 ⁽³⁾.

Van die datum af heeft de arbeidsduur der industrie-arbeiders niet opgehouden te dalen, terwijl deze der landbouwers steeds steeg. De twee kruisen elkaar na 1900 (rond de 3.000 uren) maar in 1936 is de arbeidsduur in de industrie gereduceerd tot 2.000 uren terwijl die der landbouwers de 3.500 benaderde.

1. Hofstee, E.W., Rural Life and Rural Welfare in the Netherlands. Den Haag, 1957, blz. 169.
2. Dumon, W., op. cit., loc. cit.
3. Houiller, F., 'Les travaux et les jours du paysan', Etudes, juli-augustus 1945.

Deze cijfers kunnen betwist worden; dit doet echter niets af aan de juistheid van de tendens.

Hoe de situatie op het huidig ogenblik is wijst ons onderzoek uit. De mening kan vooropgesteld worden dat de arbeidstijd bij de loontrekkenden steeds in dalende lijn gaat, terwijl de zelfstandige arbeiders (landbouwer, ambachtsman), de vrije beroepen en vooral de intellectuelen steeds een (vrij) groter aantal arbeidsuren gaan presteren. Dit heeft voor gevolg dat de vrije tijd bij de eerstgenoemden toeneemt en bij de laatstgenoemden eerder gelijk blijft, bij sommigen zelfs de neiging vertoont te verminderen.

Uit gedeeltelijke onderzoeken blijkt dat de bruto-jaarlijkse arbeidstijd bij landbouwerszonen (op het bedrijf werkzaam) rond de 3.500 uren ligt. Onder bruto-arbeidstijd wordt hier verstaan de echt intensieve arbeid en het bezig zijn op minder intensieve wijze in beroepsverband (verplaatsing naar het land, karweitjes op de hoeve). Als de intensieve arbeid alléén als basis genomen wordt (netto-arbeidstijd) schommelt die tussen de 2.500 en de 3.000 arbeidsuren.

Dit komt heel goed overeen met de cijfers van Boon die het aantal standaarduren berekent van economisch standpunt uit; hij komt aan 2.750 arbeidsuren per jaar voor een bedrijf van 7,5 ha ⁽¹⁾. "In tegenstelling met de loontrekkende arbeider zal de zelfstandige landbouwer en zijn gezin meer uren arbeiden, weinig of geen rustdagen kennen en zich onthouden van jaarlijkse vakanties" ⁽²⁾.

Het beroep heeft derhalve een invloed op de vrijetijdsbesteding, enerzijds omdat het aantal arbeidsuren verschilt en anderzijds omdat de aard van het beroep een andere vrije-tijdsbehoefte kan opwekken.

Zo zal er voor de loontrekkende arbeider en voor de bediende meer kans bestaan dat zij hun vrije uren gedeeltelijk vullen met arbeid die geen beroepsarbeid meer zal zijn. Friedmann heeft het in dit verband over "le pourrissement du temps libéré" ⁽³⁾: de verrotting, het bederven van de op de arbeidstijd gewonnen (vrije) tijd. In het woord 'pourrissement' ligt een zeker afwijzen van de arbeid na de arbeidsuren. Laat de arbeid in de vrije uren goed of slecht zijn, het verschijnsel bestaat in velerlei vormen zoals het tuinieren, het

opknappen van karweien enz. Dit werk na het werk is in vele gevallen een noodzaak om het inkomen op een behoorlijk peil te brengen. Anderzijds kan het misschien op een psychologische behoefte aan creativiteit wijzen.

Bij de zelfstandigen wordt er tot nu toe nog niet gesproken van arbeid na de beroepsbezigheid omdat de zelfstandige niet een zulkdanig groot aantal vrije uren heeft. Wel kan de vraag gesteld worden wat de winkelier doet op zijn wekelijkse rustdag. Is ook hier sprake van werk na het werk?

b) elementen uit de sociale structuur

1. sociale status

Laten wij beginnen met een klein voorbeeld.

De onderwijzer staat ten opzichte van de leerlingen in een boven-geschiede, tegenover het schoolhoofd in een ondergeschiede en ten aanzien van zijn mede-onderwijzer in een nevengeschiede sociale rangbetrekking. Hij bekleedt aldus volgens van Doorn en Lammers een bepaalde rangpositie die in de sociologische literatuur vaak 'sociale status' genoemd wordt ⁽¹⁾.

Deze status heeft een invloed op de vrijetijdsbesteding. Een arbeider uit de volksbuurt zal het niet gepast vinden op het terras van een drankgelegenheid op de grote markt van een stad een filter te drinken. Dat past niet bij zijn status. De deftige burger zal er zich voor hoeden in het volkscafé zijn dorst te lessen.

Aan de hand van een reeks voorbeelden zou kunnen worden aangetoond welke grote functie bepaalde vormen van vrijetijdsbesteding kunnen hebben als status-symbool. Door op een bepaalde wijze de vrije tijd te besteden wordt men drager van de kenmerken, verbonden aan een bepaalde status.

De sociale rangorde brengt, volgens Lammers, verschillende gedragingen in de vrijetijdsbesteding teweeg, omdat mensen van een

1. Claeys, U., De vrije-tijdsbesteding van de West-Vlaamse B.J.B.-er. Leuven, 1962, 249 blz. (pro manuscripto).

2. Cornil-Lacoste, L., Problèmes actuels concernant la durée du travail, les loisirs, les congés et la protection des jeunes travailleurs dans l'exploitation agricole. Bruxelles, 1960, blz. 9 (pro manuscripto).

3. Friedmann, G., op. cit., loc. cit.

1. Van Doorn, J.A.A. en Lammers, C.J., Moderne Sociologie. Utrecht, Het Spectrum, 1959, blz. 80.

bepaald sociaal niveau in zekere rekreatievormen een geschikt middel menen te vinden om hun superioriteit t.o.v. andere, lagere niveaus ten toon te spreiden⁽¹⁾.

Het omgekeerde kan ook waar zijn wanneer nl. de lagere groep bepaalde vrije-tijdsbezigheden niet beoefent om zich op afstand te houden van de elite. Zo zal door hogere klassen het tennissen beschouwd worden als 'hun' sport. Die sport zal dan door de lagere klassen niet beoefend worden. Alhoewel ook hier reeds sterke demokratizeringstendensen optreden.

2. het geslacht

Ieder socioloog zal het erover eens zijn dat het behoren tot een bepaalde sekse specifieke gedragingen met zich meebrengt, zodat de gedragingen van mannen en vrouwen in zekere mate verschillen, ook op het gebied van de vrijetijdsbesteding. Er wordt, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, uitsluitend door mannen voetbal gespeeld, gekoerst... Zeer uitzonderlijk gebeurt het dat een man in zijn vrije tijd breit, naait of verstelwerk doet.

3. de leeftijd

Het ligt voor de hand dat ook de leeftijd het bestedingspatroon van de vrije tijd zal beïnvloeden. Zo blijkt uit een Nederlands onderzoek over het tijdsgebruik op zondag, dat de helft van de bejaarden (+ 65 j.) de gehele zondag thuisblijft, terwijl dit bij nog geen 10 % van de jongeren (6 tot 15 j.) het geval is⁽²⁾.

Er wordt door de jongeren tussen de 11 en de 19 een heel stukje meer gefietst dan door de oudere leeftijdsgroepen⁽³⁾. Eveneens wordt vastgesteld dat de trek naar buiten met gezin en familie slechts voor 20 % voorkomt bij de jongeren tussen 15 en 25 j., terwijl voor de andere leeftijdsgroepen het percentage altijd boven de 50 ligt. Bij de ontspanningszoekenden in de leeftijdsgroep tussen 39 en 40 jaar gaat zelfs ca. 80 % met het gezin (en/of familie) naar buiten⁽⁴⁾.

Met deze sociologische feiten wordt voldoende aangetoond dat de

1. Lammers, C.J., 'De sociale differentiatie van de vrijetijdsbesteding', *Sociologische Gids*, 6e jg. nr. 3, mei-juni 1959, blz. 110-136.

2. Rijksdienst voor het Nationaal Plan. *Mensen op Zondag*. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverijbedrijf, z.d., blz. 24.

3. Id. *ibid.* blz. 109.

4. Id. *ibid.* blz. 130.

leeftijd een belangrijke rol kan spelen in de wijze waarop de vrije tijd wordt doorgebracht.

4. de opleiding

Naargelang de genoten opleiding kan een differentiatie in de vrijetijdsbesteding voorkomen.

Een universiteitsprofessor die een lange studieloopbaan achter de rug heeft, waardoor hij een grote ontwikkeling heeft verworven, zal andere belangstellingssferen hebben dan een arbeider die na het lager onderwijs gaan werken is.

In het onderzoek gedaan te Annecy door Dumazedier wordt de vraag gesteld: "Y a-t-il des sujets vous avez acquis ou cherché à acquérir de réelles connaissances, en vous documentant sérieusement, régulièrement ou non ? Si oui, lesquels ?" ⁽¹⁾ De antwoorden worden verdeeld per sociaal milieu (arbeiders, bedienden, lagere kaders, ambachten, handelaars).

De belangstellingsgerichtheid in de milieus is verschillend. De opleiding zal hier zeker een doorslaggevende faktor zijn. Zeer tekenend is wel de procentuele verdeling der belangstellingsgerichtheid voor kunst en literatuur bij de mannen. Het gemiddelde is 17 %. De belangstellingsgerichtheid per milieu is:

arbeiders	6 %
bedienden	13 %
kaderpersoneel	25 %

Dit zijn beroepen die een zeer gedifferentieerd opleidingsniveau vooronderstellen, wat wel wijst op de invloed die de opleiding kan hebben.

5. godsdienst

Het zich al dan niet bekennen tot een kerkgemeenschap heeft vanzelfsprekend enige invloed op het tijdsgebruik van de vrijetijdsbesteding. Denken we hier maar aan de zondagsmis voor de katolieken, en aan de tijd door de eredienst in het algemeen in beslag genomen. Bovendien bepaalt de godsdienst mede het cultuurpatroon, dit wil zeggen normen, waarden, verwachtingen enz. Dit brengt ons dat meteen tot de waarde als vrije-tijdselement.

1. Dumazedier, J., op. cit., blz. 206.

c) waarde als vrije-tijdselement

Met Van Doorn kan men waarden sociologisch omschrijven als 'centrale maatstaven met behulp waarvan men het eigen gedrag en dat van anderen beoordeelt' (1). Het is evident dat dergelijke centrale maatstaven het gehele vrijetijdsbestedingspatroon bepalen. In de vrijetijdsbesteding staan de waarden en de daarmee samenhangenden normen of gedragsregels wellicht het meest centraal.

Opvattingen over wat mag en wat niet mag bepalen het eigen gedrag en het oordeel over het gedrag van anderen. Zo bijvoorbeeld "dansen begijntjes en kwezelkes niet" en de personen met gelijkaardige opvattingen zullen het dansen niet alleen laten, maar het dikwijls ook afkeuren.

Niet alleen de aard van de activiteiten wordt door deze opvattingen mede bepaald maar veelal gebeurt het dat bepaalde activiteiten slechts onder vaste en scherpe voorwaarden als toelaatbaar worden aanvaard. Zo wordt b.v. door een aantal mensen in ons land rekening gehouden met de normen van de filmkeuring bij het bepalen van hun bioskoopbezoek.

Ethische, religieuze en levensbeschouwelijke opvattingen treden hierbij zeer duidelijk naar voor. De socioloog echter bemerkt daarnaast nog tal van andere, minder bewuste waardepatronen, die de vrijetijdsbesteding in haar geheel in onze samenleving bepalen. In onze maatschappij bijvoorbeeld zal het erg op prijs gesteld worden actief bezig te zijn onder de vrije tijd. In bepaalde Oosterse kultuurgemeenschappen werd, en wordt soms nog, meer waarde gehecht aan uiterlijk althans, niet-aktieve zelfkoncentratie.

d) de kulturele infrastructuur

De materiële onderbouw van de cultuur is mede bepalend voor de wijze waarop de vrije tijd besteed wordt. Het ontbreken van bepaalde voorzieningen in een bepaald gewest en het voorhanden zijn van diezelfde voorzieningen in een ander gewest kan als logisch

gevolg hebben dat in de vrijetijdsbesteding van het eerste gewest activiteiten ontbreken die wel zullen voorkomen in het tweede gewest en dit juist omwille van deze kulturele infrastructuur.

Het aantal bioskoopbezoekers bij de West-Vlaamse boerenjeugd per sektor, geeft een duidelijk beeld van de bovengenoemde stelling. In de landelijke en minder landelijke sektor zijn geen filmzalen voorhanden en wordt slechts sporadisch een film gedraaid. Dit is niet meer het geval in de industriële sektor en sterk-industriële sektor. Het bioskoopbezoek procentueel uitgedrukt, is in dit geval treffend (1):

Sterk landelijk	23,1 %
Minder landelijk	26,5 %
Niet sterk industrieel	48,0 %
Sterk industrieel	84,6 %

Het belang van de kulturele infrastructuur kan niet worden overschat. Toevallige waarneming leidt tot de vaststelling dat dit niet alleen waar is voor wat betreft de meer commerciële instellingen zoals bioskoop, bowling, enz. Dit is evenzeer waar voor instellingen zoals bibliotheek, tentoonstellingszaal, volkshogeschoolgebouw, zwembad, speeltuin, enz.

4. funkties van de vrije tijd en de vrijetijdsbesteding

De funkties van de vrije tijd en van de vrijetijdsbesteding kunnen van verschillende zijden belicht worden. De psycholoog, de ekonoom, de socioloog, zullen hun visie elk op andere kenmerken van de vrije tijd richten. Hier zal de betekenis ervan worden toegelicht voor elk individu afzonderlijk (of voor de persoon als dusdanig) en nadien voor de gemeenschap.

1. Van Doorn, J.A.A. en Lammers, C.J., op. cit., blz. 195.

1. Claeys, U., op. cit., blz. 196.

a) de betekenis van de vrije tijd voor het individu

De Franse socioloog Dumazedier kent aan de vrije tijd drie hoofdfuncties toe, met name ⁽¹⁾:

1e Rust en herstel van fysische krachten (le délassément); 2e Ontspanning, vermaak (le divertissement); 3e Ontwikkeling (le développement).

1. rust en herstel van fysische krachten

De arbeidende mens moet na zijn arbeidsuren de nodige rust hebben om van zijn fysische inspanningen te herstellen. Dit herstel kan plaats hebben onder de vrije tijd. Zo wijst Van Mechelen erop dat in de vroegkapitalistische periode een zodanige inschakeling van de arbeidskracht werd vereist, die de fysische krachten van vele arbeiders dreigde te boven te gaan. Het is vanzelfsprekend dat in dergelijke omstandigheden de vrije tijd voor het merendeel der betrokkenen enkel de vorm kon aannemen van rust en ontspanning.

Eveneens handelend over de tweede helft van de 19e eeuw schrijft Houtart: "Weldra was de vrijetijdsbesteding nog slechts toegelaten in functie van een beter rendement: zich ontspannen om meer te kunnen produceren. Zowel het kommunisme als het kapitalisme dulden slechts vormen van vrijetijdsbesteding die als een voorwendsel kunnen worden aangezien om uiteindelijk de produktie op te drijven" ⁽²⁾.

Ook Winkler Prins meent nog in 1955 dat de vrijetijdsbesteding dient tot rust en recreatie van de werkende mens, die aldus nieuwe energie opdoet voor de volgende werkperiode ⁽³⁾. Beumer geeft als functie aan ⁽⁴⁾: het herscheppen van onze levenskracht en levenslust.

De vrijetijdsbesteding wordt, met andere woorden, beperkt tot rust en ontspanning, dienstig voor de rekuperatie.

1. Dumazedier, J., op. cit., blz. 27.

2. Houtart, F., 'Introduction à l'étude sociologique des loisirs', Evangeliser, 14e jg. nr. 79, juli-augustus 1959, blz. 7-33.

3. XX., 'Vrijetijdsbesteding', Winkler Prins Encyclopaedie, loc. cit.

4. Beumer, R., op. cit., blz. 94.

2. ontspanning

Het huidige, veelal zenuwslopend arbeidsritme brengt tal van psychische spanningen teweeg, die bij vele arbeidende mensen de behoefte doen ontstaan om hun psychische krachten te herstellen. Deze behoefte kan bevredigd worden door de ontspanning of de gezelligheid. "Le loisir distrait des contraintes de la vie quotidienne" ⁽¹⁾.

Volgens Dumazedier kan de ontspanningsfunctie een zeer verschillende intensiteit en betekenis hebben. De ontspanningsactiviteiten kunnen een **eenvoudige aanvulling** betekenen voor het gewone leven. De zondag brengt afwisseling na de op elkaar gelijkende werkdagen. Wordt de lastige arbeidstijd in tegenstelling gebracht met de ontspanning in de vrije tijd dan kan deze als compensatie beschouwd worden.

In hun beroemde studie over Middletown meent het echtpaar Lynd dat de arbeiders de vrije tijd aanvoelen als: "de tijd dat je leeft — en je haalt er alles uit wat je kunt, — hier, nu en altijd" ⁽²⁾.

De mens zoekt uit de dagelijkse dwang los te komen. De ontspanning dient dan ook in vele gevallen als een echte compensatie.

Ook De Vries-Reiling ziet de vrijetijdsbesteding als een directe compensatie op een eenzijdige houding tijdens de dagelijkse arbeid ⁽³⁾.

Verder kan de ontspanning in de vrije tijd nog dienen als ontsnapping. De nood aan bewegingsvrijheid en spontaneïteit wordt voldaan in een voorbijgaande ontsnapping uit het dagelijks leven (film, reis, camping).

3. ontwikkeling

De vrije tijd draagt in zich ook de mogelijkheid bij te dragen tot de ontwikkeling van de persoonlijkheid. Volgens Dumazedier ⁽⁴⁾ heeft de vrije tijd ook een ontwikkelingsfunctie omdat deze de mens losmaakt uit de dagelijkse sleur. Juist de vrije tijd laat de mens toe in ruime mate deel te nemen aan het sociale en kulturele leven.

1. Dumazedier, J. en Friedmann, G., op. cit., blz. 15-54-5.

2. Lynd, R.S. en Lynd, H.M., Middletown. A study in American culture. New York, Harcourt, Brace and Company, 1929 (hoofdstuk XII).

3. De Vries-Reiling, H.D., 'Sociale aspecten der vrijetijdsbesteding', Volksopvoeding, 3e jg. nr. 3, mei 1954, blz. 2.

4. Dumazedier, J., op. cit., loc. cit.

De vrije tijd biedt de mens de kans zich lichamelijk en geestelijk — elk naar eigen aanleg en talent — te vervolmaken met de hem ter beschikking staande middelen.

De nadruk wordt hier gelegd op het actieve, ja zelfs het creatieve element, dat de ontwikkelingsfunctie kenmerkt. Ook Beumer legt de nadruk op de actieve houding in de ontwikkelingsfunctie⁽¹⁾. De vrije tijd is gericht naar ontwikkeling van lichaam of geest en wel zo dat de ontwikkeling bewust wordt nagestreefd, nl. door meditatie, lichaamsvoeding, studie, enz.

b) de betekenis van de vrije tijd voor de samenleving

De vrije tijd en het patroon volgens hetwelk hij wordt besteed heeft niet enkel een weerslag op het individu, maar ook op de gehele samenleving.

Dit komt vooreerst duidelijk naar voor op het vlak van de economie. Economen, zoals Galbraith bijvoorbeeld, wijzen erop dat de consumptie gebeurt onder de vrije tijd en dat de consumptie zal toenemen bij de verhoging van het aantal vrije uren⁽²⁾.

De voortdurende vermeerdering van de vrije tijd heeft de opkomst van een hele 'vrije-tijdsindustrie' in de hand gewerkt. De betekenis van deze industrie in het geheel van onze economie werd op het eerste Vlaams Economisch kongres in 1960 duidelijk onderstreept⁽³⁾. Anderzijds zou men met Van Mechelen zelfs kunnen zeggen dat de vermeerdering van de vrije tijd nodig was om de veelheid van geproduceerde goederen ook te kunnen consumeren. Wanneer T.V.-toestellen betrekkelijk goedkoop op de markt komen, dan moet degene die zich een toestel aanschafft ook over de nodige tijd beschikken om tenminste naar enkele programma's te kijken, enz.⁽⁴⁾.

Er is echter nog meer. De vrije tijd en de aard van de vrijetijdsbesteding bepalen het karakter van onze samenleving zelf. Vrije tijd kan worden aangezien als de index van de levensstandaard of van het sociale welzijn.

1. Beumer, R., op cit., loc. cit.
2. Packard, V., *The waste makers*. London, Langman, 1960, blz. 265.
3. Vereniging voor Economie, *De Belgische Economie in 1970*. Gent, Rijksuniversiteit, 1961, blz. 595-621.
4. Van Mechelen, F., op. cit., blz. 100.

De levensstandaard in geïndustrialiseerde landen kan gevoeglijk worden afgelezen van het kwantum aan vrije tijd van de inwoners. Vooral echter de aard van de vrijetijdsbesteding karakteriseert de samenleving. Een kultuurgemeenschap waar de vrijetijdsbesteding hoofdzakelijk zou bestaan uit het passief ondergaan van de al dan niet vercommercialiseerde massakultuur zal zeker andere karakteristieken vertonen dan een samenleving, waar de vrijetijdsbesteding een meer creatief of vormend karakter heeft. Sociaal bekeken zijn al deze factoren van grote betekenis omdat, mede door de voortschrijdende mechanisering en automatizatie, het werk voor grote groepen van de bevolking meer en meer een middel wordt, terwijl de vrije tijd meer en meer doel wordt⁽¹⁾.

Auteurs zoals Wright Mills en andere hebben er op gewezen hoe bijvoorbeeld in de U.S.A. op de eerste plaats de arbeid voor de mens elke betekenis verloor, en zich nu hetzelfde proces dreigt voor te doen met de geautomatiseerde vrijetijdsbesteding⁽²⁾. Wat er ook van zij, het is duidelijk dat de vrije tijd meer en meer levensvulling wordt. Het is eveneens duidelijk dat deze levensvulling niet kan worden verstrekt door de zogenaamde massakultuur, wat meteen het groeiend belang van het kulturele vormingswerk in het licht stelt.

5. volksovoeding en vrijetijdsbesteding

a) wat is volksovoeding ?

Er bestaan verschillende bepalingen van het begrip 'volksovoeding' die dikwijls zeer uiteenlopend zijn. Inderdaad, volksovoeding kan opgevat worden als een normatief

1. Van den Haag, E., op. cit., loc. cit.
2. Mills, W., *Power, Politics and People*. New York, Balantine books, 1963, blz. 349-352.

dynamisch en tijdsgebonden proces van kultuuroverdracht. In die zin zegt De Bock: Volksopvoeding is een ruimtelijk en tijdsgebonden intentionele en aanvullende wijze van kultuuroverdracht aan volwassenen⁽¹⁾.

In dezelfde zin wordt ook door Hutchinson een bepaling gegeven. Hij is van oordeel dat de volksopvoeding aan de volwassenen de mogelijkheid moet bieden "to enlarge and to interpret their own living experience"⁽²⁾.

Naast een afwisseling in de begripsbepaling is er ook een verschil in de terminologie. In het Nederlands taalgebruik komen de synoniemen: volksontwikkeling, volksopvoeding, en sociaal cultureel vormingswerk voor. Dumazedier spreekt van 'éducation de masse', in de Duitse literatuur vindt men de term 'Erwachsenenbildung' en in het Angel-Saksisch taalgebruik wordt de term 'adult education' meestal gebruikt.

Ondanks deze verscheidenheid in begripsbepaling en in terminologie kunnen twee hoofdkomponenten teruggevonden worden:

1. ontwikkeling en opvoeding;
2. van de volwassen bevolking.

De essentie van het volksontwikkelingswerk bestaat er dus in de bevolking tot grotere geestelijke volwassenheid te brengen. Dit is slechts mogelijk door opvoeding en ontwikkeling. Volksopvoeding richt zich tot de volwassenbevolking. Daarom moet er wel degelijk een onderscheid gemaakt worden tussen onderwijs en volksopvoeding.

Het begrip volksopvoeding is ruimer dan bijvoorbeeld het naschools avondonderwijs, alhoewel dit er een vorm van kan zijn. Volwassenen, die nog een naschoolse opleiding volgen, zijn zich bewust van de noodzaak van een bijkomende vervolmaking. De volksopvoeding wil ook en misschien wel op de eerste plaats die mensen bereiken die zich niet bewust zijn van de dynamische maatschappij-evolutie, die als 't ware de mensen verplicht tot een soort permanente vervolmaking.

Volksopvoeding veronderstelt ook een vrij gewilde zelfinspanning met een inzet van de ganse persoonlijkheid.

1. De Bock, G., 'Een bezinning over functie, taak en inhoud van de Volksopvoeding', Volksopvoeding, 11e jg. nr. 2, maart-april 1962, blz. 66.

2. Hutchinson, E.M., 'The nature and role of adult education', Fundamentals in Adult Education, vol. X nr. 3, 1959, blz. 101.

b) relatie volksopvoeding - vrijetijdsbesteding

Dit verband kan zowel kronologisch, ruimtelijk als inhoudelijk gezien worden. Het is inderdaad veelal gedurende de vrije tijd en in een bepaalde ruimtelijke omgeving dat de volksopvoeding tot ontplooiing kan komen door een aantal zinvolle vrijetijdsbezigheden.

1. tijdsverband

De vrije tijd is als 't ware het referentiekader voor de volksopvoeding. Het is in het kader van de vrije tijd dat het volksontwikkelingswerk plaats vindt. Ook arbeidstijd kan met het oog op de volksopvoeding nuttig besteed worden, doch vooral door de steeds toenemende vrije tijd wordt de mogelijkheid voor een algehele volksopvoeding niet meer denkbeeldig. "Daar de dagelijkse arbeid van de mens vaak niet, of nauwelijks meer bijdraagt tot zijn geestelijke vorming en hij over die tijd uiteraard niet zelf kan beschikken is hij voor de ontplooiing van zijn persoonlijkheid in stijgende mate aangewezen op de vrije uren. Het vormingswerk binnen een arbeidersbeweging richt zich dan ook voornamelijk op de arbeider in zijn vrije tijd, en doet hem de mogelijkheden aan de hand om die tijd zinvol en nuttig te besteden"⁽¹⁾.

2. ruimtelijk verband

Naast het tijds kader waarin een eerste verband werd gevonden tussen vrijetijdsbesteding en volksontwikkeling kan ook nog een ruimtelijke relatie gezien worden. Zowel in ons land als in andere landen is het ontstaan en de ontwikkeling van de 'arbeidsdag' en de vermeerdering van het aantal uren vrije tijd ruimtelijk gesitueerd. Inderdaad, plaatselijke toestanden zoals socio-kultureel milieu, woonplaats, enz., zijn bepalend voor deze verhouding. In de relatie vrijetijdsbesteding - volksontwikkeling moet ook rekening gehouden worden met het plaatselijk of ruimtelijk kader.

Het is vanzelfsprekend dat die verhouding anders is in de West-

1. Muller, J., 'Het kultureel normingswerk binnen de K.A.B.', Volksopvoeding, jg. nr. 3, mei-juni 1962, blz. 149.

Europese landen dan in de 'achtergebleven' gebieden⁽¹⁾ De volksopvoeding moet immers rekening houden met de behoeften van een bepaald volk, levend op een bepaalde plaats. Vandaar dat de volksopvoeding in de achtergebleven gebieden anders is dan in de meer ontwikkelde gebieden.

Aan de hand van ons onderzoek naar de vrijetijdsbesteding en de volksontwikkeling kan de betrekking tussen het milieu en de verhouding vrijetijdsbesteding - volksopvoeding gevonden worden. Zo kan bijvoorbeeld deze verhouding 1/4 bedragen in het ene milieu en 3/4 in een ander milieu. Dit wil zeggen dat de vrijetijdsbezigheden in het eerste milieu voor slechts 1/4 en in het tweede milieu voor 3/4 betrekking hebben op volksopvoedkundige activiteiten.

3. inhoudelijk verband

Wanneer we volksopvoeding opvatten als een cultuurverrijking voor volwassenen heeft ze ook een inhoudelijk verband met de vrijetijdsbesteding. Bij de volksopvoeding wordt volle aandacht besteed aan de betrokkenen of m.a.w. 'de kronologische volwassenen'⁽²⁾.

De Bock schrijft dat de grote taak van het volksopvoedingswerk misschien in de eerste plaats gelegen is in het naar zich toetrekken van diegenen die geen speciale belangstelling betonen⁽³⁾. Een studie naar de vrijetijdsbesteding heeft o.a. tot doel die personen of groepen te vereenzelvigen, die in hun vrije tijd geen, minder of veel belangstelling laten blijken voor bepaalde culturele activiteiten.

Zo kan een sociologische studie naar de vrijetijdsbesteding een hulpmiddel zijn voor een doelmatig beleid met het oog op de volksopvoeding. Met andere woorden, door het uittekenen van een vrije-tijdspportret van bepaalde groepen der bevolking is het mogelijk een inzicht te krijgen in het ontwikkelings- en opvoedingspatroon van deze bevolkingsgroepen. De volksopvoeding zal slechts dan haar doel bereiken wanneer ook rekening gehouden wordt met de verschillende mogelijkheden van de verschillende op te voeden groepen.

Geilman De Jong ziet het doel van het vormingsproces in het "steun

bieden aan het vormingsproces dat plaats vindt in de deelnemers" om aldus te komen "tot een grotere mate van volwassenheid, een rijpere persoonlijkheid en een grotere geestelijke rijpheid"⁽¹⁾. Het komt er op aan de cultuurvorming te verstevigen bij de brede lagen van de bevolking. Het is vanzelfsprekend dat het vooral de culturele manifestaties zijn die het vormingsproces kunnen voeden. Film, toneel, beeldende kunsten (muziek, zang en dans) vormen hiervan de hoofdbestanddelen.

Inderdaad, niet alleen in een gemeenschappelijk subjeet, maar ook in het 'wat' zijn er raakpunten tussen volksopvoeding en vrijetijdsbesteding. Het is immers grotendeels afhankelijk van de interessante en aangepaste onderwerpen van het volksopvoedingswerk, of de betrokkenen gemakkelijk zullen geneigd zijn een deel van hun vrije tijd te besteden aan hun ontwikkeling. Zowel de aard als de voorstelling van de onderwerpen zijn hier van belang.

Heel wat vrije-tijdsbezigheden hebben een vormende waarde. Men zou kunnen zeggen dat de volksopvoeding hier aanvullend werkt in die zin dat zij de mensen voorlicht en mogelijkheden geeft om hun vrije tijd zo creatief mogelijk te besteden. B. Drees toont aan dat dit geen zuiver theoretische benadering mag zijn maar wel een praktijk zou moeten worden. Bij het kijken naar televisie en film b.v. of bij het inrichten van reizen, bij het verzorgen van de eigen woning en tuin, bij het beluisteren van de radio of magnetofon, bij het lezen van een boek of een dagblad is er hulp vereist. De kijker, lezer, luisteraar moet 'opgevoed' worden tot een juist oordeel. Oog, oor en smaak moeten geoefend, getest worden. Dit alles moet er bij de mens toe bijdragen een rijkere persoonlijkheid te betrachten.

c) betekenis van de volksopvoeding voor de vrije tijd

Wil men de betekenis, die de volksopvoeding heeft voor de vrije tijd, achterhalen dan is het wel nuttig hierbij uit te gaan van de achtergronden die de vrijetijdsbesteding voor de westerse mens oproept. De westerse mens wordt gekarakteriseerd door een ambivalente instelling: enerzijds verlangt hij blijkbaar naar meer vrije tijd, anderzijds schijnt hij er ook bang voor te zijn. Van de westerse

1. XX, L'éducation des adultes, Tendances et réalisations actuelles, Unesco, Paris, 1952.

2. Van Praag, P., 'Geestelijke rijpheid', Volksopvoeding, jg. nr. 1, jan.-febr. 1954, blz. 20.

3. De Bock, G., op. cit., blz. 77.

1. Geilman de Jong, M., 'De programmering van het vormingswerk met volwassenen', Volksopvoeding, 12e jg. nr. 2, maart-april 1963, blz. 95.

mens zou men kunnen zeggen: 'in het begin was de daad'. Hij wordt inderdaad in uiterst sterke mate gekenmerkt door een fundamentele aktiviteitendrang. Deze gerichtheid tot de daad kan, concreet gesproken, alleen ingelost worden door de arbeid. In dit licht is het dan ook niet te verwonderen dat in West-Europa zich een zo verheven arbeids-etiek heeft ontwikkeld. Zonder overdrijving mag men vooropstellen dat de westerse samenleving een beschaving van de arbeid heeft gevestigd. Voor de niet arbeidende mens bestaat een ware verachting: wie niet werkt moet niet eten ⁽¹⁾.

Het hoeft dan ook geen verwondering te verwekken dat er soms enige aarzeling bestaat om de vrijetijdsbesteding te integreren als een volwaardig element in het sociaal bestaan. Als uitdrukking van deze onvoldoende integratie moet de noodzaak worden aangezien van rationele rechtvaardiging van de vrijetijdsbesteding. Hoe vaak worden immers rust en vakantie niet een beetje vergoelijkt door een redenering als: 'Nadien zal ik beter kunnen werken en presteren'. Als waarde op zichzelf schijnt men de vrijetijdsbesteding nog maar nauwelijks te durven waarderen ⁽²⁾.

Samenvattend kunnen we dus zeggen dat er een diskrepantie is tussen de waardering van de vrije tijd en het streven naar meer vrije tijd.

Welnu, het is zeker dat op dit vlak voor het volksontwikkelingswerk een grote taak is weggelegd. Een nieuwe waardering van de vrije tijd als vrije tijd kan slechts door opvoedingsprocessen worden bijgebracht. Het volksontwikkelingswerk verschijnt dus in de eerste plaats niet als een vulling van de vrije tijd maar als een middel om de vrije tijd te leren vullen.

Volksopvoeding, en meer speciaal de volksopleiding in internaatsverband, krijgt anderzijds zelf een onvermoede kans tot ontplooiing door de toenemende vrije tijd. Denken we hier alleen nog maar aan het cultureel verlof.

De vrije tijd is een gegeven. Het ziet er niet naar uit dat deze vrije tijd in de toekomst zal verminderen. Integendeel, wij evolueren onmiskenbaar naar een vrije-tijdsmaatschappij. Reeds nu is de besteding van de vrije tijd, naast het beroep, medebepalend voor de sociale status. De belangrijkheid van de vrije tijd, a fortiori van de vrije-tijdsbesteding, wordt dan ook door velen erkend. Het is nu ook een dwingende taak van de overheid onmiddellijk de nodige investeringen te doen, én in mensen, én in kulturele infrastructuur, om met de evolutie gelijke tred te kunnen houden.

tijdsbudget

Het is de opzet van deze studie de vrije tijd en de besteding ervan nader te onderzoeken. Toch is het niet ongewenst vooraf de verschillende soorten van tijdsgebruik nader toe te lichten. De besteding van de tijd werd ingedeeld volgens de vier volgende categorieën: arbeidstijd, semi-vrije tijd, slaaptijd en eigenlijke vrije tijd.

Arbeidstijd en eigenlijke vrije tijd staan diametraal tegenover mekaar; slaaptijd en semi-vrije tijd vormen als 't ware een tussen-kategorie. De slaaptijd zou eventueel kunnen ondergebracht worden bij de semi-vrije tijd, doch duidelijkheidshalve willen we slaaptijd en semi-vrije tijd afzonderlijk houden.

In het vorig hoofdstuk werd een duidelijke omschrijving gegeven van elk van deze tijds-kategorieën. Doch, ondanks de theoretisch afgebakende onderscheidingen, is het soms vrij moeilijk bepaalde bezigheden in één van deze vier categorieën onder te brengen. Inderdaad, niet alleen de aard van de bezigheid is bepalend voor de tijdsbestemming, maar eveneens hangt veel af van de subjektieve interpretatie van de uitgeoefende bezigheid.

Niet alleen omwille van het onderling verband tussen deze vier categorieën, maar evenzeer omwille van de bepalende betekenis ervan voor de vrijetijdsbesteding werd bij het onderzoek ook het kwantum niet-vrije tijd nagespeurd.

1. Van Mechelen, F., op. cit., blz. 96.

2. Id., ibidem., blz. 96, 97.

beroepsarbeid per week beloopt 49 uur

In normale omstandigheden werkt iedereen die op actieve leeftijd is minstens vijf dagen per week. Bij bepaalde beroepen valt de rustdag in de week en wordt er gedurende het weekeinde gewerkt. De meesten werken echter 's zaterdags en 's zondags niet. Voor de berekening van de gemiddelde wekelijkse beroepsarbeid wordt met beide categorieën rekening gehouden.

tabel 1 : wekelijkse arbeidsduur van de mannen
in %

milieu	— 45 u	45	50	60	70 u
		49 u 59'	59 u 59'	60 u 59'	en +
Ruraal	17	44	8	11	20
Minder Ruraal	28	43	9	8	12
Semi-Industrieel	20	60	7	7	6
Kleinstad	34	42	8	6	10
Grootstad	24	46	7	7	16
Totaal	24	48	8	8	12

Uit de bekomen resultaten kan afgeleid worden dat men gemiddeld 48 uur beroepsarbeid presteert (overuren niet in aanmerking genomen). Worden de overuren hierbij gerekend dan loopt de arbeidsduur op, aangezien ongeveer 22 % der mannelijke beantwoorders verklaart gemiddeld 3 uur per week overwerk te presteren ⁽¹⁾. Het is derhalve gerechtvaardigd te beweren dat de mannelijke bevolking op actieve leeftijd uit het Nederlandstalig landsgedeelte van België gemiddeld 49 uur per week besteedt aan beroepsarbeid.

Het verschil in gemiddelde wekelijkse arbeidsduur is zeer miniem wanneer men de verschillende milieus afzonderlijk beschouwt. Alleen het minder-ruraal en semi-industrieel milieu overschrijden in lichte mate dit algemeen wekelijks gemiddelde. Op het platteland en in de stad werkt men over 't algemeen minder dan in de middel-

1. Overwerk en overuren dienen hier opgevat te worden als bijkomend werk in dezelfde onderneming, waardoor een supplementaire vergoeding betaald wordt door de ondernemer.

grote en semi-industriële gemeenten. Toch is dit verschil tamelijk gering vermits het maximum-verschil één uur bedraagt.

30 % der mannen werkt elke zaterdag

tabel 2 : mannelijke beroepsarbeid op zaterdag
in %

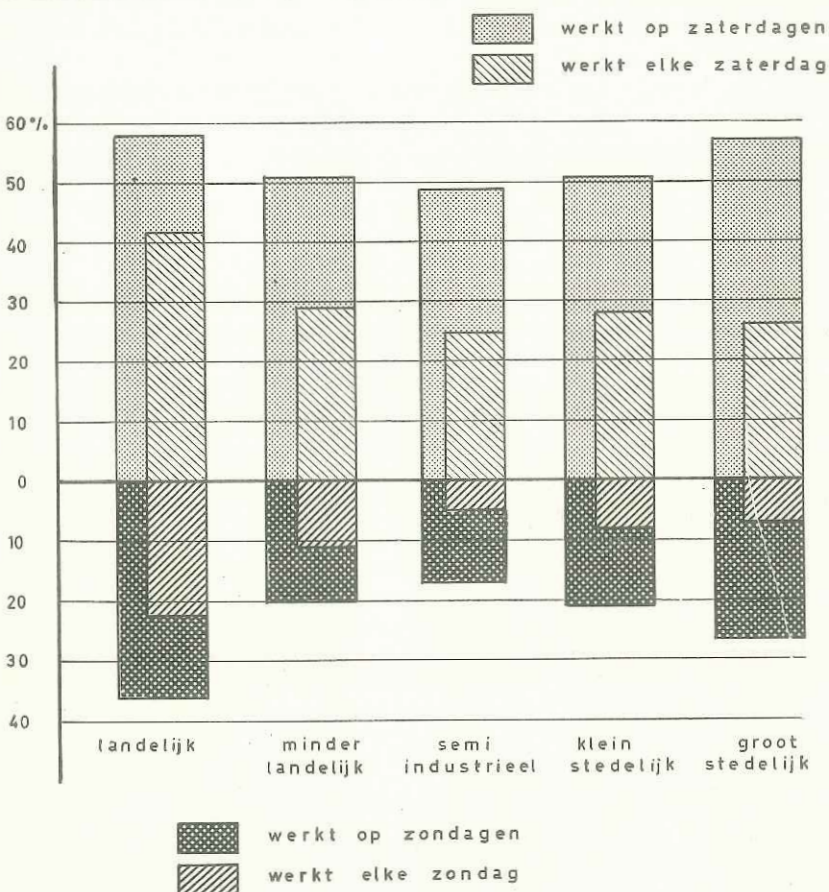
milieu	werken 's zaterdags uit hoofde van hun beroep		
	altijd	soms	totaal
Ruraal	43	15	58
Minder Ruraal	29	22	51
Semi-Industrieel	25	25	50
Kleinstad	28	23	51
Grootstad	27	30	57
Totaal	30	23	53

Het grootste deel der mannen die in dienstverband werken, werken niet tijdens het weekeinde. Dit mogen we echter niet veralgemenen voor de ganse 'actieve' bevolking. Het is inderdaad uit ons onderzoek gebleken dat een groot percentage van de werkende 'actieve' bevolking ook 's zaterdags werkt uit hoofde van het beroep. Het aantal zaterdagen dat gewerkt wordt hangt grotendeels af van hun uitgeoefend beroep zelf.

Het onderzoek heeft aangetoond dat 53 % van de mannelijke beantwoorders slechts op bepaalde zaterdagen beroepshalve werkt. Iets meer dan de helft hiervan werkt elke zaterdag van het jaar, zodat we mogen besluiten dat ongeveer 30 % van de totale bevolking elke zaterdag beroepshalve werkt.

Hier komen enkele interessante verschillen naar voren volgens het milieu. Op het platteland werkt 42 % van de mannen elke zaterdag en in de grootstad slechts 26 %. Opmerkenswaardig is ook dat in het semi-industrieel milieu 's zaterdags het minst gewerkt wordt in functie van het beroep.

grafiek 2 : beroepsarbeid der mannen op zaterdag en zondag

zondag rustdag?

De zondag is een rustdag voor het merendeel van de bevolking. De zondagsactiviteiten staan daarom ook hoofdzakelijk in functie van de vrijetijdsbesteding. Het lijkt dan ook een voor de hand liggende veronderstelling dat de sociale en kulturele vrije-tijds-bezigheden het grootste belang zullen hebben op de zondagen.

Is dit zo voor het overgrote deel van de bevolking, toch moet ook rekening gehouden worden met diegenen die 's zondags uit hoofde van hun beroep verplicht zijn te werken. Dit aantal is weliswaar niet zo groot als de zaterdagwerkers, toch is het een vrij belangrijke groep, die de moeite waard is bekeken te worden: inderdaad werkt 23 % der mannen 's zondags uit hoofde van hun beroep.

Het is eveneens van belang te weten hoeveel zondagen per jaar er gewerkt wordt. Welnu, ongeveer de helft van degenen die 's zondags beroepsarbeid uitoefenen, doen dit praktisch elke zondag, zodat mag besloten worden dat ruim 10 % van de totale Nederlandstalige bevolking elke zondag werkt uit hoofde van hun beroep. Op een mannelijke bevolking van 1.280.000 betekent dit dat 128.000 mannen 's zondags beroepshalve werken.

Hierbij mag dan een even grote groep gerekend worden die slechts op bepaalde zondagen werkt.

Ook hier, zoals bij degenen die 's zaterdags werken, bemerkt men de uitzonderingspositie van het platteland en van de grootstad. Doch even opvallend is de verhouding tussen deze beide milieus, wat de regelmatigheid in de zondagarbeid betreft.

Alhoewel het gemiddeld aantal 'vaste' zondagswerkers 11 % bedraagt voor de totale bevolking, bedraagt dit percentage slechts 7 % voor de grootstad tegen 22 % op het platteland.

tabel 3 : mannelijke beroepsarbeid op zondag

in %

milieu	werken 's zondags uit hoofde van hun beroep		
	altijd	soms	totaal
Ruraal	22	14	36
Minder Ruraal	11	9	20
Semi-Industrieel	6	11	17
Kleinstad	9	11	21
Grootstad	7	19	26
Totaal	11	12	23

gemiddelde slaaptijd bedraagt 60 uur per week

Bij het formuleren van de verschillende vragen over dit verschijnsel heeft men vroeger steeds een onderscheid gemaakt tussen nachtrust in de zomer en nachtrust in de winter. Hierbij wordt uitgegaan van de hypotese dat relevante verschillen tussen deze twee jaargetijden tot uiting zouden komen.

In vorige eeuwen was een niet geringe invloed van de seizoenen op het arbeidsbestel duidelijk merkbaar. De bevolking bestond toen hoofdzakelijk uit landbouwers, landarbeiders en handelaars, die bij hun schikking van hun werkprogramma gedwongen waren rekening te houden met de wisseling van de seizoenen.

Op dit ogenblik echter is de invloed van de seizoenverschillen op de slaaptijd zeer miniem geworden. Het verschil tussen het aantal uren nachtrust dat men neemt in de winter enerzijds en in de zomer anderzijds zou volgens de verkregen antwoorden slechts 30 minuten bedragen.

De gemiddelde dagelijkse nachtrust bedraagt (voor vrouwen en mannen samen) 8,38 u. in de winter en 8,11 u. in de zomer (1). Zo komen we tot een gemiddelde wekelijkse slaaptijd van 60 u. in de winter en 57 u. in de zomer. Dit kan niet als een betekenisvol verschil aangezien worden.

Dit bewijst eens te meer dat de nog ruim verspreide opvatting als zouden de mensen in de winter heel wat meer slapen, een fiktieve opvatting is, die van generatie tot generatie is overgegaan. Het egalizatieproces waardoor de nachtrust in de zomer en in de winter bijna dezelfde is, is mede voltrokken geworden door de televisie.

Het zou nochtans mogelijk zijn dat in bepaalde milieugroepen dit onderscheid tussen zomer- en winterslaaptijd nog manifest is. Welnu de bestudering van de resultaten per milieu laat dit geenszins vermoeden. Het geringe verschil per milieu kan immers zeker niet als betekenisvol aangezien worden.

Het aantal uren dat men per week slaapt is gewoonlijk iets groter dan het aantal uren, dat men per week werkt. Wanneer we slaap- en werktijd samen nemen komen we tot een aantal uren dat meer

1. Het gemaakte onderscheid tussen mannen en vrouwen is nog veel miniemer. Inderdaad slapen de vrouwen gemiddeld slechts 10 minuten langer per dag dan de mannen.

dan de helft van de totale week-tijd in beslag neemt. Inderdaad wordt er 113 uur per week besteed aan slapen en aan werken, zodat nog 55 uur per week overblijft voor semi-vrije tijd en voor zuiver vrije tijd.

overige vrije tijd

De semi-vrije tijd bevat naast de slaaptijd ook nog enkele andere bezigheden die omwille van hun aard geen eigenlijke vrije tijd zijn. Hieronder worden als voornaamste activiteiten gerangschikt de verplaatsing van en naar het werk, het nemen van de maaltijden en de tijd besteed aan de opschik, alsmede allerhande rituele en ceremoniële activiteiten.

Bijna drie-vierde der mannen en één-vijfde der vrouwen gaan buitenshuis werken.

Volgens milieu gesplitst bemerkt men dat vooral het ruraal milieu ver beneden dit algemeen gemiddelde ligt. Op het platteland gaan slechts 57 % van de actieve mannelijke bevolking en 15 % van de vrouwelijke ondervraagden buitenshuis werken. Deze vaststelling houdt ongetwijfeld verband met de uitgeoefende beroepsactiviteit. In het ruraal milieu zijn nog een groot deel landbouwers, wier activiteit gewoonlijk aan huis plaats vindt.

De diskrepantie tussen de buitenshuis arbeidende mannen en buitenshuis arbeidende vrouwen is opvallend veel ^{groter} in de grootstad dan in de andere beschouwde milieus, zoals wordt aangetoond door onderstaande tabel.

tabel 4: de buitenshuisarbeid van mannen en vrouwen
in %

milieu	mannen	vrouwen	verhouding van buitenshuis werkende vrouwen t.o.v. de mannen
Ruraal	57	15	29
Minder ruraal	73	17	21
Semi-Industrieel	78	21	28
Kleinstad	76	19	27
Grootstad	74	31	46
Totaal	73	20	29

Van belang voor dit onderzoek is de tijd die besteed wordt aan de verplaatsing van en naar het werk. Vooreerst blijkt dat er in de stedelijke milieus meer personen zijn die zich tweemaal per dag verplaatsen. De korte afstand van huis naar het werk maakt het voor sommige beroepen mogelijk de verplaatsing van en naar het werk tweemaal per dag te doen.

Bij degenen die zich verplaatsen naar hun werk is er bij de mannen 30 % dat tweemaal per dag van hun werk naar huis komt ; 63,5 % komt éénmaal per dag ; de overige 6,5 % komt ofwel éénmaal ofwel meerdere malen per week. Voor de vrouwen kan men respectievelijk volgende cijfers vaststellen : 33 %, 59,5 % en 7,5 %.

Alhoewel er dus geen merkbaar verschil waar te nemen is tussen de beide geslachten, toch is er wel een verschil naar woonmilieu. Inderdaad naarmate het milieu verstedelijkt, vergroot de mogelijkheid om tweemaal per dag van zijn werk naar huis te gaan.

Van degenen die zich verplaatsen naar hun werk zijn er 25 % die hieraan meer dan één uur besteden.

Wanneer we dan al deze gegevens onder ogen hebben kunnen we gemakkelijk de gemiddelde verplaatsingstijd berekenen. Deze bedraagt 54 minuten per dag of 4.30 u. per week. Naast de verplaatsingstijd van en naar het werk kan op basis van dit onderzoek ook vastgesteld worden dat ongeveer anderhalfuur per dag in beslag genomen wordt voor maaltijden en opschik. Dit komt per week neer op een tijd van 10.30 u.

Voor allerhande ceremoniële en sociale verplichtingen, zoals bvb. ziekenbezoek, naar de kapper gaan, enz. kan gemiddeld 8 uur per week gerekend worden. Zodoende komen we tot een gemiddelde semi-vrijtijdsbesteding van 23 uur per week of 3.20 u. per dag.

eigenlijke vrije tijd bedraagt ruim 30 uur per week

Nadat we de slaaptijd, de arbeidstijd en de semi-vrije tijd besproken hebben rest ons nog alleen het bespreken van de eigenlijke vrije tijd.

Welnu deze zuiver vrije tijd per week bedraagt respectievelijk 32 uur voor de mannen en 28.30 u. voor de vrouwen. De zaterdag en de zondag zullen voor een groot deel deze vrije-tijdsperiode in beslag nemen. Tijdens de werkdagen bedraagt de zuiver vrije tijd zowel voor mannen als voor vrouwen gemiddeld 3.25 uur per dag

of 17 uur per vijf dagen. Tijdens de zaterdagen en de zondagen beschikken de mannen gemiddeld over 15 uur vrije tijd en de vrouwen over 11.35 uur.

Op zaterdag beschikt de vrouw slechts over 4.25 u. eigenlijke vrije tijd, terwijl de man er 6 heeft. De zondag heeft de man 9 uur eigenlijke vrije tijd en de vrouw 7.10 u.

Deze uitslagen komen overeen met de vaststellingen van Dumazedier. Het is inderdaad zo dat de vrouw minder zuiver vrije tijd heeft dan de man ⁽¹⁾.

Wanneer we de periode van een week beschouwen is zowel wat de mannen als wat de vrouwen betreft een duidelijk afscheiding merkbaar tussen de stedelijke milieus en de andere.

Zowel in de kleinstad als in de grootstad ligt de eigenlijke vrije tijd boven het gemiddelde. Dit is wellicht te verklaren door rekening te houden met de geringere arbeidstijd in deze stedelijke milieus.

Wanneer we de kleine verschillen naar milieu en geslacht buiten beschouwing laten kunnen we besluiten dat één vijfde van de beschikbare tijd per week zuiver vrije tijd is, die dus volledig vrij kan besteed worden.

De vermeerdering van de vrije tijd is vooral te danken aan de min of meer gelijkmatige verdeling van de vrije tijd over de verschillende categorieën van de bevolking. Inderdaad, de vrije tijd welke eertijds het voorrecht bleef van de hogere burgerij, komt nu ook in het bereik van de grote volksmassa. De hedendaagse maatschappij wordt gekenmerkt door de groeiende bewustwording, van de steeds toenemende vrije tijd, bij alle lagen van de bevolking.

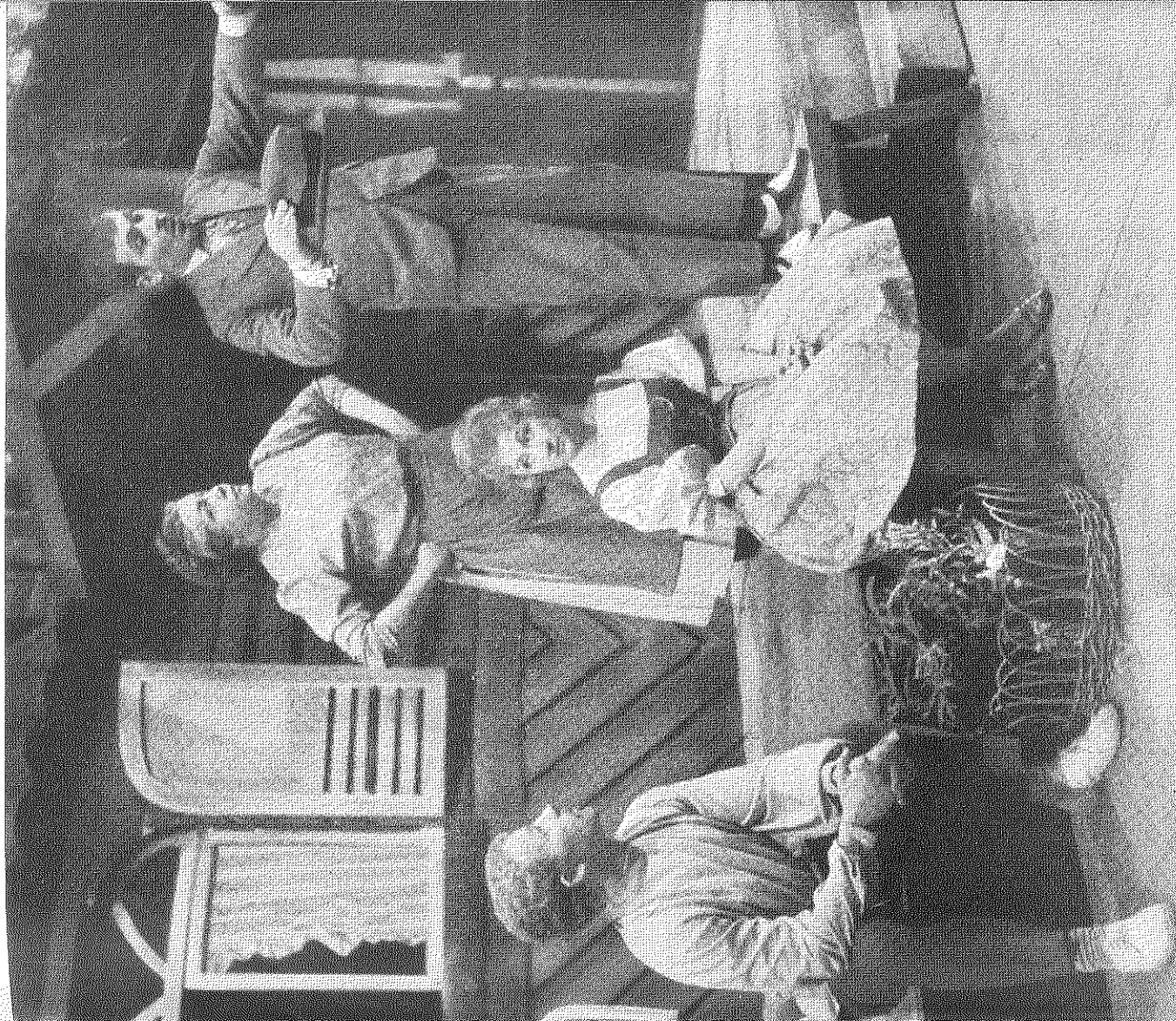
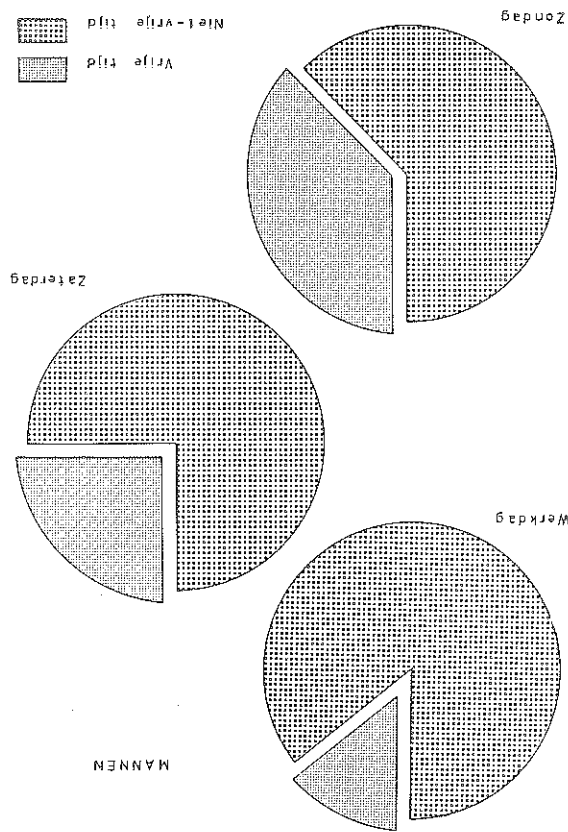
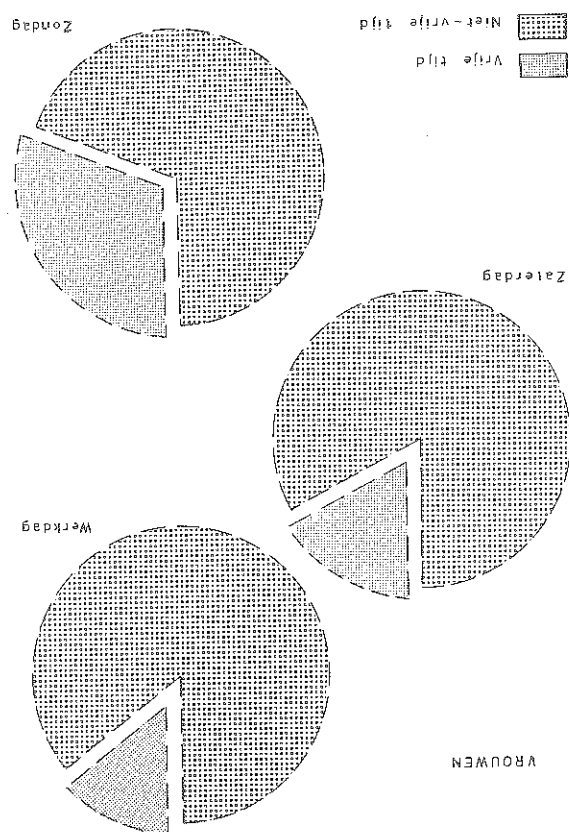
Voor de toekomst mag men dan ook een vermeerdering van de vrije tijd verwachten. Verschillende elementen kunnen deze tendens nog stimuleren. Als bijzonderste kunnen vernoemd worden : de kortere arbeidsduur, de vroegere pensionering, de langere studietijd, meer betaalde vakantie en meer betaalde feestdagen ⁽²⁾.

Aldus zou een maatschappij tot stand kunnen komen, waar evenveel arbeidsdagen als vrije dagen zouden zijn, zodat de mens over meer vrije tijd zou beschikken dan tijd waarop hij verplicht zou zijn te werken.

1. Dumazedier, J., *Vers une civilisation du loisir ?*, Paris, 1962, blz. 24.
2. Deze tekst werd geschreven vooraleer het sociaal akkoord werd bereikt over de derde week vakantie.

grafiek 3 : verhouding vrije tijd - niet-vrije tijd

eigenlijke vrijetijdsbesteding

Vier belangrijke elementen van vrijetijdsbesteding tekenen zich af: ontspanning en ontwikkeling, sociaal leven, studie en vakantie-beleving.

Als vormen van ontspanning en ontwikkeling zijn te beschouwen: muziek, lektuur, radio en T.V., film en toneel, kulturele en volkse manifestaties, sport en spel, hobby's en niets doen.

De studie, welke voor de jeugd niet als vrijetijdsbesteding kan beschouwd worden, kan door de volwassene meestal slechts in de vrije tijd beoefend worden, en dient in het kader van dit onderzoek dan ook in de sfeer van de vrijetijdsbesteding gesitueerd.

De jaarlijkse vakantie neemt in de besteding van de vrije tijd een steeds meer belangrijke plaats in. Niet alleen wordt voor de vakantie een belangrijk deel van de vrije tijd voorbehouden, ze wordt vrij algemeen ervaren als de vrije tijd bij uitstek, en is als dusdanig het voorwerp van veelvuldige droombeelden en toekomstplannen. Het sparen, de konsumptie en een aanzienlijk gedeelte van de overige vrije tijd worden door velen in belangrijke mate afgestemd op de vakantie.

Ontspanning, ontwikkeling en sociaal leven nemen een belangrijke plaats in in het dagelijkse leven. In tijd uitgedrukt zijn ze de belangrijkste elementen van de vrije tijd.

1. ontspanning en ontwikkeling

Het bepaald niets doen heeft de functie van een louter passieve recreatie. Sport en spel zijn vooral gericht op de actieve recreatie. Radio, T.V., film en toneel zijn meestal passief en op de ontspanning gericht. Naargelang de houding van de betrokkene kunnen deze elementen een actieve inzet vergen en alzo meer gericht zijn op de ontwikkeling.

Dit actieve element is in sterke mate aanwezig in de lektuur, die — voor zover het wetenschappelijke en literaire lektuur betreft — een actieve inzet van de lezer vereist. Een zelfde onderscheid is mogelijk voor de muziek, die tamelijk veel beoefend wordt en in vele gevallen als een creatieve vrijetijdsbesteding kan worden beschouwd.

a) muziek

mannen musiceren meer

13 % van de ondervraagde mannen bespelen één of ander muziekinstrument; bij de vrouwen vertegenwoordigt het aantal musicerenden slechts 5 %. Praktisch alle musicerende vrouwen spelen piano, terwijl de mannen zowel een blaasinstrument als piano bespelen. Voor de vrouwen beperkt zich het musiceren praktisch uitsluitend tot de huismuziek. Voor de mannen is naast de huismuziek ook het musiceren in groepsverband van belang. Van het totaal aantal mannen die een muziekinstrument bespelen, zijn er 31 % die in groepsverband musiceren, waarvan twee derde in een fanfare of harmonie.

Wellicht gaan onder de overige musicerende mannen heel wat ex-leden van fanfare en harmonie schuil. De muziekmaatschappijen werken dus bij een belangrijk percentage van de mannen het musiceren in de hand. Dit verklaart meteen het voren vermelde sukses van de blaasinstrumenten bij de mannen.

Wat de muziekbeoefening betreft, zijn er geen belangrijke verschillen waar te nemen volgens woonmilieu. Van de 1818 ondervraagden zijn er 26 lid van een zangvereniging, een gering percentage. In tegenstelling tot het musiceren is er hier een verschil waar te nemen naar het milieu. Het zingen in zangclub of vereniging is inderdaad sterker verspreid op het platteland dan in de stad.

Alles samen genomen kan gesteld worden dat slechts een relatief klein gedeelte van de bevolking musicert. De absolute cijfers wekken echter toch de indruk dat er een aanzienlijk aantal muziekbeoefenaars is. Op grond van de cijfers uit de steekproef dient het aantal musicerende mannen geschat op 170.000 tegenover 64.000 musicerende vrouwen, waarvan 54.000 piano spelen; 37.000 mannen spelen in een muziekmaatschappij terwijl de zangverenigingen 18.000 leden tellen.

fanfare en harmonie: meest populaire vorm van de levende muziek

De populariteit van de muziekbeoefening in het kader van een muziekmaatschappij beantwoordt aan een grote waardering voor deze muziek. Meer dan de helft der respondenten gaan af en toe de uitvoeringen van een fanfare of harmonie beluisteren.

Op het platteland heeft deze soort muziekbeluistering meer succes dan in het stedelijk milieu. Het omgekeerde is waar voor het bijwonen van muziekuitsvoeringen gegeven door beroepsgezelschappen, welke meer succes kennen in het stedelijk milieu.

24 % der mannen en 26 % der vrouwen wonen af en toe een muziekuitsvoering bij, gegeven door een beroepsgezelschap.

Voor 20 % der ondervraagden was het minder dan één jaar geleden dat ze een muziekuitsvoering van een fanfare of een harmonie bijwoonden. 8 % der ondervraagden hadden minder dan een jaar geleden een muziekuitsvoering van een beroepsgezelschap bijgewoond.

Voor meer dan de helft van de ondervraagden die verklaarden soms een muziekuitsvoering bij te wonen, was dit meer dan een jaar geleden, terwijl drie vierden van deze mensen zich niet meer herinnerden, wanneer ze voor het laatste een fanfare beluisterd of een concertgebouw betreden hadden.

Het bijwonen van muziekuitsvoeringen gegeven door een beroepsgezelschap is bijgevolg niet zo frekwent, maar eerder sporadisch. Een aparte plaats wordt ingenomen door de opera. De opera wordt

tabel 5 : de muziekbeoefening en het muziek beluisteren
in %

Milieu	Bespele een instru- ment	Spelen in groeps- verband	Zingen in een zangvereni- ging	Wonen concerten bij van Beroeps- gezelschap	Muziek- maatschappij	Bezit van Platen- draaier	Platen- verzameling	Beeld- opnemer
Mannen								
Ruraal	16	4	4	14	47	18	13	4
Minder ruraal	11	3	2	12	38	26	21	6
Semi-industrieel	17	12	2	14	40	30	26	10
Kleinstad	13	4	2	25	25	30	21	16
Grootstad	10	4	—	20	22	38	33	14
Totaal	13	4	2	16	35	28	23	8
Vrouwen								
Ruraal	4	—	2	5	33	19	17	5
Minder ruraal	3	1	0	12	31	25	22	7
Semi-industrieel	5	—	—	17	30	36	31	10
Kleinstad	8	1	1	14	14	35	31	11
Grootstad	4	1	1	24	33	40	37	12
Totaal	5	1	1	14	28	31	37	9
Algemeen Totaal	9	2	1	15	32	30	25	8

in belangrijke mate meer bijgewoond door de bewoners van de stad dan die van het platteland. Dit houdt ongetwijfeld verband met de beperkte mogelijkheden voor het operabezoek voor de plattelandsbewoner.

tabel 6 : operabezoek bij mannen en vrouwen
in %

Milieu	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	2	3	2
Minder ruraal	6	9	7
Semi-industrieel	11	6	8
Kleinstad	16	18	17
Grootstad	16	24	20
Totaal	10	12	11

één gezin op drie bezit een platendraaier

Veel meer dan door muziekuitsvoeringen ter plaatse wordt muziek verspreid langs radio, platendraaier en bandopnemer (1).

Van de ondervraagden verklaren 30 % dat ze een platendraaier bezitten. Vermits een platendraaier over het algemeen geen individueel bezit is, maar veeleer ter beschikking staat van de leden van het gezin, kan men aannemen dat één gezin op drie een platendraaier bezit. In het landelijk milieu is de platendraaier heel wat minder verspreid dan in het stedelijke : 18 % der plattelandsgezinnen hebben een platendraaier, terwijl 40 % der gezinnen uit een stedelijk milieu hiervan bezitter zijn.

Niet alle bezitters van een platendraaier hebben een platenverzameling : 30 % heeft een platendraaier doch slechts 25 % heeft een platenverzameling.

Het onderzoek van een platenverzameling reveleert welke muziekgenres de voorkeur genieten.

Bij het verzoek : "Noem eens drie platen die U graag hoort", vermeldt 56 % der ondervraagden één of meer titels van schlagers,

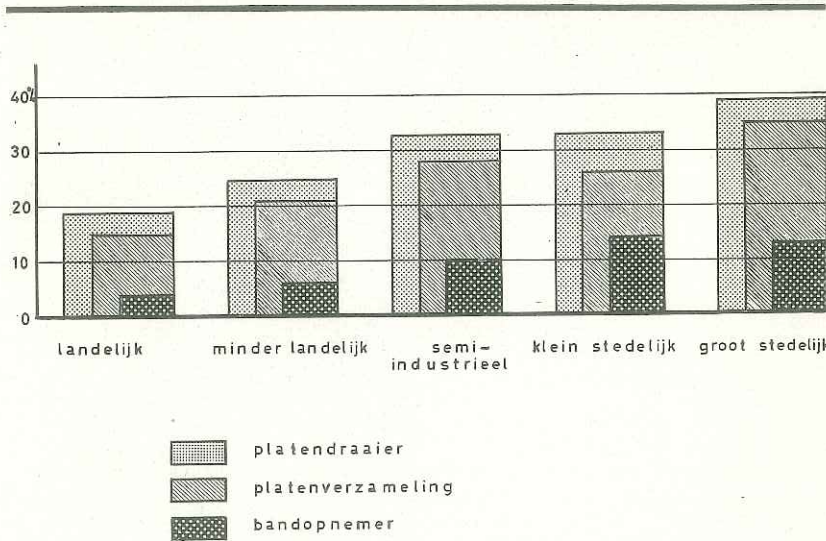
1. De radio wordt omwille van de grote betekenis ervan afzonderlijk besproken. Cfr. blz. 59.

Vlaamse lichte plaatjes of andere lichte muziek. De commerciële plaatjes (lichte muziek) zijn het meest geliefd bij een overgroot gedeelte van de ondervraagde mensen. Een tweede categorie wordt gevormd door de liefhebbers van klassieke platen ; 39 % der mannen en 34 % der vrouwen behoren tot deze categorie. Op de derde plaats komen de liefhebbers van de lichte klassieke platen (operetten, walsen en dergelijke). 26 % der ondervraagden houdt het bij de lichte klassiek. De overige genres zijn minder in trek : negro spirituals en jazz doen het bij respectievelijk 7 % en 3 % der ondervraagden. De volksmuziek geniet de voorkeur van 7 % der ondervraagden, terwijl de overige genres zich met 4 % moeten tevreden stellen.

Jazz en klassieke muziek hebben meer succes in het stedelijk milieu dan op het platteland.

Ook de bandopnemer kent een zekere verspreiding, alhoewel in mindere mate dan de platendraaier. Slechts 8 % der ondervraagden bezit een bandopnemer, waarvan het merendeel in de stedelijke milieus woonachtig is.

grafiek 4 : bezitters van een platendraaier, een platenverzameling en een bandopnemer

b) lektuur

twee derden van de bevolking leest regelmatig de krant

76 % van de mannen verklaart 'dagelijks' een krant te lezen. Bij de vrouwen ligt dit percentage aanzienlijk lager; slechts 56 % leest elke dag een krant. Hierbij dient nochtans gezegd dat gemiddeld 15 % van de vrouwen en 9 % van de mannen 'dikwijls' een krant lezen. Zodat hieruit kan afgeleid worden dat de mannen meer intense en regelmatige krantenlezers zijn dan de vrouwen. Een opvallend verschil is ook waar te nemen tussen de stad en het platteland. De dagelijkse lezers maakten bij de mannen 70 % uit op het platteland, tegenover 86 % in de stad. Voor de vrouwen zijn deze percentages respectievelijk 32 % en 57 %. Het aantal ondervraagden dat 'nooit' een krant leest, bedraagt voor de mannen op het platteland 15 % tegenover 3 % in de stedelijke milieus; 20 % der vrouwen op het platteland en 11 % in de stad lezen nooit een krant.

tabel 7 : het lezen van dagbladen en periodieken
in %

Milieu	Dagblad				Week- blad	Maga- zine	Maand- blad	Tijd- schrift
	Dagelijks	Dik- wijls	Zelden	Nooit				
Mannen								
Ruraal	70	9	4	15	62	37	18	9
Minder ruraal	74	9	5	12	54	47	17	9
Semi-industrieel	77	8	3	11	49	46	17	11
Kleinstad	74	7	3	14	35	51	11	14
Grootstad	86	9	2	3	36	51	16	10
Totaal	76	9	4	11	48	45	20	11
Vrouwen								
Ruraal	32	16	10	20	50	57	20	6
Minder ruraal	54	16	14	16	48	60	18	9
Semi-industrieel	58	14	11	15	41	60	12	3
Kleinstad	58	10	11	20	39	62	17	12
Grootstad	57	21	10	11	27	73	19	10
Totaal	56	15	12	17	42	62	17	8
Algemeen Totaal	66	12	8	14	45	53	18	10

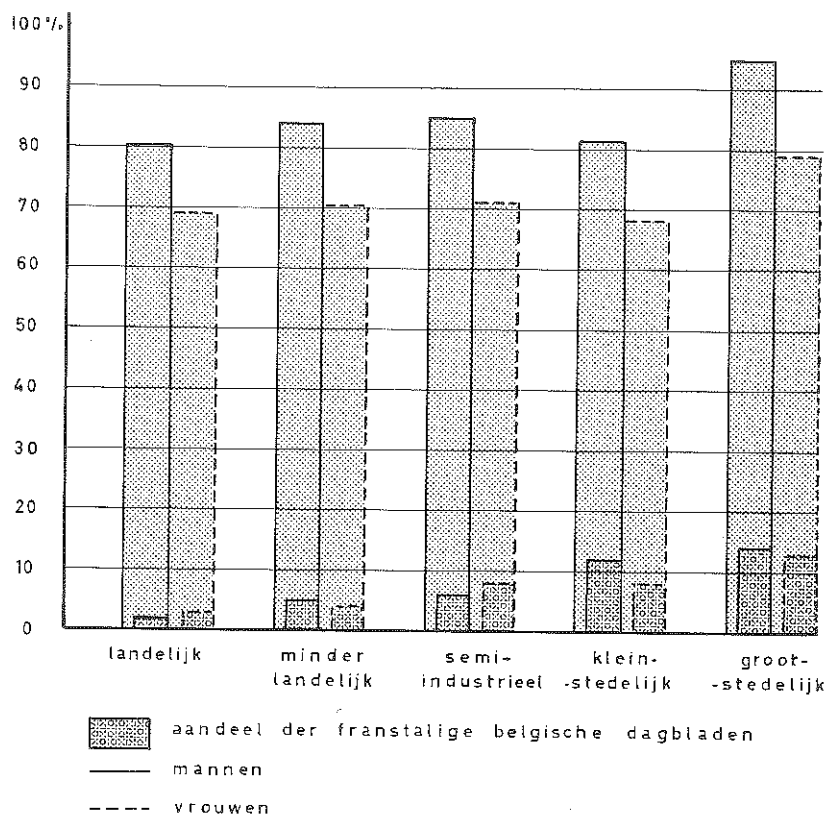

Onafgezien de verschillen naar geslacht en milieu, blijkt dat 78 % of iets meer dan drie vierden van de bevolking regelmatig een krant leest.

Buitenlandse dagbladen worden in het Vlaamse land weinig of niet gelezen : op de 1818 ondervraagde personen lezen er 3 een buitenlandse krant.

De franstalige Belgische bladen worden daarentegen vrij veel gelezen, gemiddeld 7 % der mannen en 8 % der vrouwen lezen een franstalige krant. Deze kranten worden hoofdzakelijk in het stedelijk milieu gelezen, waar 13 % regelmatig een franstalige krant leest.

grafiek 5 : regelmatige krantenlezers

weekbladen, magazines, maandbladen en tijdschriften

Onder weekbladen verstaan wij de in krantenform uitgegeven bladen die wekelijks verschijnen. 48 % van de mannelijke en 42 % van de vrouwelijke ondervraagden, lezen een dergelijk weekblad.

Vooraf in de landelijke milieus worden bladen als : het landbouwblad 'De Boer', parochiebladen, gewestelijke bladen, alsmede 'De Bond' druk gelezen. Weekbladen als 'Zondagnieuws' en 'Zondagmorgen', worden meest in de stedelijke milieus aangetroffen. Deze weekbladen worden gelezen door 18 % der ondervraagden : het percentage der overige weekbladen ligt heel wat lager.

Onder de in magazine of in boekvorm uitgegeven bladen, kennen vooral een vrouwelijke belangstelling. Inderdaad 45 % der mannen en 62 % der vrouwen verklaren regelmatig een magazine te lezen.

De vrouwen uit het stedelijk milieu zijn de meest verwoede magazinelezers ; 72 % tegen 57 % in het landelijke. Bij de mannen ligt eveneens het zwaartepunt van de magazinelektuur in het stedelijk milieu : 51 % tegenover 37 % in het landelijk milieu.

Maandbladen en tijdschriften zijn minder verspreid dan weekbladen en magazines, zij worden respectievelijk door 16 % en 9 % der ondervraagden gelezen. De 'Readers Digest'-groep en bladen als 'Vrouwenbeweging' en 'Raak' bereiken de hoogste percentages voor de maandbladen, waarbij de spreiding over de milieus van weinig invloed is.

Voor de tijdschriften zijn vooral de vaktijdschriften belangrijk.

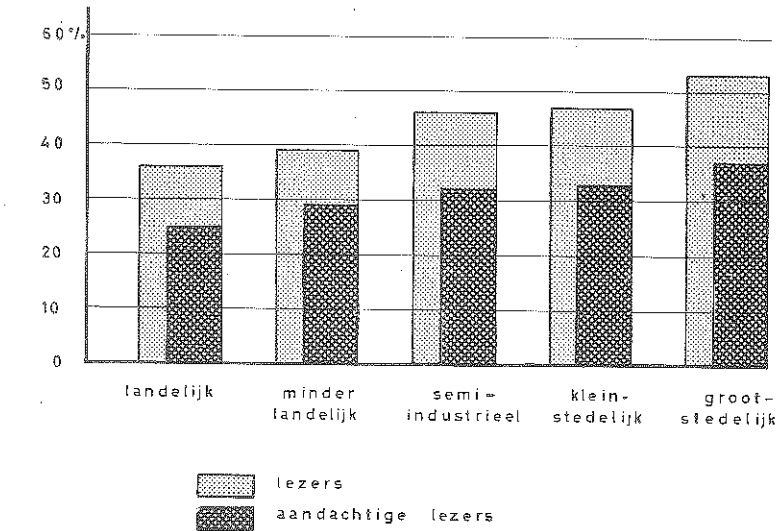
De lektuur in de vorm van dagbladen, weekbladen, magazines, maandbladen en tijdschriften, die men min of meer regelmatig leest, vormt een belangrijk onderdeel van de totale lektuur. Deze periodieke lektuur schijnt geen nadelige invloed te ondervinden van de concurrentie op het vlak van informatie door radio en T.V. Integendeel, deze bladen hebben de functie van een verdere uitdieping en commentaar van de aktualiteit, terwijl ze tevens de vluchtige beelden en klanken van radio en T.V. voor een meer intense beschouwing en nadere kontaktnamen inventariseren.

blijvende rol van het boek

Iets minder dan de helft of 44 % der ondervraagde personen verklaren boeken te lezen : hetzij 48 % der mannen en 40 % der vrouwen.

Van deze 44 % zijn er 31 % die zich de titel van het laatst gelezen boek nog kunnen herinneren. Ongeveer drie vierden van de lezers

grafiek 6 : verhouding lezers en aandachtige lezers van boeken

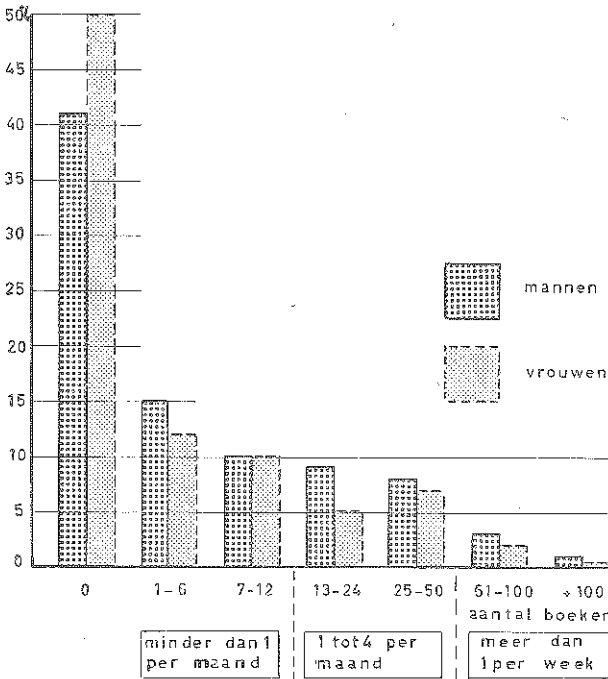

mogen dus als min of meer aandachtige lezers beschouwd worden. Opmerkenswaard is dat het lezen, zowel als het aandachtig lezen toeneemt naargelang het milieu een meer stedelijk karakter heeft.

Meer dan de helft van de bevolking leest geen boeken, doch de mensen die lezen, doen dit vrij veel. Inderdaad, de boekenlezers lezen gemiddeld 14 boeken per jaar. Deze hoge leesfrequentie komt overeen met de gepubliceerde cijfers betreffende het Bibliotheekwezen in België ⁽¹⁾.

1. Statistisch Jaarboek Voor België. Brussel, 1960, blz. 143.

grafiek 7 : frekwentie van de jaarlijkse boekenlektuur

Het merendeel der lezers leest jaarlijks 1 tot 5 boeken; 15 % van de ondervraagden behoren tot deze categorie. De categorieën van lezers welke 6 tot 12, 13 tot 24 en 25 tot 52 boeken lezen zijn vrijwel even omvangrijk: samen maken ze 25 % van de bevolking uit.

Drie procent van de bevolking leest meer dan 52 boeken jaarlijks. De maximum grens van het lezen ligt, enkele uitzonderlijke lezers niet te na gesproken, rond 52 boeken per jaar of één boek per week.

Lezers welke 1 tot 12 boeken lezen zijn gelijkmatig verdeeld over de verschillende milieus; lezers welke meer dan 12 boeken per jaar of méér dan één boek per maand lezen, worden meer in het stedelijk milieu aangetroffen.

Drie vierden van de lezers geeft de titel op van het laatst gelezen boek, waardoor het mogelijk wordt de richting van de belangstelling te bepalen. 28 % van de lezers geeft als laatst gelezen werk de titel op van een zeden- of een psychologisch roman.

tabel 8 : aard der gelezen boeken
in %

Milieu	Weten- schappelijke werken	Zeden- en psych. romans	Sociaal en pedagogische romans	Detective- romans	Avonturen- romans	Novellen en verhalen	Liefdes- romans	Historische romans	Oorlogs- romans
Ruraal	8	24	4	3	15	26	—	7	8
Minder ruraal	6	28	5	3	16	24	6	7	5
Semi-industrieel	11	29	2	4	8	23	10	4	8
Kleinstad	10	28	9	2	8	32	—	3	3
Grootstad	12	28	3	6	1	29	2	4	11
Totaal	10	28	4	4	10	26	5	5	7

26 % lezen een verhalende roman of novelle. Hierna volgen de wetenschappelijke werken en avonturenromans, elk met 10 %. Vervolgens de oorlogsromans met 7 %. In orde van afnemende belangrijkheid werden nog vermeld: historische roman 5 %, liefderoman 5 %, sociale en pedagogische roman 4 %, detektiveroman 4 %, religieuze roman, essay, dichtbundel en cow-boyroman samen: 3 %.

Samen vormen de romans 89 % van het totaal der opgegeven werken.

De meest gelezen nederlandstalige, Belgische auteurs zijn: Ernest Claes (29 vermeldingen), Aster Berkhof (19), Staf Weyts (12), Willem Putman (10), Gerard Walschap (8), Stijn Streuvels (7), Emiel Van Hemeldonck (6). De meest geciteerde buitenlandse auteurs waren: Courths-Mahler (17 vermeldingen), Cornelias Ryan (de langste dag) (10), Leon Uris (Exodus) (10), Agatha Christie en Cronin (7), A. Dumas en S. Undset (6). De vertegenwoordiging der Nederlandse auteurs berust exclusief bij Godfried Bomans die zesmaal vermeld wordt.

meer dan de helft der lezers heeft een eigen bibliotheek

Het kopen van boeken voor eigen bibliotheek vindt meer en meer ingang bij een steeds groter deel van de bevolking. De invloed van de goedkope pocket-uitgaven alsmede de werking van grote kultuurorganisaties zijn hieraan niet vreemd. Het bezit van een eigen bibliotheek wordt door velen als een status-symbool aangewend. Vandaar dat het ook zeer frekwent voorkomt dat niet alle boeken van de eigen bibliotheek door de respondenten gelezen werden.

Wat er ook van zij, de boeken welke gelezen worden komen bij 57 % der lezers uit hun eigen boekenverzameling. Deze procenten liggen nog hoger in de meer stedelijke milieus. Op het platteland daarentegen wordt een groot aantal boeken ontleend bij vrienden en kennissen. Dit aantal vertegenwoordigt gemiddeld 37 %. Het ontlene van boeken gebeurt eveneens voor een groot deel uit de openbare bibliotheek. Praktisch 1/3 van de gelezen boeken komen inderdaad uit de openbare bibliotheken. Tenslotte worden ook door enkele lezers de boeken ontleend bij de winkelbibliotheken. Deze bibliotheken nemen met slechts 5 % eerder een bescheiden plaats in.

Nu mag echter niet uit het oog verloren worden dat sommigen naast de eigen bibliotheek ook gebruik maken van de uitlening van boeken in de openbare bibliotheken. Hiermee moet rekening gehouden worden bij de interpretatie van tabel 9.

tabel 9 : herkomst van de gelezen boeken
in % (1)

milieu	openbare bibliotheek	eigen bibliotheek	winkel bibliotheek	vrienden en kennissen
mannen				
Ruraal	37	57	4	34
Minder ruraal	34	61	2	27
Semi-industrieel	31	57	6	22
Kleinstad	23	62	7	27
Grootstad	37	63	3	13
Totaal	32	60	4	24
vrouwen				
Ruraal	38	54	—	40
Minder ruraal	38	48	7	24
Semi-industrieel	28	48	6	25
Kleinstad	27	62	5	30
Grootstad	31	62	8	27
Totaal	31	54	5	28
Algemeen Totaal	31	57	4	26

besluit

De lectuur neemt een zeer belangrijk deel in van de vrije tijd. Een onderzoek, ondernomen in Nederland in 1955-56, toonde aan dat één vijfde van de vrije tijd aan lezen besteed wordt (2).

Een zeer belangrijk deel van de lectuur houdt verband met informatie betreffende de aktualiteit, aangezien de lectuur in de vorm van dagbladen, weekbladen, magazines, maandbladen en tijdschriften het sterkste verspreid is. Ruim drie vierden van de actieve bevolking leest min of meer regelmatig dergelijke lectuur. Minder verspreid is de lectuur van het boek. Hierbij is niet alleen de ontspanning en de informatie indicatief maar eveneens is een belangrijk gedeelte van de gelezen boeken gericht op de ontwikkeling. Het feit dat meer dan de helft der lezers boeken koopt, is meer dan waarschijnlijk in verband te brengen met de verspreiding

1. Aantal lezers : mannen : 433
vrouwen : 366

2. Centraal Bureau voor de Statistiek, Vrije tijdsbesteding in Nederland. Deel 4, Leesgewoonten, Zeist, 1957, blz. 17.

van vele goedkope boekenreeksen, een uiterst belangrijke faktor in de kultuurspreiding.

Samengevat : de lectuur heeft drie belangrijke functies : informatie, ontspanning en ontwikkeling. Informatieve lectuur bereikt ruim drie vierden van de bevolking ; de lectuur die gericht is op ontspanning en ontwikkeling bereikt iets minder dan de helft van de bevolking.

c) radio en t.v.

De kommunikatiedmedia radio en T.V. bieden een rijke gamma aan mogelijkheden voor de vrijetijdsbesteding. Samen met de pers en film worden zij als de moderne grootmachten aangezien, welke naast een manifeste functie van informatie en ontspanning ook een meer latente functie van ontwikkeling bezitten.

Zij worden niet langer meer aangezien als luxe-goederen, maar wel als gebruiksvoorwerpen van algemeen en noodzakelijk belang.

in elk gezin een radio ?

De spreiding van radiotoestellen is vrij algemeen : 95 % der ondervraagden verklaren een radiotoestel te bezitten. Het radiotoestel wordt nog sterk als een gezinsbezit beschouwd, alhoewel de goedkope transistorradio's hierin een zekere verandering brengen. Zelfs met inachtneming van deze restrictie, blijkt dat praktisch de ganse bevolking over een radiotoestel beschikt.

Een belangrijk gedeelte hiervan of 87 % der ondervraagden luistert ook regelmatig naar de radioprogramma's.

De meest beluisterde post is de B.R.T. met 82 % regelmatige luisteraars. Radio Luxemburg en Veronica worden samen door 50 % der mannen en 62 % der vrouwen vermeld.

De gewestelijke zenders genieten belangstelling bij 40 % der respondenten. Hilversum, R.T.B. en het derde programma worden beluisterd door respectievelijk 20 %, 18 % en 7 % der ondervraagden. De posten Luxemburg en Veronica vallen vooral bij de vrouwen in de smaak. Voor het overige doen zich, wat de voorkeur voor

tabel 10 : keuze van de programma's bij de radioluisteraars
in %

	Radio- bezitters	Radio- luisteraars	Posten (1) BRT	RTB	Gew. Z.	Derde Pr.	Hilversum	Luxemburg + Veronica
Mannen								
Ruraal	93	87	85	13	37	3	13	49
Minder ruraal	96	88	83	14	42	8	14	54
Semi industrieel	91	91	85	17	42	5	18	60
Kleinstad	94	83	88	27	46	18	17	35
Grootstad	97	95	82	20	28	6	33	41
Totaal	95	89	85	18	40	8	18	50
Vrouwen								
Ruraal	94	85	83	8	28	4	16	63
Minder ruraal	95	87	76	12	34	6	15	50
Semi industrieel	93	87	80	17	42	5	19	55
Kleinstad	93	84	80	19	45	5	19	46
Grootstad	95	91	81	24	23	4	31	40
Totaal	94	86	80	18	40	6	22	62
Algemeen Totaal	95	87	82	18	40	7	20	56

1. Elke luisteraar kan meer dan 1 post opgeven.

de posten betreft, weinig verschillen voor naar geslacht. De R.T.B. en Hilversum hebben de meeste luisteraars in het stedelijk milieu. Terwijl op het platteland veel op Luxemburg en Veronica wordt afgestemd. De luisteraars der overige posten zijn vrijwel gelijkmatig verspreid over de verschillende milieus.

Heet derde programma wordt door 7 % van de luisteraars gevolgd. Dit is nog een relatief hoog percentage, aangezien dit programma alleen wordt uitgezonden op frekwentie-modulatie en zich vooral tot gevormde luisteraars richt.

T.V. kijken als geliefkoosde ontspanning

Meer nog dan de radio oefent de T.V. een diepgaande werking uit op de kijkers. Radiobeluistering kan gepaard gaan met andere activiteiten omwille van het uitsluitend auditief karakter ervan. De T.V. uitzendingen welke een audio-visuele aandacht van de kijkers vereisen, hebben een meer direkte weerslag op de eigenlijke vrijetijdsbesteding. De T.V. programma's vragen een actieve inzet van de ganse persoonlijkheid van de kijker, hetgeen in mindere mate waar is bij de radiobeluistering.

De meer dan 600.000 T.V.-toestellen in Vlaanderen vertegenwoordigen daarenboven een kapitaal dat de 10 miljard benadert. Inderdaad bij een gemiddelde aankoop prijs van 15.000 Fr. per toestel en 800 Fr. kijkgeld per jaar komt men tot een investering van een kapitaal dat nog niet zo gemakkelijk overschreden wordt door andere vrijetijdsbestedingswijzen. Hierdoor wordt het grote sukses aangetoond van de T.V. in het Vlaamse land.

Ook door de resultaten uit het onderzoek is gebleken dat ongeveer de helft van de Vlaamse bevolking dagelijks naar T.V.-programma's kijkt. De toevallige kijkers en zij die slechts enkele keren per week kijken maken 40 % uit van de steekproef, terwijl een goede 10 % verklaart nooit naar de T.V. te kijken.

De meeste kijkers zijn tevreden over de aangeboden programma's; slechts 1/3 vindt de programma's minder goed of slecht. In het landelijk milieu vindt men de programma's over het algemeen beter dan in het stedelijk milieu. Tenslotte blijkt ook nog dat de vrouwen iets gunstiger staan tegenover de T.V.-programma's dan de mannen.

Kortom zowel uit de ruime belangstelling als uit de gemaakte kwalifikaties van de programma's blijkt dat de invloed van de T.V. niet meer te ontkennen valt in onze moderne samenleving.

tabel 11 : T.V.-bezit en kijkgewoonten
in %

Milieu	T.V. bezitters	Kijken Dagelijks	Dikwijls	Zelden	Nooit
Mannen					
Ruraal	45	38	19	29	14
Minder ruraal	47	38	21	31	10
Semi-industrieel	59	44	26	22	6
Kleinstad	63	44	25	20	11
Grootstad	56	36	23	24	17
Totaal	54	40	23	26	11
Vrouwen					
Ruraal	46	36	18	29	17
Minder ruraal	56	43	19	29	13
Semi-industrieel	56	46	18	21	15
Kleinstad	61	49	17	16	16
Grootstad	52	35	29	23	13
Totaal	55	43	20	23	15
Algemeen Totaal	54	41	21	25	13

liefst ontspanning en films in T.V.

Bij het verzoek 'noem eens een vijftal T.V.-programma's die U bepaald goed vindt' hadden 10 % der kijkers geen opinie ; bij de vraag naar de programma's die men slecht vond, waren 46 % der T.V.-kijkers opinieloos. Dit resultaat onderstreept eens te meer de positieve houding van de kijkers ten aanzien van de televisie.

Voor de indeling van de programma's werden een tiental categorieën voorzien. De voorkeur der T.V.-kijkers wordt schematisch weergegeven in tabel 12.

Hieruit blijkt dat nieuws en aktualiteitsgebeurtenissen in sterke mate geapprecieerd worden en weinig of geen tegenstanders kennen.

Ontspanningsprogramma's en films worden elk door bijna de helft van de kijkers als goede programma's beschouwd ; 10 % van de kijkers is echter van het tegendeel overtuigd. De grootste tegenstand ontmoeten de artistieke programma's die meer tegenstanders dan voorstanders kennen.

De mannen houden meer van sportuitzendingen dan de vrouwen. Deze laatste zijn echter geen voorstander van toneel en instructieve programma's. Bij deze laatste programma's kent vooral de wekelijkse uitzending voor de vrouw 'Penelope' veel sukses.

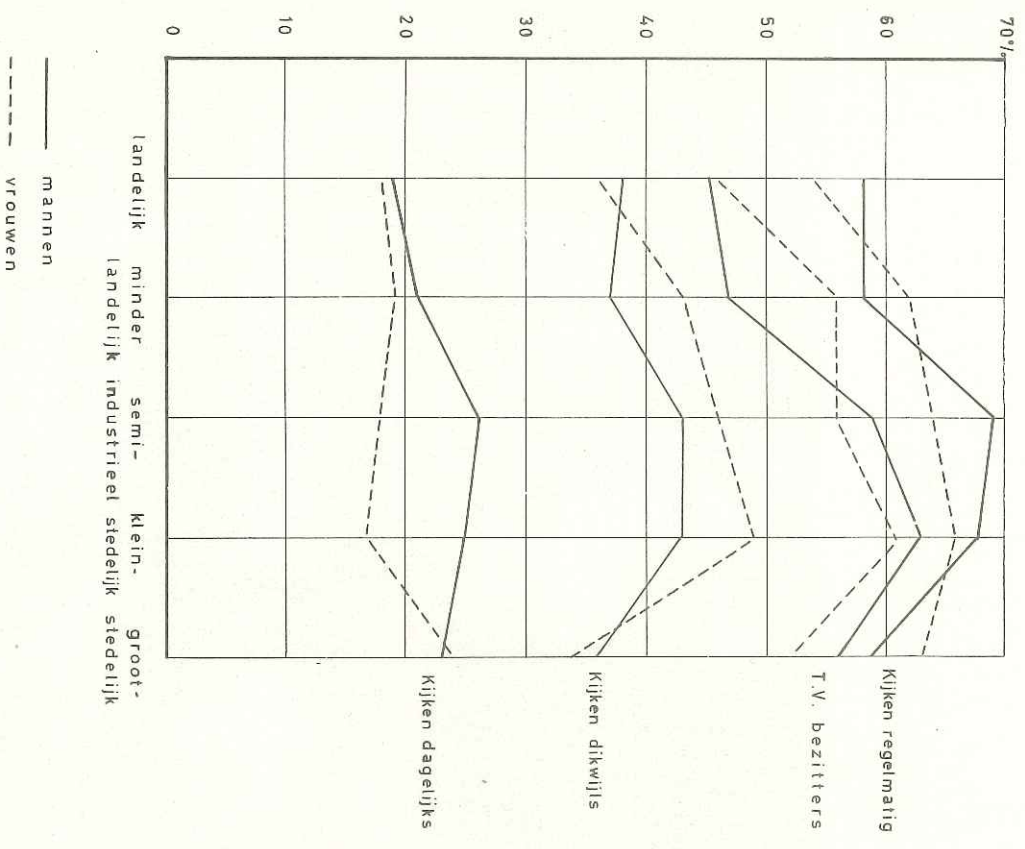
Ook hier bij de keuze van de programma's kan een verschil naar milieu worden vastgesteld. Vooreerst bemerkt men dat op het platteland het grootste percentage kijkers te vinden is dat geen voorkeur heeft voor bepaalde programma's. De programma's van documentaire, instructieve of artistieke aard worden meer in de stad gevolgd dan op het platteland. Sportuitzendingen daarentegen worden minder intens door de grootstadbewoner langs de T.V. gevolgd.

Hieruit mag wel het besluit getrokken worden dat de grootstadbewoner meer kritisch staat in de keuze van zijn T.V.-programma's en ook dat hij meer dan de plattelandsbewoner belangstelling opbrengt voor zuiver kulturele programma's.

grafiek 8 : T.V.-kijkgewoonten volgens geografisch milieu

tabel 13: rangschikking van de, naar het oordeel van de kijkers, 10 beste en 10 slechtste T.V.-programma's

Mannen			Vrouwen		Samen	
Titel	Aantal vermeldingen	Titel	Titel	Aantal vermeldingen	Titel	Aantal vermeldingen
Programma's die men goed vindt						
Sportuitzendingen (1)	317	Schipper naast Mathilde		350	Schipper naast Mathilde	632
Schipper naast Mathilde	282	Bonanza		345	Bonanza	604
Bonanza	259	Film		278	Film	520
Film	242	Penelope		196	Sportuitzendingen	401
Nieuws	187	Toneel		155	Nieuws	317
Wie weet wat	112	Wie weet wat		133	Toneel	266
Toneel	111	Nieuws		170	Wie weet wat	245
Variété (2)	93	Variété		102	Penelope	215
Dick Powell Show	87	Sportuitzendingen		84	Variété	195
Documentaire film	78	Dennis		76	Dick Powell Show	155
Programma's die men slecht vindt						
Poëzie in 625 lijnen	32	Poëzie in 625 lijnen		30	Sportuitzendingen	61
Penelope	36	Vergeet niet te lezen		31	Poëzie in 625 lijnen	62
Schatten op zolder	38	Schatten op zolder		34	Schatten op zolder	72
Ieder zijn waarheid	40	Wie weet wat		37	Vergeet niet te lezen	77
Wie weet wat	41	Opera + operetten		47	Wie weet wat	80
Film	41	Sportuitzendingen		49	Opera + operetten	92
Opera + operetten	45	Film		51	Film	92
Vergeet niet te lezen	46	Ieder zijn waarheid		57	Ieder zijn waarheid	97
Schipper naast Mathilde	76	Schipper naast Mathilde		68	Schipper naast Mathilde	144
Toneel + toneelmagazine	110	Toneel		106	Toneel	216

1. Sportwedstrijden, arena en sportweekend.

2. Variété, show en cabaret.

d) film en toneel

40 % gaat af en toe naar de cinema

Ondanks de sterke concurrentie van de T.V. blijft de film een grote aantrekkingskracht uitoefenen op het publiek. De resultaten van het onderzoek hebben aangetoond dat iets minder dan de helft van de ondervraagden zich als bioscoopbezoeker aanrekent. Een opvallend verschil is hier waar te nemen tussen grootstad en platteland. Inderdaad hier kan men een totaal omgekeerde verhouding waarnemen. Op het platteland zijn slechts 30 % bezoekers, in de grootstad 30 % niet-bezoekers.

tabel 14: frekwentie in het cinemabezoek
in %

Milieu	Bezoekers	0-6 maal per jaar	7-12 maal per jaar	13-26 maal per jaar	27-52 maal per jaar	+52 maal per jaar
Ruraal	31	46	31	13	10	—
Minder ruraal	40	46	23	13	13	5
Semi-industrieel	46	30	27	12	18	3
Kleinstad	47	39	26	13	18	4
Grootstad	70	23	31	15	28	3
Totaal	46	38	27	13	19	3

Bij de bioscoopbezoekers zijn er vooral in het stedelijk milieu personen te vinden die meer dan 26 maal per jaar of minstens om de veertien dagen naar de bioscoop gaan. Bij de bevolking van het landelijk milieu gaat bijna de helft minder dan 6 maal per jaar naar de bioscoop.

Aan de bioscoopbezoekers werd ook gevraagd hoe ze de keuze doen van hun films. De antwoorden op deze vraag reveleren ons dat ruim 1/4 van de ondervraagden geen bepaalde keuze doet. Een groot deel laat zich leiden door het filmnieuws in de dagbladen, vooral in het stedelijk milieu. Op het platteland baseert men zich meer op de weekbladen en/of streekbladen. Uitzendingen langs de T.V. en een systematisch bezoek aan dezelfde zaal hebben zowel in de stad als op het platteland minder belang voor de keuze van de films.

Op de vraag naar de films welke het meest in de smaak waren gevallen, geven meer dan de helft der ondervraagden de titel op van een historische-, avonturen- en spektakelfilm. Dan volgen de probleemfilms, liefdesfilms en showfilms die vooral bij de vrouwen in de smaak vallen.

Probleem- en showfilms doen het vooral in het stedelijk milieu, terwijl de liefdesfilms meer bijval genieten op het platteland. Politie-films en oorlogsfilms oogsten het meest succes bij de mannen, vooral in het stedelijk milieu.

tabel 15: filmvoorkeur van de cinemabezoekers
in %

Milieu	1	2	3	4	5	6	7	8
Mannen								
Ruraal	59	18	27	23	5	11	2	11
Minder ruraal	71	21	22	25	11	12	7	3
Semi-industrieel	64	24	18	27	21	5	7	4
Kleinstad	46	36	27	46	6	1	9	1
Grootstad	58	41	18	38	22	13	19	3
Totaal	61	27	21	31	14	8	9	4
Vrouwen								
Ruraal	58	29	42	15	4	7	2	11
Minder ruraal	46	26	46	17	23	11	11	6
Semi-industrieel	58	35	23	16	17	12	3	3
Kleinstad	35	39	33	27	15	5	6	3
Grootstad	43	46	21	13	35	10	11	2
Totaal	47	34	31	17	21	10	7	4
Algemeen Totaal	54	31	26	24	16	9	8	4

Legende:

1 = Historische, avonturen- en spektakelfilm	5 = Show en muziek
2 = Probleemfilm	6 = Komische film
3 = Liefdes- en sentimentele film	7 = Politie- en misdaadfilm
4 = Oorlogsfilm	8 = Religieuze film

half zoveel toneelkijkers als cinemabezoekers

Alhoewel film helemaal niet te herleiden is tot verfilmd toneel, hebben film en toneel heel wat punten van overeenkomst. Ze worden dan ook dikwijls met mekaar in verband gebracht.

Filmvoorstellingen worden door dubbel zoveel ondervraagden

bijgewoond als toneelvoorstellingen. Daarenboven blijkt dat 29 % van de ondervraagden minstens 6 maal per jaar naar de cinema gaat, terwijl slechts 4 % van de onderzochte populatie jaarlijks 6 toneelvoorstellingen bijwoont. Dit grotere succes van de film is gedeeltelijk te verklaren door de meer gemakkelijke verspreiding ervan.

Op de vraag: "Wat verkiest U een mooie film of een mooi toneelstuk", geeft dan ook de meerderheid zijn voorkeur te kennen voor de film.

tabel 16: voorkeur voor toneel of film
in %

Milieu	Mannen		Vrouwen		Totaal	
	Toneel	Film	Toneel	Film	Toneel	Film
Ruraal	46	40	48	39	47	40
Minder ruraal	33	52	41	45	37	48
Semi-industrieel	32	53	39	49	35	51
Kleinstad	33	63	40	49	36	56
Grootstad	20	70	29	62	24	66
Totaal	33	55	40	48	36	52

Vrij algemeen wordt aangenomen dat het bijwonen van toneelvoorstellingen is teruggelopen sinds de opkomst van de T.V. Inderdaad een enquête in Frankrijk ondernomen door de R.T.F. in 1959 toont aan dat het bijwonen van toneelvoorstellingen ter plaatse is afgenomen⁽¹⁾. We willen hier niet beweren dat het kijken naar toneelvoorstellingen in het algemeen zou verminderd zijn. Integendeel, dank zij de T.V. wordt momenteel door een ruimer publiek naar toneelvoorstellingen gekeken. Doch het toneelkijken in een daarvoor bestemde zaal is niet zeer hoog. Het kent weliswaar nog enig succes in de landelijke milieus. Dit hangt waarschijnlijk samen met het sterk uitgebouwd verenigingsleven.

3,6 % der mannen en 1,9 % der vrouwen verklaarden toneel te spelen. Op een totaal van 2.560.840 mensen, waarvan 1.266.880 mannen en ⁽²⁾ 1.293.960 vrouwen betekent dit een vrij groot aantal. Op basis van de resultaten van de steekproef kan berekend worden

1. Cazeneuve, J., *Sociologie de la Radio - Télévision*, Parijs, 1962, blz. 101.
2. Extrapolatie van de geschatte leeftijdsopbouw van de bevolking. 'Indeling van de bevolking naar leeftijdsgroepen', *Statistisch tijdschrift*, 49 jg. nr 7-8, juli augustus 1963, blz. 1285.

dat in het Vlaamse land 45.600 mannelijke toneelspelers zijn. Het aantal toneelspelende vrouwen zou 24.500 bedragen.

De vele verenigingen welke op het platteland aanwezig zijn, willen jaarlijks — grotendeels uitsluitend voor hun eigen leden — een toneelstuk opvoeren.

Relatief is de frekwentie van het toneelbezoek lager in de stad dan op het platteland. Bij de vergelijking tussen stad en platteland moet ook wel rekening gehouden worden met de kwaliteit van het opgevoerde toneel. De echte toneelliefhebbers op het platteland klagen erover dat hier praktisch nooit de gelegenheid geboden wordt om een goed gespeeld toneelwerk voor het voetlicht te krijgen zoals dit wel gebeurt in de stad.

Een tamelijk grote belangstelling kan waargenomen worden zowel in de stad als op den buiten voor de ontspanningsavonden, bonte-avonden en dergelijke. Praktisch 1/3 van de ondervraagde groep gaat af en toe naar dergelijke voorstellingen.

Zowel voor wat betreft toneel als voor wat betreft de ontspannings-avonden gaat men met het ganse gezin of met vrienden en kennissen.

tabel 17 : modaliteiten van film en toneelbezoek
in %

Milieu	Alleen		Met echtgenoot		Gezin		Familie + kenissen	
	Toneel	Film	Toneel	Film	Toneel	Film	Toneel	Film
Mannen								
Ruraal	11	23	26	48	34	16	32	20
Minder ruraal	28	21	30	49	21	12	19	23
Semi-industrieel	19	26	67	55	13	7	10	19
Kleinstad	17	28	57	51	14	6	14	16
Grootstad	11	24	68	61	16	9	5	8
Totaal	19	25	47	53	20	10	17	17
Vrouwen								
Ruraal	9	11	26	38	28	7	50	40
Minder ruraal	17	15	31	57	26	7	35	20
Semi-industrieel	9	12	42	53	18	9	40	21
Kleinstad	4	18	43	46	13	9	43	18
Grootstad	9	21	25	45	16	7	51	18
Totaal	11	16	33	49	21	8	43	22
Algemeen Totaal	15	20	40	51	20	9	30	19

e) kulturele en volkse manifestaties

de helft van de bevolking is nog nooit in een museum geweest

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat 45 % der mannen en 55 % der vrouwen nog nooit een museum hebben bezocht. Voor 12 % der bevolking is het minstens tien jaar geleden dat zij nog een museum bezocht hebben. De musea trekken hun meeste bezoekers uit het stedelijk milieu. Het museumbezoek geschiedt zowel voor mannen als voor vrouwen voor 40 % in gezinsverband, voor 20 % in schoolverband, voor 20 % in het verband van een reis-gezelschap en voor 13 % met vrienden. Eén vierde van de mannen bezoekt het museum gans alleen.

Om de onderlinge belangstelling te kennen voor een aantal musea hebben wij per provincie een bekende toeristische trefplaats uitgekozen. De resultaten hiervan worden weergegeven in onderstaande tabel. In de eerste afdeling van onze tabel komt het procentueel aantal bezoekers, in de tweede afdeling van de tabel wordt het waardeoordeel weergegeven.

tabel 18 : bezoek en waardering van enkele belangrijke musea
in %

Musea	Bezoek		Waardeoordeel			
	M	V	Positief		Negatief	
	M	V	M	V	M	V
Bokrijk (Limburg)	33	30	74	72	3	3
Kongomuseum (Brabant)	35	26	64	61	4	3
Melipark (West-Vl.)	26	30	48	55	9	7
Middelheim (Antwerpen)	18	16	45	54	12	11
Scaldiana (Oost-Vl.)	10	11	61	53	4	12

Daar het openluchtmuseum van Bokrijk nog niet zo heel lang bestaat en toch reeds door 1/3 van de ondervraagden bezocht werd, pleit zulks voor het sukses en de populariteit van dit museum. Dit blijkt dan nog ten overvloede uit het feit dat 3/4 van de bezoekers een positieve waardering lieten blijken.

Het tweede meestbezochte museum is het Kongomuseum te Tervuren. Ook dit museum draagt de goedkeuring weg van de meeste onder-
vraagde bezoekers. Ook het Melipark (Adinkerke), in mindere mate
het Middelheim (Antwerpen) en Scaldiana (Rupelmonde) kennen
een zeker sukses. De bezoekers tonen zich echter een weinig minder
entoesiast: ongeveer 10 % geeft blijk van een negatieve houding
ten overstaan van deze musea.

volkse manifestaties

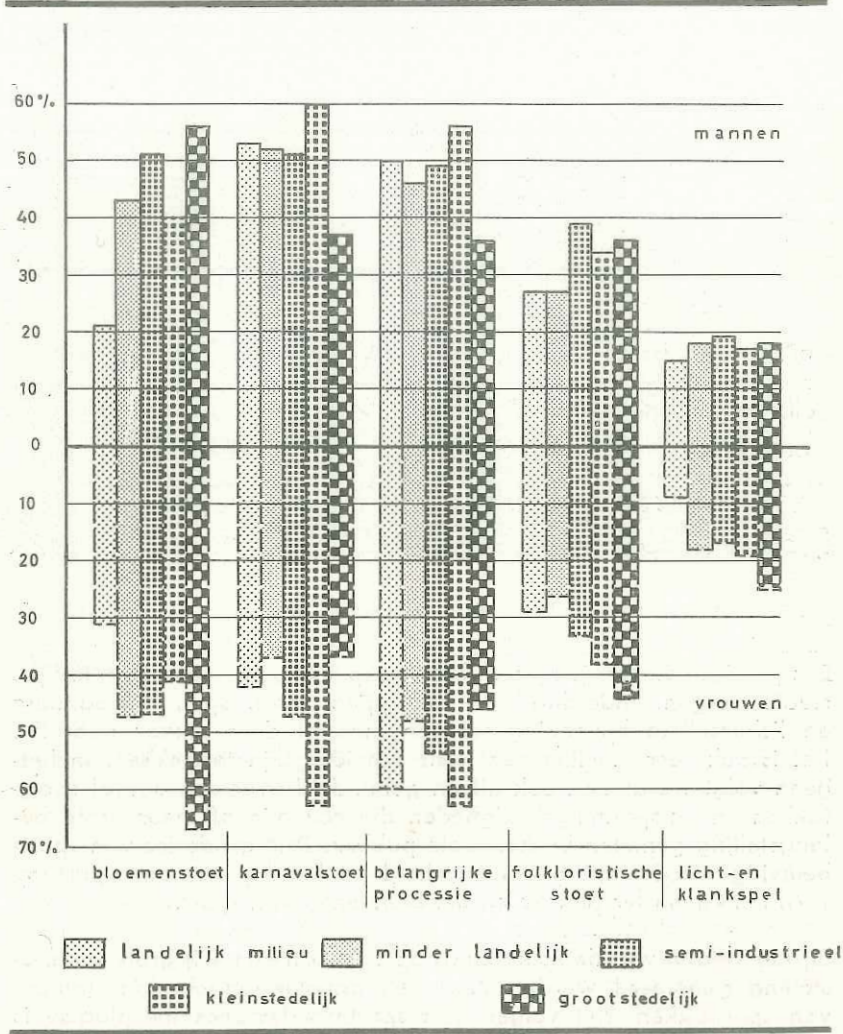
Stoeten, processies, licht- en klankspelen en andere volkse (folkloris-
tische) manifestaties lokken nog steeds een grote belangstelling,
zowel in de stad als op het platteland, al zijn er dan ook verschillen
in voorkeur.

tabel 19 : belangstelling voor volkse manifestaties
in %

Manifestaties	Belangstelling
Belangrijke processie	51
Karnavalstoet	48
Bloemenstoet	45
Folkloristische stoet	33
Licht- en klankspel	18

grafiek 9 : bijwonen van volkse manifestaties

Bloemenstoeten en folkloristische stoeten kennen de grootste belangstelling bij de plattelandsbevolking. Belangrijke processies worden in alle milieus veel bijgewoond. Karnavalstoeten en licht- en klankspelen vallen het meest in de smaak bij de stadsbewoners. Het is pas in de laatste jaren dat het licht- en klankspel op de voorgrond getreden is. Het is dan ook normaal dat het nog niet evenveel bezoekers kent als de traditionele volksmanifestaties.

Tentoonstellingen, jaarmarkten en jaarbeurzen genieten eveneens een ruime belangstelling, vooral dan vanwege de mannen.

tabel 20: belangstelling voor tentoonstellingen, jaarmarkten en jaarbeurzen
in %

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Tentoonstelling	57	50	53
Jaarbeurs	45	38	41
Jaarmarkt	42	34	38

De grootste belangstelling voor tentoonstellingen en jaarbeurzen gaat uit van de stedelijke milieus. Jaarmarkten trekken het meeste volk uit het landelijk milieu.

f) sport en spel

Een precieze omschrijving van het begrip sport, zou een afzonderlijke studie vergen. Inderdaad de begrippen sport, spel, ontspanning en lichamelijke opvoeding worden meestal door elkaar gebruikt. Het is ook zeer moeilijk een juiste scheidingslijn te trekken. In hetgeen volgt wordt dan ook alleen gehandeld over een aantal sporttakken en ontspanningsbezigheden die een min of meer grote belangstelling genieten bij het grote publiek. Drie gradaties van sportbeleving worden hierbij onderscheiden: het kijken naar sport op T.V., het kijken ter plaatse en het beoefenen van sport.

Bij het volgen van de sport langs de T.V. kan een vrij grote belangstelling genoteerd worden voor een tamelijk uitgebreide gamma van sporttakken. Het volgen van sportmanifestaties ter plaatse is

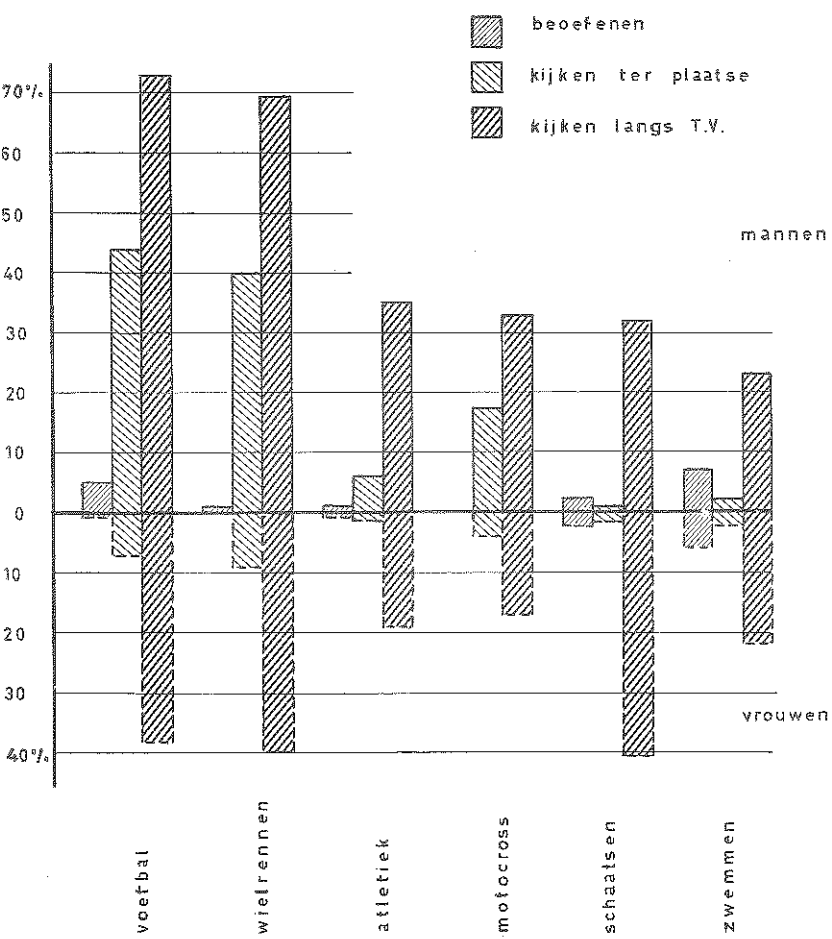
veel beperkter. Niet alleen is het aantal kijkers ter plaatse half zo groot als het aantal sportkijkers langs de T.V., ook het aantal sporttakken waarvoor men zich verplaatst is eerder beperkt.

Voetbal en wielrennen lokken de massa

De voetbalsport en het wielrennen genieten veruit de grootste belangstelling. 44 % der mannen gaat regelmatig naar voetbalwedstrijden kijken en 41 % heeft belangstelling voor wielervedstrijden. Ook bij de vrouwen zijn dit de twee meest geliefde sporttakken, alhoewel in mindere mate dan bij de mannen. Van de overige sporttakken geniet alleen de motocross bij 18 % van de mannelijke ondervraagden enige belangstelling.

grafiek 10 : belangstelling voor de meest populaire sporttakken

Het zijn ook praktisch dezelfde sporttakken welke via de T.V. gevolgd worden. Inderdaad de T.V. speelt ook een belangrijke rol voor de sport. Zowel in de stad als op het platteland bemerkt men een vrij grote belangstelling ook voor een aantal sporttakken die niet zo'n grote populariteit verworven hebben als voetbal en wielrennen. Opmerkenswaardig hierbij is dat de diskrepantie tussen mannelijke en vrouwelijke sportbelangstelling niet zo groot is als bij het kijken ter plaatse. Integendeel men bemerkt voor sommige sporttakken een grotere T.V.-belangstelling bij vrouwen dan bij mannen.

tabel 21 : het kijken naar sportwedstrijden ter plaatse, resp. het volgen ervan over de T.V., door mannen en vrouwen in %

Sporttak	Mannen		Vrouwen	
	Ter plaatse	Over de T.V.	Ter plaatse	Over de T.V.
Voetbal	44	73	7	39
Wielrennen	41	70	10	39
Motocross	18	34	4	18
Atletiek	6	35	1	19
Paardensport	6	21	4	23
Basket	3	19	1	10
Volley	2	11	1	8
Tennis	2	14	2	12
Zwemmen	2	24	3	23
Schaatsen	1	32	2	41
Wintersport	1	29	1	31

De uitsplitsing van de resultaten per milieu laat ons toe te besluiten dat basket- volley, tennis en zwemmen meer door de grootstad-bewoner gevolgd worden dan door de inwoners op den buiten. Voetbal wordt in de verschillende milieus in even sterke mate gevolgd. Motocross en wielrennen worden via het T.V.-scherm in lichte mate meer gevolgd. Deze resultaten bewijzen dat de belangstelling op het platteland hoofdzakelijk georiënteerd blijft op de massa sporten zoals voetbal en wielrennen. In de stad daarentegen heeft men een meer gevarieerde keuze zodat hier in zekere zin de belangstelling gespreid is over een aantal sporten zoals tennis, atletiek, zwemmen, volley en basket, welke slechts op het platteland uitsluitend langs de T.V. kunnen gevolgd worden. Deze bemerking is eveneens van toepassing voor de sportbeoefening.

tabel 22 : de sportbeoefening door mannen en vrouwen in %

Sporttak	Mannen	Vrouwen
Zwemmen	12,6	6,7
Voetbal	5,3	0,5
Schaatsen	2,0	2,0
Volley	1,5	0,4
Tennis	1,3	1,5
Wielrennen	1,2	—
Atletiek	1,1	0,4
Basket	1,1	0,2
Wintersport	1,0	1,1
Ruitersport	0,9	0,6
Motocross	0,4	—

weinig sportbeoefenaars onder de volwassenen

Alhoewel de verschillende sporttakken zich in een relatief grote belangstelling kunnen verheugen, kennen ze eerder een gering aantal beoefenaars. Voor de mannen zijn alleen het zwemmen en de voetbalsport als geoefende sporten te beschouwen. De overige sporten worden gemiddeld slechts door één procent beoefend. Voor de vrouwen is slechts het zwemmen als beoefende sporttak te vermelden.

De sportbeoefening, zowel als het volgen van sportwedstrijden, hetzij langs T.V., hetzij ter plaatse, is, op enkele uitzonderingen na, een typisch mannelijke aangelegenheid. De sportbeoefening vertoont, in tegenstelling tot het volgen van de sportwedstrijden, eerder weinig verschillen naar milieu.

Bij de verschillende sporten, uitgezonderd het zwemmen, overtreft het aantal kijkers ter plaatse het aantal beoefenaars. Het aantal kijkers ter plaatse wordt op zijn beurt overtroffen door het aantal kijkers langs de T.V. Zoals blijkt uit grafiek 10 maakt de sportbeoefening slechts een klein onderdeel uit van de sportbeleving.

relatief grote belangstelling voor het kaartspel

Zowel in de stad als op het platteland is het kaartspel een geliefkoosde ontspanning met een zekere importantie. Uit een ganse reeks ontspanningsbezigheden geniet het kaartspel de grootste populariteit.

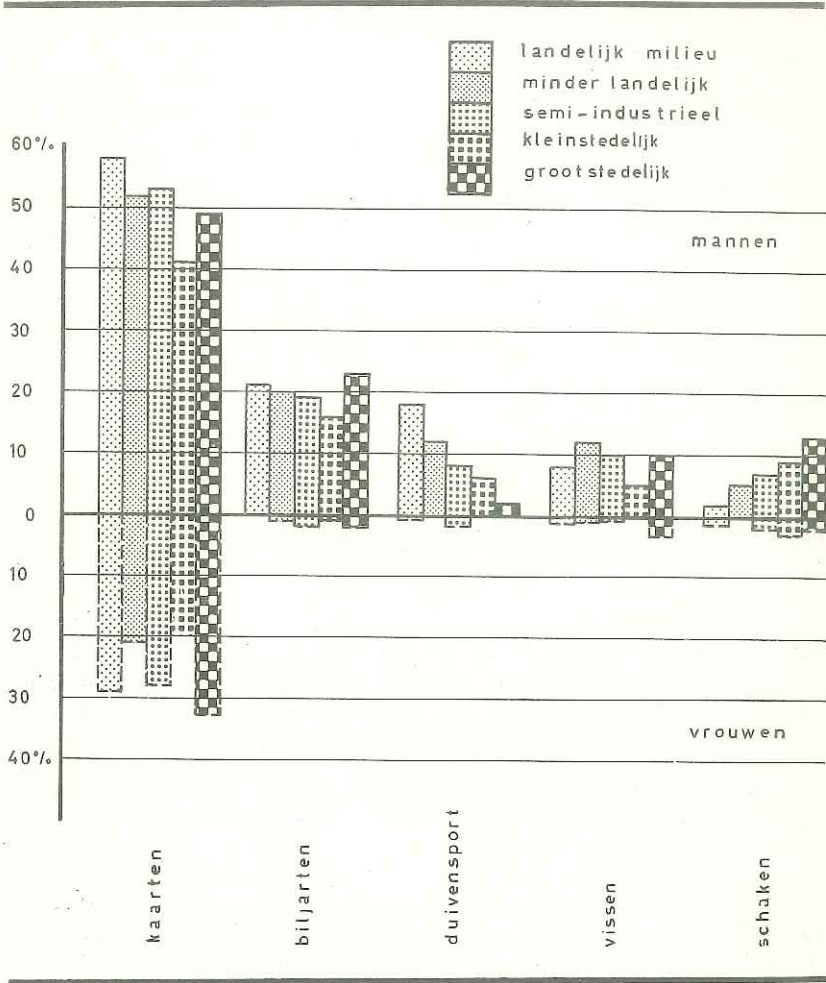
Meer dan de helft der mannen en 1/4 der vrouwen spelen af en toe kaart. Meer nog op den buiten dan in de stad komen vrienden en kennissen samen om een avondje kaart te spelen. Velen aanzien deze bezigheid zelfs als een sport, alhoewel de ontspanningsfunctie meestal primeert.

Hetzelfde is waar voor duivensport en vissen, welke beiden beoefend worden door ± 10 % der mannen.

Duivensport kent eveneens vooral sukses op het platteland; het vissen daarentegen wordt nagenoeg in gelijk mate in de verschillende milieus beoefend. De vrouwelijke belangstelling voor deze ontspanningsbezigheden is praktisch te verwaarlozen.

Het biljartspel, dat na het kaarten het meest beoefend wordt is eveneens een typisch mannelijke bezigheid; 20 % der mannen speelt biljart tegenover 1 % der vrouwen.

grafiek 11 : beoefenen van enkele belangrijke spelen

Wat al de andere ontspanningsbezigheden betreft kan nog een tamelijk actieve belangstelling waargenomen worden voor het schaken en dit vooral in de stedelijke milieus; 7 % van de totale mannelijke populatie betoont een actieve belangstelling voor het schaken en dit percentage loopt op tot 12 % in de grootstad.

Ook het dansen werd hier als een eventuele ontspanningsvorm vooropgesteld. Welnu uit de resultaten blijkt dat de belangstelling voor het dansen zich beperkt tot minder dan 30 % van de ganse onderzochte groep. Een groot deel hiervan wordt ingenomen door

hen die naar de dansuitzendingen op T.V. kijken. Men bemerkt hier dat de vrouwelijke belangstelling groter is dan de mannelijke. Het is opvallend dat dit percentage voor de grootstad ongeveer 10 % hoger ligt dan op het platteland.

Het beoefenen van het dansen is beperkt tot minder dan 20 % zowel bij de vrouwen als bij de mannen.

Tenslotte kan nog melding gemaakt worden van het schaatsen en het kwissen welke nog meer bij de vrouwen dan bij de mannen, een belangrijk karakter vertonen. Ook hier is de belangstelling het grootst in de stedelijke milieus.

g) hobby's en niets doen

liefhebberij: een druk beoefende vrijetijdsbesteding

Liefhebberijen worden vrij algemeen beschouwd als intens bedreven vormen van vrijetijdsbesteding. Het creatief element wordt gewoonlijk beschouwd als zijnde inherent verbonden aan de liefhebberij. De liefhebberijen die de beantwoorders opgeven wanneer naar de aard van hun liefhebberij gevraagd werd, vertonen echter niet altijd een creatief karakter. Zowel T.V.-kijken als muziek beluisteren worden door mekaar vermeld. Het begrip liefhebberij heeft hier dus een zo ruim mogelijke betekenis.

Naar milieu doen zich eerder geringe verschillen voor, wat betreft het aantal mensen dat er een liefhebberij op nahoudt. Naar geslacht doen zich wel belangrijke verschillen voor. Niet alleen zijn er meer mannen die beoefenaars zijn van liefhebberijen dan vrouwen, de mannen hebben gemiddeld ook méér liefhebberijen. Dit houdt wellicht verband met het kleinere kwantum vrije tijd dat de vrouwen ter beschikking hebben. De meer actieve aanleg van de man, geplaatst tegenover het meer zorgend leven van de vrouw kan bij de beoefening van de liefhebberij, die veelal toch een creatief element inhoudt, eveneens zijn betekenis hebben.

Ook wat de aard der liefhebberijen betreft doen er zich belangrijke verschillen voor volgens geslacht. Onze samenleving heeft een aantal liefhebberijen als typisch mannelijk beschouwd en een ander aantal als typisch vrouwelijk.

De meest verspreide mannelijk liefhebberij is het-zich-bezighouden-met-dieren. Voor de vrouwen komt het naaien (borduren en breien) op de eerste plaats. Tabel 23 geeft een overzicht van de meest belangrijke liefhebberijen.

tabel 23: beoefenen van liefhebberijen
naar geslacht en milieu in %

Milieu	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	63	44	53
Minder ruraal	68	42	55
Semi-industrieel	70	42	56
Kleinstad	71	56	63
Grootstad	67	44	56
Totaal	68	45	56

tabel 24: aard van de liefhebberijen
in %

	Liefhebberijen	
	Mannen	Vrouwen
Bezig zijn met dieren	13	0,5
Sport beoefenen	9	2
Sport volgen	7	0,4
Handenarbeid	6	0,4
Planten en bloemen	4	1
Kaartspelen	4	2
Vissen	4	0,2
Verzamelen	4	2
Musiceren en muziek beluisteren	4	2
Lektuur	3	8
Fotografie	2	0,5
Denksport	2	2
Schilderen	2	0,6
Wandelen en fietsen	1	2
Naaien	0	13

Bij de bezigheden die men het liefst beoefent, is de lektuur de belangrijkste. Na de lektuur komt het naaien, een uitsluitend vrouwelijke bezigheid. T.V. kijken en niets doen zijn belangrijk voor beide geslachten.

Er is praktisch geen verschil waar te nemen tussen de verschillende milieus wat betreft de huidige besteding van de vrije tijd.

Het feit dat 13 % van de bevolking het nietsdoen of het rusten als hoogste betrachting stelt in de vrijetijdsbesteding, onderstreept de functie van de vrije tijd als periode van herstel voor de fysieke krachtsinspanningen. Heel wat mensen presteren veel uren arbeid en verlangen er dan ook naar om zich eens rustig in een zetel te zetten en eenvoudigweg niets te doen.

In het verlangen om naar de T.V. te kijken, te babbelen of met de kaarten te spelen manifesteert zich de ontspannende functie van de vrije tijd. Het feit dat een zeer belangrijk gedeelte van de onder-vraagden zich het liefst bezig houdt tijdens de vrije tijd met lektuur, muziek, verzamelen, fotografie en zo meer, toont duidelijk aan dat het zich ontwikkelen door de bevolking bewust of onbewust be-schouwd wordt als een van de belangrijkste aspecten van de vrije tijd.

2. sociaal leven

Voor het sociale verkeer is een bezoek dat men brengt aan familie, vrienden of aan drankgelegenheden van groter belang dan kon-takten die eventueel kunnen ontstaan door een gemeenzame inte-resse voor bvb. muziek, lektuur, radio, T.V., hobby, enz. als beleving van de vrije tijd.

Ofschoon de eerstgenoemde elementen een onbetwistbare sociale dimensie hebben, hebben de sociale betrekkingen ,sensu stricto' een meer diepgaande invloed. De eerste vormen van vrijetijdsbeste-ding geven niet noodzakelijk aanleiding tot persoonlijke kontakten terwijl dit bij bezoeken wel het geval is. Tussen beide is er echter

geen wezensverschil wat hun sociaal karakter betreft, wel een graadverschil.

bezoek aan familie, buren en vrienden

Zoals het trouwens in het gehele werk het geval is werd ook hier vertrokken van de werkhypothese dat er betekenisvolle verschillen zouden waar te nemen zijn naar geslacht en milieu in het vrije-tijdsbestedingspatroon. Dikwijls wordt de opvatting gehuldigd dat de sociale betrekkingen in het landelijke milieu minder vormelijk zouden zijn. Verder wordt ook aangenomen dat het meer de vrouw is dan wel de man die de familierelaties onderhoudt. Worden deze hypotesen bevestigd ?

gaat men op het platteland meer op bezoek ?

Een betrekkelijk groot deel der respondenten, namelijk 36 % der mannen en 37 % der vrouwen, brengen geen avondbezoeken aan vrienden of familie. Het is begrijpelijk dat het een huismoeder of huisvader met een groot gezin aan de nodige tijd en praktische mogelijkheden ontbreekt om 's avonds bezoeken te brengen aan vrienden of familie. Deze hoge cijfers wijzen tevens ook enigszins in de richting van het voortschrijdende proces van verzelfstandiging der gezinnen. Het gezin wordt voor deze mensen het centrum na de dagtaak. Men heeft minder nood aan sociale kontakten buiten het gezin.

Niet alleen het feit dat men op bezoek gaat, maar de modaliteit hiervan is van belang. Daarom worden de volgende cijfers gegeven :

tabel 25 : bezoek afgelegd bij en ontvangen van : buren, vrienden en familie
in %

Afgelegd bezoek	Mannen	Vrouwen	Ontvangen bezoek	Mannen	Vrouwen
Regelmatig bezoek op bepaald tijdstip	12	13	Regelmatig bezoek op bepaald tijdstip	11	13
Regelmatig bezoek op onbepaald tijdstip	20	18	Regelmatig bezoek op onbepaald tijdstip	26	28
Af en toe	25	25	Af en toe	34	32
Zeër zelden	7	7	Zeër zelden	7	7
Nooit	36	37	Nooit	22	20
Totaal	100	100	Totaal	100	100

De cijfers uit tabel 25 wijzen duidelijk op het spontane karakter van het familie- en vriendenbezoek. Men houdt zich hoofdzakelijk aan een niet bepaald tijdstip. Men meent steeds welkom te zijn. Opvallend is het verschil tussen het aantal personen dat nooit bezoek ontvangt en dat nooit bezoek brengt. De antwoorden zijn hier waarschijnlijk beïnvloed door de houding: 'ik moet zelf niet naar de anderen gaan, men komt naar mij'. Daardoor krijgt men bij die bezoeksontvangenden een sterke stijging in de categorieën van de toevallige bezoeken.

Het meer spontane karakter van de bezoeken op het platteland blijkt duidelijk uit het hoge frekwentiegetal van mannen die slechts af en toe een bezoek brengen of ontvangen. Nochtans zijn er andere milieus waar dit ook het geval is zoals de kleinstad, het minder-rurale en het semi-industriële milieu.

Het beeld van het open leefpatroon in het landelijke milieu, in tegenstelling met het individualistisch karakter van de stedelijke samenleving, blijkt niet uit de cijfers. Om dit beter te onderzoeken zouden de betrekkingen met familie, vrienden en geburen afzonderlijk moeten onderzocht worden. De familie- en de buurtrelaties kunnen immers in de stad vervangen worden door kontakten, die men verwerft langs werkmilieu of verenigingen.

vervangt de T.V. het gesprek?

De aanwezigheid van de T.V. in de huiskamer heeft niet alleen veranderingen in het individuele vrijetijdspatroon gebracht, maar zij wijzigde tevens iets in een eventuele samenkomst met vrienden of verwanten. De tijd die vroeger aan het praten of spelen werd besteed, wordt nu in meerdere of mindere mate door het T.V. kijken ingenomen.

tabel 26 : bezigheden tijdens het bezoek
in % (1)

Mannen	Kaarten	T.V.	Praten
Op bezoek gaan	32	47	72
Bezoek ontvangen	28	33	78
Vrouwen			
Op bezoek gaan	24	44	71
Bezoek ontvangen	24	34	78

1. % berekend op aantal bezoekers en bezoek ontvangenden.

Ofschoon het praten toch bij de meesten het normale tijdverdrijf bij een bezoek blijft, is er toch een betrekkelijk groot deel dat daarnaast nog iets anders doet. Dit zal hoofdzakelijk verdeeld zijn tussen kaartspel en T.V. kijken. Het is begrijpelijk dat er meer naar de T.V. wordt gekeken door hen die op bezoek gaan dan door hen die bezoek ontvangen. Voor velen is de reden van het bezoek het bezit van een T.V. bij de bezochte. Het kaartspel geniet weliswaar tegenwoordig iets minder belangstelling dan T.V. alhoewel het nog een behoorlijk deel beslaat in de vrijetijdsbesteding.

De verhouding bezoek ontvangen - bezoek brengen geeft steeds hetzelfde verschijnsel: een daling der frekwentie van hen die praten bij het bezoeken en een stijging van hen die T.V. kijken en kaartspelen. Meer dan de helft van de eigenaars van een T.V. kijken niet wanneer zij bezoek ontvangen. Dit cijfer wordt wel overschreden in het landelijke milieu en de grootstad voor mannen en vrouwen en in de kleinstad voor wat betreft de mannen. Bij het bezoek aan burens, vrienden en/of familie wordt in de grootstad het meest naar de T.V. gekeken.

In het rurale milieu gaan de mannen het meest (77 %) op bezoek om een babbeltje te slaan. Dit is het laagst in het semi-industriële milieu (66 %). Voor de vrouwen is dit respectievelijk het geval in het semi-industriële milieu en de grootstad.

bezoek aan drankgelegenheden

Indien men de drankgelegenheid als reële mogelijkheid van vrijetijdsbesteding uit onze samenleving weg zou denken, zou men de werkelijkheid geweld aandoen. Bij velen is het bezoek aan een drankgelegenheid inderdaad tot hun levenspatroon gaan behoren, zij het onder de vorm van café-, dancing-, spijshuis- of koffiehuisbezoek.

De vragen die hier zullen beantwoord worden, betreffen het verband tussen geslacht en milieu enerzijds en het bezoek aan drankgelegenheden anderzijds, verder nog, het eventueel bestaan van een korrelatie tussen milieu en geslacht en het gezelschap, waarin men een 'uitje' heeft?

cafébezoek, een mannelijke aangelegenheid?

Het is een voorbarig oordeel het cafébezoek enkel als bron van alcoholisme te bestempelen. Het sociaal en rekreatief karakter

van het cafébezoek, zonder er de klassieke nefaste invloed aan te verbinden, behoort zonder twijfel tot de werkelijkheid.

Hiermee bedoelen we echter niet dat een overmatig cafébezoek geen aanleiding tot sociale afwijkingen kan geven. Uit sociologische onderzoeken bleek echter dat het cafébezoek, buiten de drank, door een aantal sociabiliteitsfactoren werd gemotiveerd als: „Le rencontre d'amis, les relations sociales avec des collègues ou des clients, la sortie familiale, le besoin de discuter après la sortie du travail, le besoin de discuter après une réunion, un spectacle ou un match" (1). Dit oriënterend onderzoek liet echter niet toe de motivering van het cafébezoek te bestuderen. We beperken ons dus tot het verschijnsel zelf en het gezelschap waarin men cafébezoeken brengt.

Er heeft zich hier een kultuurpatroon gevormd waarbij het cafébezoek als een hoofdzakelijk mannelijke aangelegenheid wordt beschouwd. Van de vrouw verwacht men dat zij minder of in 't geheel niet de herbergen zou frekwenteren.

De cijfers bekomen door ons onderzoek bevestigen dit zeer sterk ($X^2 > 0,001$). Proportioneel bedraagt het aantal mannen dat nooit een café bezoekt slechts 20 %, het aantal vrouwen daarentegen 51 %. Op even scherpe wijze komt deze tegenstelling op de voorgrond bij het beschouwen van de frekwentie der cafébezoeken.

Men mag zeggen dat naarmate de frekwentie van het cafébezoek toeneemt het aantal vrouwen daalt. Meer dan 1/3 van de mannen daarentegen bezoeken om de week het café.

zijn er relevante verschillen naar milieu waar te nemen?

Naarmate het milieu verstedelijkt treft men minder vrouwen aan die nooit een café bezoeken. Het is dan ook normaal dat er een stijging is waar te nemen van het cafébezoek naarmate het landelijk karakter verdwijnt.

Bij de mannen die wekelijks het café bezoeken, is de beweging andersom. Wij vinden een participatie die geringer is in het stedelijk dan in het landelijk milieu. Het zondagse cafébezoek is nog een verbreide gewoonte op het platteland. In de stad daarentegen komt er een meer frekvent cafébezoek voor gedurende de week.

1. Dumazedier, J. et Guffert, A., Les fonctions sociales et culturelles des cafés dans la vie urbaine, rapport du Haut Comité d'étude sur l'alcoolisme, 1961, blz. 68.

tabel 27 : frekwentie van het cafébezoek
in %

Milieu	Nooit	Zelden	Om de maand	Om de week	Meermaals per week	Totaal
Mannen						
Ruraal	19	26	6	41	8	100
Minder ruraal	18	16	8	40	18	100
Semi-industrieel	19	19	12	33	17	100
Kleinstad	27	13	10	33	17	100
Grootstad	21	20	9	33	17	100
Totaal	20	18	10	36	16	100
Vrouwen						
Ruraal	57	28	18	6	1	100
Minder ruraal	58	27	7	5	3	100
Semi-industrieel	52	24	10	13	1	100
Kleinstad	49	22	7	17	5	100
Grootstad	33	20	13	27	7	100
Totaal	51	24	9	13	3	100
Algemeen Totaal	36	21	9	24	10	100

Het feit dat plattelandsvrouwen minder de herbergen frekwenteren dan stedse dames kan verklaard worden door het meer traditiegebonden levenspatroon in het eerste milieu : het café is eerder het domein van de man dan dat van de vrouw.

Een illustratie van de tegengestelde gedraging van man en vrouw rekening houdend met het milieu vindt men in grafiek 12.

Typisch voor ons levenspatroon is wederom de grote tegenstelling tussen het aantal mannen en vrouwen dat zonder het gezelschap van een bekende een café opzoekt. De cijfers belopen 36 % voor de mannen en slechts 4 % voor de vrouwen.

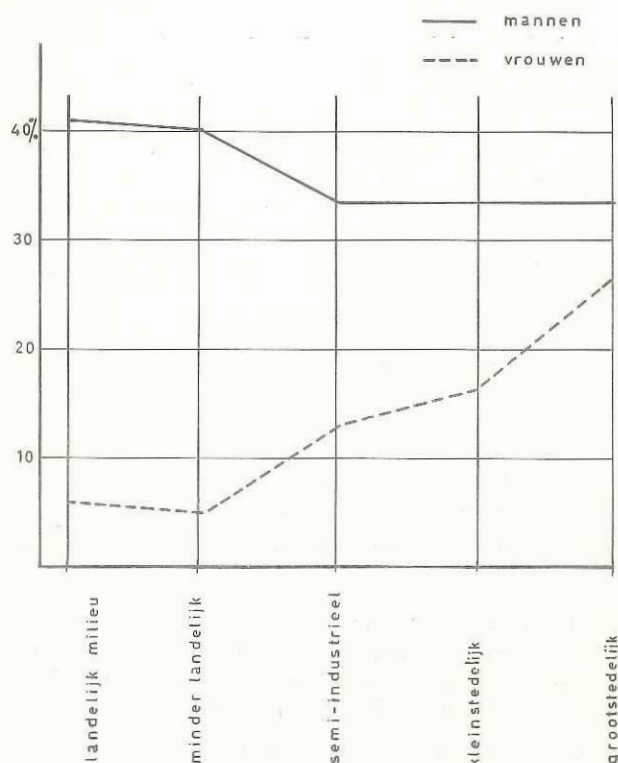
De verdeling per geslacht over de verschillende modaliteiten ziet er als volgt uit :

tabel 28 : modaliteiten van het cafébezoek
in %

Keuze van gezelschap	Mannen	Vrouwen
Alleen	36	4
Met echtgeno(o)t(e)	28	56
Met gezin	14	26
Met familie, vrienden of kennissen	43	28

grafiek 12: frekwentie van het wekelijks cafébezoek

De vrouwen gaan het meest uit in gezelschap van hun echtgenoot, de mannen daarentegen zoeken vrienden en kennissen op. Het gezin als uitgangskader heeft meer betekenis voor de vrouw dan voor de man.

De frekwentie van het cafébezoek van de mannen met vrienden neemt af naarmate het milieu meer verstedelijkt. Het gezelschap van de echtgenote wordt het meest aanvaard in de stedelijke gemeenten. Hetzelfde verschijnsel kan men waarnemen bij de vrouwen, met uitzondering van de grootstad.

Het bezoek in een gezelschap van vrienden daalt van het landelijk naar het semi-industriële milieu en stijgt wederom in de grootstad en kleinstad.

dancing

Sinds enkele jaren kan men een sterke toename in de spreiding van dancings waarnemen. Vooral gelegen in steden en langs drukke verkeerswegen zijn zij een verschijnsel dat iedereen vertrouwd is geworden. Ofschoon de dancing plaats biedt voor twee ontspanningsvormen, het drinken van een glas en het dansen, bereikt het toch geen massaal publiek. Er moet hier een onderscheid gemaakt worden tussen de vertrouwdheid met het verschijnsel 'dancing' en het gebruik dat men van deze ontspanningsgelegenheid maakt.

Wanneer men bedenkt dat nog geen derde van de actieve bevolking af en toe een dancing bezoekt, dan mag dit wel betekenisvol worden genoemd. Trekt men van deze personen af, diegenen die 'zelden' naar een dancing gaan, dan bedraagt het dancingbezoek slechts 12 % van de onderzochte bevolking. Voor slechts 7 % der mannen en 4 % der vrouwen kan men spreken van een frekwent bezoek, namelijk één bezoek om de week. Het aantal personen die meermaals per week een dancing bezoeken is een te verwaarlozen minderheid.

Een betekenisvol verschil naar geslacht valt er niet te bespeuren. Evenmin treft men grote variaties aan naar het milieu.

Het dancingbezoek door de vrouwen schijnt toe te nemen naarmate het woonmilieu verstedelijkt, alhoewel niet sterk.

De mannen bezoeken deze gelegenheden hoofdzakelijk in gezelschap van vrienden en kennissen (47 %), de vrouwen daarentegen met hun echtgenoot (54 %).

Het gezin als uitgangskader heeft hier een grotere betekenis dan bij het cafébezoek. Alleen bezoekt men zeer weinig een dancing.

spijshuisbezoek, een typisch stedelijk verschijnsel !

Van een totaal andere aard dan de twee vorige ontspanningsgelegenheden is het spijshuisbezoek. In essentie betreft het hier ook geen vorm van echte vrijetijdsbesteding. Het heeft echter wel een semi-vrije-tijds karakter. Het eten in een spijshuis heeft omwille van zijn vorm wel een andere betekenis dan het nemen van zijn maaltijden thuis. Voor sommigen is het een vorm van ontspanning. Voor

de vrouw is het een gelegenheid om aan haar huishoudelijke taak te ontkomen. Zo krijgt zij een betrekkelijk lange periode per dag vrij. Voor anderen tenslotte is het spijshuisbezoek een noodzaak.

Zo zijn er bijvoorbeeld mensen die uit hoofde van hun beroep verre verplaatsingen moeten doen en zodoende lang van huis wegblijven, ertoe gedwongen in een spijshuis hun maaltijden te gaan nemen.

Evenmin als de dancing wordt het spijshuis door iedereen als een normale gelegenheid aanvaard. Slechts een minderheid maakt frekwent gebruik van deze gelegenheid. Zo zullen in 't geheel slechts 4 % der mannen en 3 % der vrouwen wekelijks hier hun maaltijden komen gebruiken.

tabel 29 : spijshuisbezoek
in %

Milieu	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	15	19	17
Minder ruraal	31	27	29
Semi-industrieel	29	28	28
Kleinstad	43	35	39
Grootstad	46	45	45
Totaal	32	29	31

Ongeveer een derde der bevolking gebruikt nooit een maaltijd in een spijshuis.

De invloed van het milieu is hier wel tekenend. Spijshuisbezoek lijkt wel een typisch stadsverschijnsel te zijn. Het is duidelijk dat het platteland niet dezelfde mogelijkheden kan bieden als de stad. Deze tegenstelling wordt nog scherper getrokken wanneer men alleen de wekelijkse spijshuisbezoekers beschouwt. Voor plattelandslui die wekelijks in een spijshuis hun maaltijden nemen, bedraagt het aantal nog geen 3 %.

Spijshuisbezoek is voor de meesten een gelegenheid om samen met hun vrouw of man een 'uitje' te nemen : ongeveer 2/5 der spijshuisbezoekers. Bezoek in gezins- of familieverband is ongeveer even frekwent. Bij de mannen ligt de frekwentie echter ongeveer 10 % lager dan bij de vrouwen.

het koffiehuis enkel voor vrouwen ?

Juist zoals het bezoek aan spijshuis en dancing heeft het koffiehuisbezoek bij de meeste mensen nog geen gewoonterecht verworven. Vooral gebeurt het in gezelschap van echtgeno(o)t(e), vrienden of gezin. Het koffiehuis is dus eerder een sociale ontmoetingsplaats dan een plaats die uit noodzaak bezocht wordt.

Ruim 3/4 der mannen en 6/10 der vrouwen bezoeken nooit een koffiehuis.

Aanzienlijk meer vrouwen dan mannen bezoeken dus het koffiehuis.

Zoals reeds werd opgemerkt bij het restaurantbezoek is het duidelijk dat de aanwezigheid ervan hier een grote rol speelt. Het wekelijkse en maandelijkse bezoek neemt immers toe naarmate het woonmilieu meer stedelijk is.

Het gezelschap waarin men een koffiehuis bezoekt, houdt sterk verband met de sekse. Terwijl de meeste mannen samen met hun vrouw een koffiehuis bezoeken, is het voor de vrouwen hoofdzakelijk een gelegenheid om vriendinnen en kennissen te ontmoeten (43 %).

In tegenstelling met de drie andere drankgelegenheden is het aantal vrouwen dat alleen een koffiehuis bezoekt groter (12 %) dan het aantal mannen (8 %).

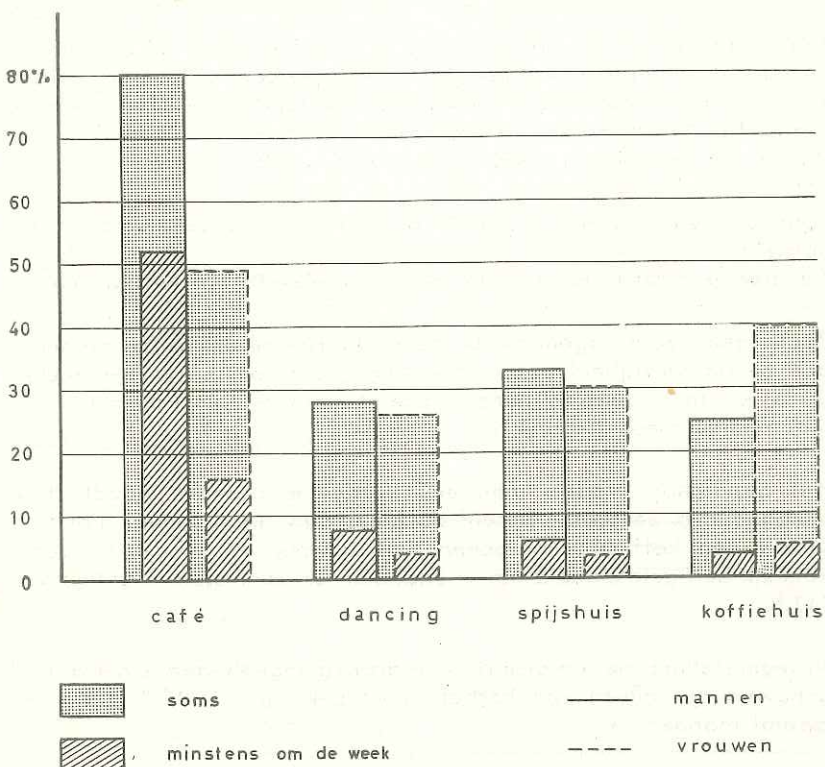
De orde van belangrijkheid voor de twee seksen verschilt wel enigszins. De aantrekkingskracht van het koffiehuis is het geringst bij de mannen, daarna volgt de dancing, het spijshuis en het café. Voor de vrouwen is deze ordening de volgende : de dancing, het spijshuis, het koffiehuis en het café.

Niet enkel is er een verschil in belangrijkheid, maar tevens in frekwentie. Proportioneel is het aantal vrouwen dat van één van deze gelegenheden geen gebruik maakt groter dan het aantal mannen. Dit bevestigt nogmaals het verschillend leefpatroon van man en vrouw.

Het gezin heeft een geringe betekenis als uitgangskader. De nadruk ligt op het gezelschap van echtgenoot of echtgenote en vrienden of kennissen. Individueel gaat men zeer weinig uit, tenzij naar café. Men mag dus wel besluiten dat deze bezoeken eerder een sociale functie vervullen, dan aan een loutere fysiologische behoefte voldoen.

grafiek 13: bezoek aan drankgelegenheden

het verenigingsleven trekt weinig mensen aan

Sociologisch kan men het lid-zijn van een groep niet beperken tot de gedragingen: nl. het al dan niet deelnemen aan de vergaderingen van de vereniging. Van even groot belang is de persoonlijke houding. Dit eerste oriënterend onderzoek laat echter een zo doorgedreven navorsing niet toe. Wij beperken ons dus enkel tot de deelname.

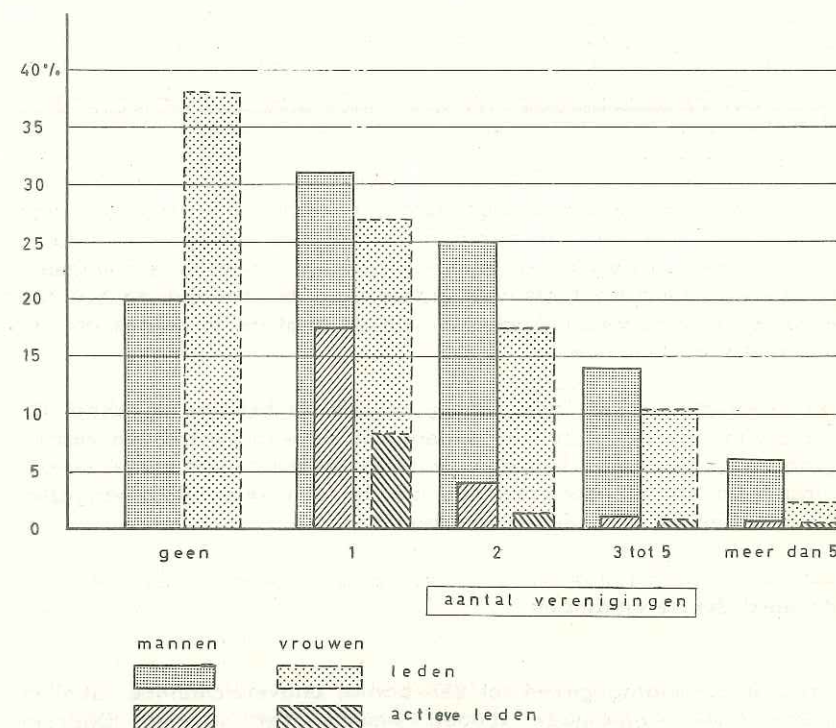
Tot voor zeventig jaar was het verenigingsleven tot een klein sociaal veld beperkt. Men trof er niet de wijdvertakte organisaties aan zoals de hedendaagse vakverenigingen, kulturele verenigingen, enz. Het lidmaatschap van verenigingen was eerder miniem. Onder-

tussen heeft zich een socialisatieproces voorgedaan⁽¹⁾. Het aantal verenigingen groeit sterk aan en tevens neemt het lidmaatschap toe, weze het dan ook slechts een nominaal lidmaatschap.

het aantal verenigingen

Er zijn nog steeds 2/10 der mannen en 4/10 der vrouwen die van geen enkele vereniging lid zijn en die spijs de massale verscheidenheid van het verenigingsleven er zich niet toe aangetrokken

grafiek 14: deelname aan het verenigingsleven

1. Socialisatieproces is hier niet gebruikt in de gewone sociaal psychologische betekenis. We bedoelen hiermee wel het proces waardoor de mens voortdurend van meerdere groepen deel gaat uitmaken.

voelen. Beschouwt men de actieve leden, dan blijkt de invloed van de verenigingen nog geringer te zijn. Ruim 75 % der mannen en 85 % der vrouwen zijn van geen enkele vereniging actief lid.

tabel 30 : deelname aan het verenigingsleven
in %

Aantal verenigingen	Mannen		Vrouwen		Totaal	
	Lidmaat- schap	Aktief lidmaat- schap	Lidmaat- schap	Aktief lidmaat- schap	Lidmaat- schap	Aktief lidmaat- schap
0	20	—	38	—	29	—
1	32	18	27	8	29	13
2	25	4	18	2	21	3
3 tot 5	14	1	10	1	12	1
meer dan 5	6	1	3	0,5	5	1
geen antwoord	3	—	4	—	4	—

Een normale beweging, die grafisch een J-curve zou vormen, vindt men weer in de lijn, die aanduidt dat er een geringere deelname is naarmate het aantal verenigingen, waarvan men lid is, toeneemt. De sterke afwijking tussen de cijfers van de mannen en van de vrouwen is waarschijnlijk gevolg van de sterkere huiselijke gebondenheid van de vrouw.

Het woonmilieu heeft zeer weinig invloed op het lidmaatschap. De meeste mannen in bijna alle milieus zijn lid van slechts één vereniging. In het rurale milieu zijn de meesten echter van twee verenigingen lid. De categorie van de niet bij een vereniging aangesloten vormt bij de vrouwen de modus-klasse.

de aard der verenigingen

Het zou aanleiding geven tot een aantal onoverzichtelijke tabellen indien alle verenigingen zouden weergegeven worden. Daarom werd het geheel tot zeven categorieën beperkt.

In tegenstelling met de vrouwen zijn er meer mannen lid van een beroepsvereniging. Dit volgt logisch uit het feit dat een veel groter aantal mannen (73 %) beroepsarbeid buiten huis verrichten dan vrouwen (20 %).

tabel 31 : aard der verenigingen
in %

Aard van de verenigingen	Mannen	Vrouwen	Totaal
Beroep	48	18	33
Kulturele vereniging	27	39	33
Religieuze vereniging	19	23	21
Ontspanning	27	8	17
Politiek	10	5	8
Sport	9	1	5
Andere verenigingen	11	8	9

De belangstelling van de mannen voor sportverenigingen, ontspanningsverenigingen en politieke verenigingen is ook groter dan bij de vrouwen. De vrouwen worden echter sterker door kulturele en religieuze verenigingen aangetrokken.

Naar milieu kan men enkele zinvolle variaties opmerken. Het lidmaatschap van beroepsverenigingen bij de vrouwen neemt toe naarmate het milieu verstedelijkt. Dit houdt zeer zeker verband met de stijging van het aantal buitenshuis werkende vrouwen. Inderdaad naarmate het woonmilieu meer het karakter van een stad vertoont, neemt het aantal buitenshuis werkende vrouwen toe.

Sterke verschillen tussen platteland en stad treft men ook aan bij de mannen. Er is een opmerkelijk sterkere participatie aan sportverenigingen, politieke en religieuze verenigingen op het platteland dan in de stad.

Dezelfde traditionele binding aan religieuze verenigingen op het platteland treft men aan bij de vrouwen. Het verschil van lidmaatschap volgens het milieu is significant, zowel voor de vrouwen als voor de mannen.

genieten diensten en verenigingen voor kulturele ontwikkeling bekendheid ?

In ons land bestaan er een aantal private en officiële diensten en verenigingen die zich speciaal bezig houden met volksontwikkeling. Hun werkmethodes zijn van verschillende aard. Sommige van deze organisaties hebben een georganiseerd werkkader, andere daarentegen beperken zich tot het verstrekken van financiële hulp.

Omwille van deze verscheidenheid in methode is het daarom niet zozeer van belang wie lid is van deze verenigingen maar wel of

deze verenigingen en diensten burgerrecht hebben verworven bij de mensen. Achtereenvolgens zal de bekendheid worden nagegaan van :

- 1. Davidsfonds, Willemsfonds en Vermeylenfonds
- 2. Organisaties voor volwassenenopleiding en volkshogescholen
- 3. Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen.

Davidsfonds, Willemsfonds en Vermeylenfonds

Ofschoon het Davidsfonds, Willemsfonds en Vermeylenfonds reeds een lang bestaan kennen zijn deze verenigingen toch niet door iedereen gekend. 37 % der mannen en 47 % der vrouwen hebben er helemaal geen idee van wat dit voor verenigingen zijn. Enkele anderen — hun aantal is echter gering — hebben er een verkeerd idee van.

tabel 32 : kennis van Davidsfonds, Willemsfonds, Vermeylenfonds
in %

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Goede antwoorden	60	50	55
Slechte antwoorden	3	3	3
Geen kennis	37	47	42
Totaal	100	100	100

De meeste mensen kennen deze verenigingen als boekenfonds en in iets mindere mate als kulturele vereniging. Een klein aantal kent de twee modaliteiten.

Volgens milieu zijn er enkele lichte verschillen te konstaten. De meeste opinielozen treft men aan op het platteland. Als boekenfonds zijn deze verenigingen beter gekend door de mannen in de stad dan op het platteland. Men kan dus wel besluiten dat de kennis van deze fondsen niet sterk bepaald wordt door het milieu. De schoolopleiding kan hier wellicht meer klaarheid brengen.

volwassenen opleiding en volkshogeschool

Spijts de sterke verspreiding van verenigingen voor volwassenen-opleiding zouden deze volgens het onderzoek niet als dusdanig

begrepen worden. Slechts 16 % der mannen en 15 % der vrouwen waren in staat om een juist voorbeeld te geven van een dergelijke vereniging.

De volkshogescholen genieten nog minder bekendheid dan de vorige verenigingen. Slechts 7,5 % van de bevolking was in staat een goed voorbeeld te geven.

tabel 33 : kennis van een volkshogeschool
in %

Milieu	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	5	4	4
Minder ruraal	4	6	5
Semi-industrieel	6	3	4
Kleinstad	8	4	6
Grootstad	22	21	22
Totaal	8	7	8

Opvallend is de grotere bekendheid van de volkshogeschool in de grootstad. Tussen de andere milieus bestaan er weinig verschillen.

openbaar Kunstbezit in Vlaanderen

Dit initiatief, dat slechts in 1962 gelanceerd werd heeft, rekening houdend met haar korte bestaansperiode, reeds een grote bekendheid verworven. Ruim 21 % van de mannen en 16 % der vrouwen kennen de benaming en kunnen ook zeer juist de inhoud ervan beschrijven. Een weinig meer dan de helft van de mannen schijnen er nooit iets van gehoord te hebben. Bij de vrouwen stijgt dit tot meer dan 3/5. Opmerkelijk is dat het een betere bekendheid geniet in het stedelijk milieu.

besluit

Bij een algehele interpretatie van de uitslagen in verband met het 'social life' is er een merkelijke diskrepantie tussen mannen en

vrouwen waar te nemen. Zeker wat betreft de intellectuele belangstelling is er een achterstand bij de vrouwen te noteren. Dit moet weliswaar gezien worden in verband met de genoten schoolse opleiding. Immers, ruim 50 % der mannen studeren na hun lager onderwijs nog verder, terwijl het aandeel der vrouwen slechts 40 % bedraagt. De schoolopleiding kan een zekere intellectuele belangstelling wakker roepen en de interessesfeer verruimen. Ook de sterkere afzondering van het openbaar leven kan de geringere belangstelling bij de vrouwen voor een aantal maatschappelijke relevante verschijnselen helpen verklaren.

Daar waar significante verschillen bestaan tussen de verschillende woonmilieus, werd dit eveneens weergegeven. Doch het meest opvallend was telkens het verschil tussen grootstad en platteland.

3. studie : een vrijetijdsbesteding ?

Zonder elke studievorm als vrije tijd te betitelen, kan de studie in bepaalde gevallen een reële vorm van vrijetijdsbesteding zijn. Het spreekt vanzelf dat de studie als beroepsarbeid en als schoolse opleiding niet binnen dit opzet valt.

In ons onderzoek werd op twee manieren naar deze bezigheid gevraagd. Op de eerste plaats werd rechtstreeks gevraagd of men na de dagtaak studeerde. Nochtans bestaan er buiten de individuele studie een aantal studievormen, die in kollektiviteit gebeuren en die even belangrijk zijn. Ook deze vormen van studie, zoals deze van avondlessen, voordrachten en studieweekenden, worden hier bestudeerd.

studie na de dagtaak

Het vraagt van de mens een zware inspanning zich na de dagtaak opnieuw op studie te concentreren. Zowel geestesarbeid als handenarbeid vermoeit de mens in sterke mate, zodat er weinig lust tot zelfstudie overblijft. De meerderheid zet zich na zijn dagtaak helemaal niet meer aan het studeren. Ruim 81 % der mannen en 93 % der vrouwen begeven zich niet meer aan de studie na hun dagtaak. Het sterke verschil volgens geslacht is betekenisvol⁽¹⁾.

tabel 34 : studie na de dagtaak
in %

Milieu	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	12	3	7
Minder ruraal	14	5	9
Semi-industrieel	21	5	13
Kleinstad	23	5	14
Grootstad	17	12	15
Totaal	17	6	11

1. P < 0,001

Waarschijnlijk houdt dit verband met de lagere schoolopleiding der vrouwen en hun huishoudelijke bezigheden, die hen totaal opsorpen.

Stad en platteland geven een verschillend frekwentiebeeld. Onder de stadbewoners bestaat er een grotere intellectuele belangstelling dan op het platteland. Dit is zowel bij de vrouwen als bij de mannen waar te nemen. Nochtans is dit verband o.i. niet het enige dat verklarend kan optreden. Een duidelijker beeld zou waarschijnlijk bekomen worden door een uitsplitsing volgens beroep en inhoud van de studie.

voordrachten: de meest gebruikte naschoolse studievorm

Het is een normaal verschijnsel dat naarmate een bepaalde handeling verzwaart, de belangstelling hiervoor ook sterk vermindert. De moeilijkheid kan onder verschillende gedaanten voorkomen: de intensiteit van de gevraagde geesteskonzentratie, de duur van deze concentratie, de fysieke en sociale afstand, de financiële lasten, enz. De participatie aan voordrachten, avondlessen en studieweekenden geeft hier eveneens een beeld van.

tabel 35: bijwonen van avondlessen, studieweekenden en voordrachten
in %

Studievorm	Mannen	Vrouwen	Totaal
Voordrachten	26	23	24
Studieweekenden	8	3	6
Avondlessen	7	6	7

Avondlessen eisen omwille van hun continuïteit een grote inspanning van hen die ze willen volgen. Het is dan ook begrijpelijk dat zeer weinig mensen hieraan deelnemen. De vrouwen kunnen zich nog lastiger vrij maken om aan studieweekenden deel te nemen. Daarenboven zal de financiële last ook zwaarder zijn. Om voordrachten te volgen moet men zich slechts voor enkele uren engageren.

Zoals hierboven werd opgemerkt is het aantal vrouwen dat geen

1. $0,025 < P < 0,05$. (p. 201)

enkel van die kollektieve studievormen beoefent beduidend groter dan het aantal mannen, respectievelijk 73 % tegenover 67 % (1). Het milieu heeft op het geheel van deze gedragingen een geringe invloed.

4. vakantiebesteding

40 % van de bevolking neemt geen vakantie

De jaarlijkse vakantie neemt in de vrijetijdsbesteding een steeds belangrijke plaats in. Wegens de vrij lange tijdsruimte biedt de vakantie ruime mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding.

tabel 36: het vakantie nemen
in %

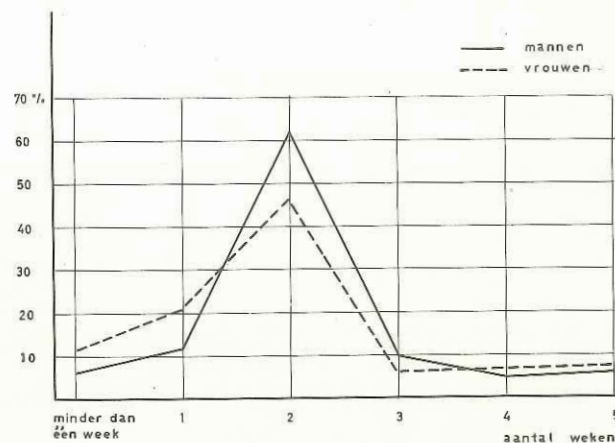
Milieu	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	50	25	37
Minder ruraal	68	38	53
Semi-industrieel	80	42	61
Kleinstad	82	57	69
Grootstad	83	68	75
Totaal	73	45	59

De mannen nemen meer vakantie dan de vrouwen. Dit is te verklaren door het feit dat heel wat mannen hun vakantie thuis doorbrengen. In dat geval zet de vrouw haar gewone huishoudelijke bezigheden verder, met het gevolg dat ze geen 'vakantie neemt'. Er wordt meer vakantie genomen naargelang het milieu een meer

stedelijk karakter vertoont. Het belangrijk percentage landbouwers in de landelijke milieus speelt hierin zeker een belangrijke rol. In het landelijk milieu behoort inderdaad 28 % van de beroepsbevolking tot de categorie der landbouwers. De vakantie wordt overwegend genomen in de zomer. Slechts 0,6 % van de mensen die vakantie nemen, doen dit uitsluitend in de winter, terwijl 3,4 % zowel in de zomer als in de winter vakantie nemen.

Men neemt het meest vakantie tussen half juli en half augustus. Zowel de mannen als de vrouwen nemen jaarlijks meestal twee weken vakantie.

grafiek 15 : duur van de jaarlijkse vakantie

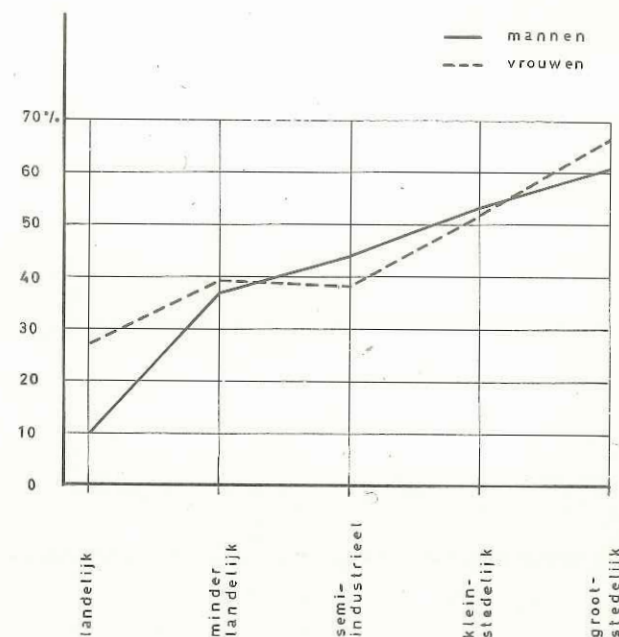
Toerisme voor iedereen ?

De voortdurende vooruitgang van de verkeersmiddelen, het stijgende welvaartspeil en de wettelijke regeling van de vakantieperiodes voor de belangrijkste bevolkingscategorieën hebben mede aanleiding gegeven tot de kultus van de vakantiereis.

Meer dan 40 % van de onderzochte bevolking maakt jaarlijks een vakantiereis. De vrouwen reizen nagenoeg evenveel als de mannen. Het percentage der vrouwen dat jaarlijks een vakantiereis onderneemt, is praktisch even hoog (44 % tegen 45 %) als het aantal dat vakantie neemt. De vrouw kan dus slechts vakantie nemen als

het gezin op reis gaat of voor de vrouw is een vakantie geen echte vakantie als er geen reis gemaakt wordt. Evenals het vakantie nemen komt het maken van een vakantiereis meer voor in het stedelijke dan in het landelijke milieu.

grafiek 16 : het maken van een vakantiereis

De meeste vakantiereizen worden in de zomer gemaakt; 91 % reist alleen in de zomer; 3 % alleen in de winter. De overige 6 % reist zowel in de winter als in de zomer. Het reizen in de winter is dus zeer miniem. Dit hangt ongetwijfeld samen met het feit dat de meeste mensen op een of andere wijze verplicht zijn hun verlof in de zomer te nemen.

Volgens milieu is er een verschil waar te nemen betreffende het reizen in de winter. Naarmate het milieu een meer stedelijk karakter vertoont wordt er meer gereisd in de winter.

In het ruraal milieu bv. reist 2 % in de winter. In de grootstad bedraagt dit echter 8 %.

binnenlandse en buitenlandse vakantie-reizen

Het belangrijkste binnenlands toeristencentrum is de Kust. Ruim de helft van de binnenlandse reizen hebben als eindbestemming de Kust.

De Ardennen en de Kempen nemen de andere helft voor hun rekening. De binnenlandse reizen zijn veelal kort: 1/3 van deze reizen zijn ééndags trips. 1/5 zijn weekeinden, 1/5 zijn weekreizen. Nauwelijks 1/5 van de binnenlandse reizen duurt langer dan één week.

De ééndagsreizen komen meest voor in de rurale milieus, de langere reizen meer in de stedelijke.

tabel 37 : binnenlandse reizen
in % (1)

Milieu	Kust	Ardennen	Kempen	Elders
Ruraal	41	34	28	13
Minder ruraal	47	30	30	17
Semi-industrieel	57	27	24	12
Kleinstad	69	25	22	12
Grootstad	46	28	25	8
Totaal	54	28	25	12

1. Ten overstaan van diegenen welke een reis maken.

De buitenlandse reizen nemen een belangrijke plaats in, niet alleen omdat deze reizen een grotere afstand beslaan, maar ook omdat ze langer duren.

De buitenlandse ééndagsreizen nemen slechts 1/10 van het totaal in. Weekeinde-reizen nemen 1/5 in en reizen van één week 1/4. De reizen van twee en meer weken nemen ruim één vierde in van het totaal.

Volgens milieu bekeken zijn het nogmaals de dagtrips die in de landelijke milieus het meest voorkomen, in tegenstelling met de langere reizen die vooral in de stedelijke milieus het meeste sukses kennen. Een binnenlandse reis duurt in het rurale milieu gemiddeld 3 tot 4 dagen, tegen 4 tot 5 dagen voor de buitenlandse reis. In de grootstad duurt de binnenlandse reis gemiddeld 6 tot 7 dagen, de buitenlandse reis duurt 12 tot 13 dagen.

Al beschikken de vrouwen over minder vrije tijd dan de mannen toch reizen zij evenveel, ja zelfs meer, althans in sommige milieus, zo bijvoorbeeld in het plattelandsmilieu. Ongetwijfeld spelen hier kollektieve reizen van vrouwenverenigingen een grote rol.

tabel 38 : reizen in binnen- en buitenland
in %

Milieu	Binnenland		Buitenland	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Ruraal	68	57	39	57
Minder ruraal	66	58	47	54
Semi-industrieel	62	76	50	40
Kleinstad	77	83	39	33
Grootstad	62	61	55	61
Totaal	66	68	47	48

organisatie van de reis

Zowel de binnenlandse als de buitenlandse reis wordt meestal ondernomen met de wagen. 54 % reist met de wagen in het binnenland, 52 % in het buitenland. De trein vervoert 27 % der reizigers voor het binnenland, 20 % der reizigers voor het buitenland. 15 % reist in het binnenland met de autobus en 19 % doet hetzelfde voor het buitenland.

Voor de buitenlandse reizen dienen nog vermeld: het vliegtuig (3,5 %) en de boot (2,5 %). Een zeer klein aantal mensen reist per fiets, moto of scooter.

Drie vierden van de binnenlandse reizen gebeurt in gezinsverband. Naar het buitenland gaat men met familie, kennissen of organisaties. 60 % gaat evenwel ook in gezinsverband naar het buitenland.

Tijdens de reis buiten het eigen land neemt men meest zijn intrek in een hotel. Blijft men in het binnenland, dan zal men zoveel mogelijk thuis trachten te slapen.

In de naoorlogse periode zijn drie nieuwe vormen van vakantiereis gegroeid: het verblijven in campings, het reizen met caravan en het verblijf in een gezinsvakantiehuis.

Vooraf het 'kamperen' is een populaire aangelegenheid geworden. Deze modernere vorm van vakantie reizen heeft vooral succes in de stedelijke milieus. Vooraf de mannen verkiezen deze vorm van vakantie reis.

tabel 39 : wijze van overnachten bij reizen in binnen- en buitenland
in %

Overnachting	Binnenland	Buitenland
Thuis	30	10
Appartement	20	4
Hotel	19	62
Familie	13	8
Camping	7	9
Vrienden, kennissen	5	4
Vakantiehuis	3	0,5
Elders	4	4

tabel 40 : vakantie reis in camping, gezinsvakantiehuis of caravan
in %

	Camping	Gezins- vakantiehuis	Caravan
Mannen			
Ruraal	7	3	1
Minder ruraal	13	3	2
Semi-industrieel	17	7	2
Kleinstad	18	5	4
Grootstad	25	8	2
Totaal	16	5	2
Vrouwen			
Ruraal	7	1	1
Minder ruraal	11	3	2
Semi-industrieel	11	6	2
Kleinstad	11	5	5
Grootstad	18	7	1
Totaal	11	4	2
Algemeen Totaal	13	4	2

taakverdeling in het gezin en vrijetijds karakter

Studies over vrijetijdsbesteding hebben volgens H. Philipsen⁽¹⁾ tot nu toe voornamelijk enkel rekening gehouden met makrofaktoren. Deze eenzijdige strekking laat een zeer ruim terrein van mogelijke funktionele verbanden buiten beschouwing. Er zijn immers ook een aantal mikrofaktoren, die de vrije tijd in sterke mate bepalen. De studie van deze factoren zou zinvolle verbanden aan het licht kunnen brengen.

De funktionele verdeling in het gezin ondergaat meer en meer veranderingen. De traditionele segregatie in de typisch vrouwelijke en typisch mannelijke taken wordt doorbroken. De taken toegeschreven aan een bepaalde sekse worden ook door de andere sekse opgenomen. Deze ommekeer in het functiepatroon van het gezin schept een nieuw vrijetijdsbeeld voor man, vrouw en kinderen.

doet alleen de vrouw huiselijk werk?

Indien het huiselijk werk van de vrouw gedeeltelijk overgenomen wordt door de man en kinderen dan bekomt de vrouw hierdoor

1. Philipsen H., 'Gezin en vrije-tijdsbesteding in het sociaal wetenschappelijk onderzoek', Sociologische Gids, 10de jg. nr. 6, november december, 1963, blz. 307.

meer eigenlijke vrije tijd. De eigenlijke vrije tijd van de man krijgt hierdoor eveneens een ander uitzicht.

Ongeveer de helft van de gehuwde mannen (54 %) helpen hun vrouw bij het huishouden. Er is nochtans een zekere discrepantie waar te nemen tussen de antwoorden van de mannen en van de vrouwen. Ruim 54 % der mannen beweren dat zij hun vrouw helpen. Slechts 44 % der vrouwen beweren hetzelfde over hun man.

tabel 41 : hulp van de gehuwde man in het huishouden
in %

Helpt U uw vrouw ?	Ja	Neen
Ruraal	45	55
Minder ruraal	48	52
Semi-industrieel	64	36
Kleinstad	53	47
Grootstad	57	43
Totaal	54	46
Helpt uw man U ?		
Ruraal	34	66
Minder ruraal	48	52
Semi-industrieel	50	50
Kleinstad	45	55
Grootstad	49	51
Totaal	44	56

Dadelijk springen de lage cijfers van het rurale milieu in het oog. De antwoorden van de mannen en de vrouwen uit het rurale milieu bevestigen elkaar in die zin dat men in het landelijk milieu de kleinste verhouding mannen aantreft, die de vrouw bijstaan bij haar werk. Deze lage percentages zijn waarschijnlijk het gevolg van het relatief hoge aantal landbouwers in dit milieu (27 % van de onder-vraagde mannen).

De taakverdeling op de hoeve komt niet tot een volledige segregatie tussen de arbeid van de man en de arbeid van de vrouw. Nochtans zal de boer niet gemakkelijk huishoudelijk werk verrichten.

Anderzijds zou men in een verder onderzoek kunnen nagaan of het arbeidspatroon van het landbouwersgezin ook aanwezig is in het landelijk gezin.

Buiten deze cijfers van het rurale milieu is er weinig overeenstemming te vinden tussen de antwoorden der vrouwen en der mannen. Bij de mannen trekt men in de drie meer stedelijke milieus hogere percentages aan dan in de landelijke milieus. Bij de vrouwen is dit echter niet het geval.

waaruit bestaat de hulp van de man?

Deze beperkt zich hoofdzakelijk tot zes activiteiten, nl. boodschappen doen, afwassen, helpen bij de grote schoonmaak, zich met de kinderen bezig houden, in de keuken helpen en de was doen.

Deze zes activiteiten nemen niet alleen een even grote plaats in. Bekijkt men enkel de cijfers van de hulpvormen die 'nooit' gedaan worden, dan blijkt duidelijk dat het 'boodschappen doen' door het grootste deel der mannen aanvaard wordt, nl. ruim 3/4. In orde van belangrijkheid vanuit eenzelfde optiek, treft men daarna aan: het afwassen, de grote schoonmaak, het zich bezig houden met de kinderen, het helpen in de keuken en helpen bij de was.

Dit loutere negatieve standpunt levert echter geen juist beeld. Beschouwt men de mannen die 'altijd' een bepaalde taak in het huishouden opnemen, dan bekomt men de volgende rangschikking vertrekkende van de meest frekwente: helpen bij de grote schoonmaak, zich bezig houden met de kinderen, het afwassen, boodschappen doen, helpen in de keuken en helpen bij de was!

Nochtans moet men steeds voor ogen houden dat de modale frekwentiekategorie bij alle activiteiten onder de aanduiding 'soms' valt. De deelname van de man aan het huiselijk werk van de vrouw kan men dus niet een cultuurpatroon noemen. Het konstant karakter van de handelingen ontbreekt. De overgrote meerderheid der mannen levert deze hulp immers slechts okkasioneel. Het verst verwijderd van de mannelijke belangstellingssfeer zijn het keukenwerk en het 'doen van de was'.

Indien men per milieu de mannen neemt die zelf bewerden, en waarvan de vrouw beweert dat zij altijd een bepaalde taak uitvoeren, dan krijgt men een beeld van de milieus waar de traditionele funktieverdeling reeds totaal doorbroken is.

tabel 42: aard van de hulp van de man in het huishouden
uitgedrukt in procenten volgens het totaal aantal mannen die beweren thuis mee te helpen

Frekwentie	Afwassen	Boodschap- pen doen	Grote schoonmaak	Kinderen verzorgen	Was doen	Keuken	Andere
Antwoord van de mannen							
Altijd	9	8	20	12	4	9	6
Dikwijls	18	26	13	24	5	15	2
Soms	28	27	21	15	5	15	5
Zelden	11	11	6	6	6	11	1
Nooit	31	25	37	41	77	48	76
Opinieloos	1	2	2	2	4	2	15
Antwoord van de vrouwen over de mannen							
Altijd	11	9	21	10	7	9	9
Dikwijls	10	26	14	29	6	16	4
Soms	23	23	20	13	5	14	2
Zelden	11	10	7	38	6	13	1
Nooit	32	27	35	38	72	43	72
Opinieloos	3	4	4	7	5	5	11

Eveneens, zoals vroeger werd opgemerkt, valt hier de sterke traditionele segregatie in het rurale milieu op. Dit milieu heeft bijna overal de laagste percentages (tussen 0 en 8 %). In de grootstad daarentegen heeft de taakverdeling haar traditioneel karakter het sterkst verlaten. De hoogste percentages kan men hier vaststellen (tussen 10 en 59 %). Hypotetisch kan men dit verklaren door de mogelijk grotere aanwezigheid in de grootstad van gehuwde, arbeidende vrouwen. Verder treft men nog hoge procenten aan in het semi-industriële milieu (tussen 5 en 18 %). Een middenpositie wordt ingenomen door de kleinstad en door het minder rurale milieu.

tuinieren als vrijetijdsbesteding

Aktiviteiten, die traditioneel in het beroepskader van de landbouwer en de tuinbouwer vielen, werden nu voor vele mensen werkelijke ontspanningsaktiviteiten. Op die wijze kan men het privaat tuinieren beschouwen. Een groot gedeelte van de stadsbewoners zou zich ermee bezighouden. Vooral in de kleinstad zou dit sterk ontwikkeld zijn (!).

Dumazedier stelt verder de hypothese voorop als zouden de arbeiders aan de automatische en georganiseerde bewegingen trachten

1. Dumazedier, J., *Vers une civilisation du loisir*, Parijs, 1962, blz. 70-71.

te ontkomen. Daarom zouden zij hun toevlucht nemen tot zeer natuurlijke bewegingen zoals tuinieren, vissen, enz. (1).

tuinieren : alleen voor de man ?

De meeste mensen hebben een tuin. Slechts 1/3 van de ondervraagde bevolking heeft er geen.

Het bewerken van een tuin behoort nog hoofdzakelijk tot de taak van de man. Ruim 57 % der mannen en slechts 31 % der vrouwen onderhouden hun tuin zelf.

Naarmate het milieu verstedelijkt is er een afname van het aantal personen, die zelf hun tuin bewerken. Zowel bij de mannen als bij de vrouwen is deze korrelatie waar te nemen. Nochtans is de afstand tussen het hoogste en het laagste percentage bij de mannen groter dan bij de vrouwen. Bij de mannen variëren de cijfers van 71 % in het rurale milieu, tot 24 % in de grootstad. Bij de vrouwen bedraagt dit slechts van 40 % tot 16 %.

wanneer en hoe lang tuiniert men ?

Tijdens het weekeinde hebben de mannen normaal de meeste tijd om in de tuin te werken (27 %).

Veel verschil met het percentage van hen die 'af en toe' tuinieren (22 %) is er niet. Weer anderen gebruiken daarvoor de avond (22 %) en nog anderen tuinieren zowel gedurende de week als het week-end (22 %). Namiddag en voormiddag immers worden door de man voor beroepsarbeid gereserveerd. Slechts 8 % werken in de tuin gedurende die tijd.

In verhouding tot de mannen zijn er veel minder vrouwen die beroepsarbeid verrichten. 33 % der vrouwen zien dan ook de kans overdag in de tuin te werken, en 29 % doen dit op een willekeurig tijdstip. Weekeinde en avond komen hiervoor veel minder in aanmerking.

Het tijdstip waarop men de tuin bewerkt vertoont zowel voor mannen als voor vrouwen weinig verschillen volgens het milieu. Enkel in de grootstad is er enig verschil. De tuin wordt er eerder op een willekeurig tijdstip bewerkt.

1. Dumazedier, J., Idem., blz. 83.

De meerderheid der mannen (57 %) en der vrouwen (63 %) besteden 1 u. tot 6,59 u. per week aan het onderhoud van de tuin.

tabel 43 : proportioneel aantal mannen en vrouwen, die minder dan 7 u. per week aan het onderhoud van hun tuin besteden, onderverdeeld volgens milieu

Milieu	%
Mannen	
Ruraal	56
Minder ruraal	51
Semi-industrieel	59
Kleinstad	62
Grootstad	73
Totaal	57
Vrouwen	
Ruraal	73
Minder ruraal	61
Semi-industrieel	70
Kleinstad	43
Grootstad	55
Totaal	63
Algemeen Totaal	60

Wij zien hier dus een tegengestelde beweging tussen de frekwentie der mannen en der vrouwen. Het aantal mannen stijgt naarmate het milieu verstedelijkt, terwijl het aantal vrouwen daalt.

wensen in verband met de vrijetijdsbesteding

Na een tamelijk lange bespreking van de feitelijke vrijetijdsbesteding kunnen we hier enkele bladzijden wijden aan de wensen in verband met de vrijetijdsbesteding. In de mate van het mogelijke zal hier een verband gelegd worden tussen de realiteit en de wensen. Inderdaad een aantal vrijetijdsbezigheden die gewenst worden, worden in werkelijkheid ook het meest beoefend. Dit belet echter niet dat op verschillende punten afwijkingen bestaan. Door middel van een vragenlijst hebben de beantwoorders ervan volledig vrij hun wensen in verband met de vrijetijdsbesteding kunnen uitdrukken.

Het is pas achteraf dat de door hen gewenste vrijetijdsbesteding in categorieën werd ondergebracht. Kenmerkend voor de bekomen antwoorden is wel dat velen geen bepaalde voorkeur hebben of wensen naar voor te brengen. Dit mag wellicht een aanduiding zijn dat velen niet weten wat ze wensen te doen in hun vrije tijd.

Over 't algemeen kan vastgesteld worden dat de vrijetijdsbesteding die de meeste voldoening schenkt, voor een groot deel betrekking heeft op de activiteiten die een zekere inspanning vereisen. Weinigen verklaren uitdrukkelijk dat ze 'niets' wensen te doen in hun vrije tijd, zij het ook maar een ontspanningsbezigheid (knutselen b.v. of een andere hobby of om het even welke bezigheid) en dit afgezien van het woonmilieu.

Dit mag alleszins als een aanduiding gelden voor het actief ingesteld zijn van een groot deel van de Nederlandstalige bevolking. In het raam van de volksopvoeding is dit een vaststelling van uitzonderlijk belang. Inderdaad, wanneer men weet dat de mensen 'iets' wensen te doen in hun vrije tijd, dan komt het er alleen op aan de aard van hun vrijetijdsbesteding te richten naar het beoogde cultuurpatroon.

17 % van de bevolking zou meer vrije tijd willen besteden aan toerisme. Wat betreft de vrouwen bemerkt men dat eveneens 17 % hun eventueel 'meer' aan vrije tijd zouden besteden aan naaien en handwerk. Verder kunnen nog vermeld worden als meest gewenste vrijetijdsbezigheden: wandelen, lezen en knutselen.

In mindere mate wordt ook de wens uitgedrukt om in de vrije tijd meer aan studie en sportbeoefening te besteden. Ongeveer 3 % van de totale bevolking wenst te rusten tijdens hun vrije tijd.

een bijkomende persoonlijke vervolmaking wordt gewenst in de stad en op het platteland

Onder bijkomende vervolmaking verstaan wij dan naschoolse vorming en onderricht. Dit kan gebeuren door voordrachten, avondlessen, briefkursussen, studieweekenden, lessen via radio en T.V.

Deze bijkomende vervolmaking is alleszins afhankelijk van de vroeger genoten opleiding. Welnu het onderzoek heeft uitgewezen dat ongeveer de helft van de mannelijke beantwoorders en 60 % van de vrouwen alleen lager onderwijs heeft gevolgd. Slechts 5 % van de ondervraagde mannen en 2 % van de vrouwen heeft hoger onderwijs gevolgd. Al de andere, hetzij 45 % van de mannen en 38 % van de vrouwen heeft middelbaar of normaalonderwijs gevolgd. Degenen die zich wensen te vervolmaken door een of andere studievorm vertegenwoordigen 50 % bij de mannen en 45 % bij de vrouwen. Hierbij kan men de bedenking maken dat de minder lange schoolvorming bij de vrouwen van enige betekenis is voor de minder grote belangstelling voor bijkomende vervolmaking.

a) voordrachten

Zowel in de stad als op het platteland wordt de wens naar persoon-

lijke vervolmaking naar voor gebracht, doch de verlangde vorm van ontwikkelingsmogelijkheid verschilt grondig. Inderdaad worden voordrachten meer gewenst op het platteland dan in de stad, terwijl de avondlessen meer ingang vinden in de stad dan op het platteland.

Wanneer een vergelijking gemaakt wordt tussen de gewenste en de feitelijke studievorm dan kan een gelijkheid tussen wens en werkelijkheid worden vastgesteld wat betreft het bijwonen van voordrachten. Deze vorm van persoonlijke vervolmaking wordt gewenst door 25 % der mannen en 21 % der vrouwen en in de werkelijkheid vinden we dezelfde cijfers terug.

b) avondlessen

Wanneer er een vrij goede gelijkheid valt waar te nemen wat betreft deze eerste vorm van persoonlijke vervolmaking, dan is dit niet zo voor een tweetal andere, bijkomende studievormen. De wens tot het volgen van avondlessen ligt bijna dubbel zo hoog in vergelijking met de feitelijke. Het is duidelijk dat voor de nabije toekomst dan ook een uitbreiding mag verwacht worden en dit om een dubbele reden :

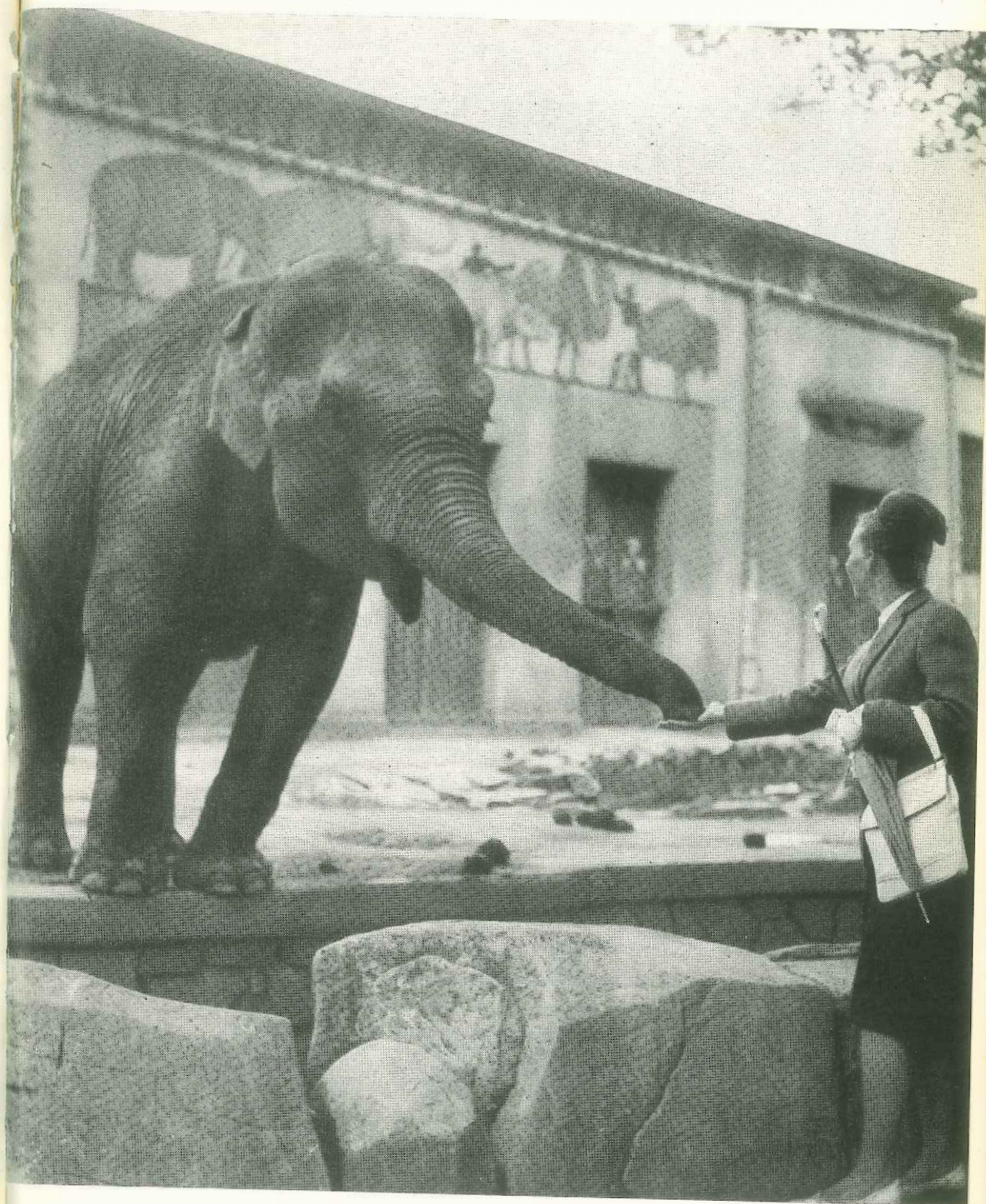
1. het percentage dat reeds avondles volgt is nog tamelijk gering,
2. de uitbreiding zal hoofdzakelijk afhangen van een verbetering van een infrastructuur op de plaatsen waar de wens naar avondleergangen het grootst is.

Hierbij moet nog de bedenking gemaakt worden dat deze vorm van vrijetijdsbesteding betrekking heeft op volwassenen die na hun normale dagtaak een belangrijk deel van hun vrije tijd wensen te besteden aan het volgen van avondlessen.

c) Studieweekenden

Wat betreft destudieweekenden kan een tegenovergestelde toestand waargenomen worden : hier is namelijk het bijwonen ervan groter dan de wenselijkheid.

Wanneer men deze situatie zou interpreteren dan kan voor de toekomst een stabilisatie van deze vorm van vervolmaking verwacht worden.

tabel 44 : gewenste en feitelijke persoonlijke vervolmaking
in %

	Gewenste studievorm			Feitelijke studievorm		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Avondlessen	14	10	12	7	6	7
Voordrachten	25	21	23	26	23	24
Studieweekenden	6	4	5	8	3	5
Totaal	45	35	40	41	32	36

museumbezoekers wensen een natuurlijke omgeving

Wanneer de keuze gelaten wordt een oudheidkundig museum te bezoeken of een natuurreservaat dan bemerkt men een uitgesproken voorkeur voor dit laatste. Dit moge wel een aanduiding zijn dat de natuur en meer bepaald de natuurlijke omgeving zeer bepalend zijn voor dergelijke keuze.

tabel 45 : voorkeur voor een oudheidkundig museum
of natuurreservaat
in %

	Oudheidkundig museum			Natuurreservaat		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Ruraal	11	10	10	35	25	30
Minder ruraal	13	7	10	33	32	32
Semi-industrieel	17	13	10	36	30	33
Kleinstad	11	10	10	41	33	37
Grootstad	18	19	18	49	39	44
Totaal	14	11	12	38	31	34

Uit tabel 45 blijkt dat de oudheidkundige musea zowel bij de mannen als de vrouwen minder gewenst worden. Dit kan verklaard worden of door het feit dat deze musea minder bekend zijn dan de natuurreservaten, ofwel dat hiervoor geen belangstelling bestaat. In feite zal zowel de bekendheidsgraad als de belangstelling pleiten ten gunste van het natuurreservaat.

Naarmate het milieu verstedelijkt zullen we een voorkeur voor het natuurreservaat tegenover het oudheidkundig museum kunnen vaststellen. En bovendien zullen in de stedelijke milieus de wensen respektievelijk voor het natuurreservaat- en het museumbezoek groter zijn dan op het platteland. Dit is weliswaar maar één faktor naast vele andere (1) die eventueel als verklaring voor deze verschillen in de wensen kan aangevoerd worden.

Bij de interpretatie van een dergelijke tabel komt er duidelijk de tendens naar voren die er op wijst dat de mens meer openstaat voor een kulturele activiteit die voorgesteld wordt in een aange-naam natuurskader. Ook dit betekent een verrijking van de cultuur. Voorheen dacht men wel eens dat de cultuur enkel betrekking had op de kunst en wetenschapsbeoefening in de zuivere betekenis van het woord. Stilaan is er meer en meer een strekking merkbaar die beoogt te komen tot een behoorlijk evenwicht tussen het element ontspanning en het element kulturele vorming. Hier ligt een opdracht én voor de overheid én voor de verschillende organisaties voor volksopleiding.

reizen of werken?

Betreffende eventuele vakantiewensen werden een drietal vragen gesteld. Op de vraag wat wenst u volgende zomervakantie te doen antwoordt 47 % : op reis gaan. Wanneer deze cijfers vergeleken worden met hen die in 1962 op reis zijn geweest (43 %) bemerkt men een zeer normale situatie. Zij die wensen op reis te gaan vertegenwoordigen 4 % meer dan zij die op reis zijn geweest. Hieruit kan toch wel afgeleid worden dat voor de nabije toekomst nog een vermeerdering van de vakantiereizen mag verwacht worden. Een vraag van enig belang die hier gesteld kan worden is deze : zijn deze vakantiewensen gespreid over gans het Vlaamse land of komen zij slechts voor in bepaalde geografische milieus ?

Welnu de splitsing van de antwoorden volgens milieu toont aan dat men op het platteland veel minder wenst op reis te gaan dan in de stad. 65 % van de respondenten uit de grootstad wenst op reis te gaan tijdens de vakantie tegen slechts 29 % uit het

1. Opleiding, beroep, status, enz.

urale milieu. Het zijn vooral de mensen van het rurale milieu die tijdens hun vakantie wensen te werken. De wenselijkheid met betrekking tot de vakantiebesteding laat nogmaals doorschijnen dat het geografisch milieu een rol speelt in de vrijetijdsbesteding en in de volkswontontwikkeling.

Naast deze twee categorieën van wenselijke vrijetijdsbesteding tijdens de vakantie zijn nog andere wensen naar voren gebracht die weliswaar minder belang hebben. Zo zijn er enkelen die ver-angen te rusten en niets te doen tijdens hun vakantie. Anderen denken eraan te tuinieren, te vissen of te pick-nicken tijdens hun zomervakantie.

Opvallend is wel dat de wensen voor vakantiebesteding bij de overgrote meerderheid der bevolking betrekking hebben op een verblijf buitenshuis. De trek naar de buiten is blijkbaar de meest gewenste vorm van vakantietijdsbesteding voor een steeds groter wordend deel van de bevolking.

Omwille van de groeiende belangrijkheid van het toerisme werd hier ook gepeild naar enkele modaliteiten in de vakantietijdsbesteding. Een eerste vaststelling, die hier kan gemaakt worden, is dat 85 % der vakantiereizigers samen met de kinderen op reis verlangt te gaan.

Zelfs daar waar de mogelijkheid voorhanden is de kinderen in een vakantiehuis onder te brengen en zonder de kinderen op reis te gaan wordt toch de gezinsvakantie door praktisch alle beantwoorders gewenst. Deze vorm van vakantietoerisme is vooral gegroeid langs de organisaties die zich om het gezin bekommeren. Het is hoofdzakelijk in de stedelijke milieus dat sporadisch gebruik gemaakt wordt van deze 'kinderloze' reisformule.

wenspatroon in de stad en op het platteland

De wensen op gebied van toneel, film en familiebezoek verschillen grondig tussen beide geografische milieus. Toneel wordt meer gewenst dan film op het platteland, terwijl de stadsbewoner meer liefhebber is van film dan van toneel. Nu is het wel zo dat de kwaliteit van film en toneel grotendeels verschillen in beide milieus. In de stad beschikt men immers over meer mogelijkheden en over een meer gevarieerde keuze. Op het platteland wordt wellicht

toneel verkozen boven de film om eens gezellig samen te kunnen zijn en niet zozeer om de kwaliteit van het toneelspel. In de stad daarentegen staat men meer kritisch en wordt meer rekening gehouden met de technische kwaliteiten van het gebodene. Bovendien moet ook nog rekening gehouden worden met het feit dat de keuzemogelijkheden voor de film veel groter zijn in de stad dan op het platteland.

Het verlangen naar contact met familie of burens komt ook meer manifest tot uiting op het platteland. Hieruit kan dan ook hun grotere sociabiliteit afgeleid worden. De mensen op het platteland brengen vooral belangstelling op voor die activiteiten waar het contact met hun familie of met hun burens aan de basis liggen.

tabel 46: wenspatroon in stad en platteland
in %

Vakantiebesteding	Bijkomende vervolmaking						Specifieke vrijetijdsbesteding				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Stad	65	3	18	22	3	20	63	24	66	49	30
Platteland	28	7	7	30	4	18	64	47	39	60	29

Legende: (1) op reis gaan (5) studieweekend (9) film
(2) werken (6) dancing (10) familiebezoek
(3) avondlessen (7) T.V. (11) Vlaamse kermis
(4) voordrachten (8) toneel

Ook bij de wensen in verband met de vrijetijdsbesteding komen er relevante verschillen naar voren tussen stad en platteland. Zowel wat betreft de vakantietijdsbesteding als de bijkomende vervolmaking en de eigenlijke vrijetijdsbesteding kunnen verschillpunten genoteerd worden.

In de grootstad vinden we een type van mensen die tijdens hun vakantietijd werkelijk 'op vakantie' willen gaan en er 'eens uit' willen zijn. De vakantieperiode zal een totaal andere gedragswijze voor hen meebrengen.

Zij kunnen meer dan de mensen van het platteland een scheidingslijn trekken tussen hun normaal dagelijks gedragspatroon en hun vakantietijd. Op het platteland wordt dit verschil niet zo erg aan-gevoeld. Het op reis gaan tijdens de vakantie neemt dan ook een veel geringere omvang aan op het platteland. Het werken tijdens

de vakantie wordt hier niet als ongewoon aangezien. Langzamerhand bemerkt men hier ook een kentering doch de achterstand met de stad is op dit stuk nog vrij aanzienlijk.

Op gebied van de bijkomende vervolmaking bemerkt men een even grote belangstelling in de stad als op het platteland. Alleen de vorm verschilt hier in die zin dat voordrachten meer gewenst worden op het platteland en avondlessen in de stad.

besluiten

Vrije tijd en vrijetijdsbesteding staan meer dan ooit in het brandpunt der belangstelling. Het is dan ook een zeer gelukkig initiatief geweest van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur en zeer ruim opgevat onderzoek te laten instellen naar dit verschijnsel.

Het is de eerste maal dat in het Vlaamse land een algemene en representatieve peiling werd doorgevoerd met de bedoeling te achterhalen, hoe de Nederlandstalige bevolking van België haar vrije tijd doorbrengt.

Niet alleen uit zuiver wetenschappelijk oogpunt is een dergelijke studie gerechtvaardigd, deze basisstudie kan eveneens een praktische waarde hebben met het oog op een doelmatig gericht (overheids)beleid.

De belangrijkste resultaten van dit onderzoek werden in deze publikatie opgenomen. Een meer gedetailleerde studie, die op een meer volledige en systematische wijze alle resultaten van het onderzoek weergeeft, is eigendom van de Algemene Directie voor Jeugd en Vrijetijdsbesteding van het Ministerie voor Nationale Opvoeding en Cultuur.

Enkele besluiten van deze studie worden in de volgende bladzijden wat nader toegelicht.

Bij de aanvang van ons onderzoek werd als een der werkhypothesen vooropgesteld dat de vrijetijdsbesteding verschillen zou vertonen volgens geslacht.

De verdeling van de onderzoeksresultaten volgens geslacht toont aan dat zich tussen de vrijetijdsbestedingspatronen der beide geslachten, belangrijke verschillen voordoen :

1. Het aantal uren eigenlijke vrije tijd voor de vrouw is kleiner dan voor de man.
2. De vrijetijdsbesteding van de vrouw geschiedt meer binnenshuis. Zo gaan bijvoorbeeld de vrouwen weinig naar een drank-

gelegenheid, terwijl de mannen daarentegen trouwe herbergkanten zijn.

3. In de wijze van vrijetijdsbesteding is een hogere graad van ontwikkeling merkbaar bij de man. Dit komt ondermeer tot uiting in de lektuurgewoonten, in het al dan niet kritisch staan tegenover de T.V.-programma's en in de frekwentie van het museumbezoek.

4. De man gedraagt zich tijdens de vrije tijd meestal aktiever dan de vrouw. De sportbeoefening en het aantal liefhebberijen kunnen hier als voorbeelden aangehaald worden.

De toevallig genomen voorbeelden mogen volstaan als illustratie van het feit dat zich een grondig verschil voordoet in de vrijetijdsbesteding tussen mannen en vrouwen.

Niet voor alle elementen van de vrijetijdsbesteding zijn verschillen waar te nemen tussen de gedragingen der beide geslachten.

Er kan op gewezen worden dat de gemiddelde slaaptijd voor mannen en vrouwen dezelfde is.

— De tijdsbezigheden die zich afspelen in gezinsverband, zijn uiteraard gelijk voor man en vrouw.

— Heel wat elementen van het sociaal leven zijn voor beide geslachten even belangrijk.

De vrijetijdsbesteding van mannen en vrouwen is bijgevolg nu eens gelijkvormig, dan weer sterk verschillend. Niet alleen het geslacht heeft een invloed op de vrijetijdsbesteding, ook het milieu speelt een belangrijke rol. Deze tweede werkhypothese werd eveneens getoetst aan de resultaten van het onderzoek. Bij de meeste van de weergegeven resultaten zijn betekenisvolle verschillen waar te nemen tussen de onderscheiden milieus. Enkele toevallig genomen voorbeelden kunnen dit illustreren :

1. In de stad gaat men veel meer luisteren naar muziekkuitvoeringen, gegeven door beroepsgezelschappen, dan op het platteland. Fanfares en harmonies worden meer beluisterd op het platteland.

2. Belangrijke verschillen doen zich voor wat betreft de voorkeur

voor : bepaalde T.V.-programma's, radioposten, film, toneel, lectuur en zo meer.

3. Bezoeken bij familie, vrienden of kennissen gebeuren op het platteland meestal toevallig. In de stad legt men deze bezoeken meer af op regelmatige tijdstippen. De bewoner van het stedelijk milieu houdt meer dan de plattelandsbewoner van formele relaties.

4. Het bezoek aan herberg, spijshuis of koffiehuis neemt toe naargelang het milieu verstedelijkt. Dit verschijnsel komt vooral zeer manifest tot uiting bij het spijshuis- en koffiehuisbezoek.

5. De grootstadbewoners reizen meer en verder dan de mensen van het platteland.

Nog vele voorbeelden van dergelijke verschillen zouden kunnen worden aangestipt.

Dit alles wijst op een onderscheid in belangstellingsgerichtheid bij de bewoners der verschillende milieus. Een eerste faktor ter verklaring hierbij is het verschil in ontwikkelingspeil. Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat op het platteland 65 % van de bevolking alleen lager onderwijs gevolgd heeft tegenover slechts 40 % in de grootstad.

Een tweede belangrijke faktor is de beschikbare socio-kulturele infrastructuur, die van bepalende betekenis is voor eventuele verschillen in het vrijetijdsbestedingspatroon. De aanwezigheid van musea, operagebouwen, zwembaden en dergelijke, kan een beslissende betekenis hebben voor de keuze van de vrijetijdsbesteding. In het kader van de volksopleiding is dit alles van uitzonderlijk belang. Door het verbeteren, aanpassen en moderniseren van de socio-kulturele infrastructuur, kan immers rechtstreeks ingewerkt worden op de volksontwikkeling.

Een belangrijk besluit dringt zich op wat betreft de wensen. Bij een onderlinge vergelijking valt onmiddellijk op dat de feitelijke vrijetijdsbesteding en de gewenste vrijetijdsbesteding nagenoeg dezelfde is. Als voorbeelden kunnen aangestipt worden :

1. Het openluchtmuseum te Bokrijk wordt zeer druk bezocht. De wens het te bezoeken is evenredig.

2. In de landelijke milieus, die eerder gekenmerkt worden door een matig ontwikkelde socio-kulturele infrastructuur worden veel minder kulturele bezigheden gewenst dan in de stedelijke milieus.

Een belangrijke gevolgtrekking hieruit is, dat de mensen hun wensen formuleren in functie van hetgeen ze doen, kennen en goed vinden. Iets dat niet gekend is kan ook niet gewenst worden.

De verbetering van de socio-kulturele infrastructuur alleen is dan ook onvoldoende. De mentaliteit van de betrokken bevolking dient eveneens een evolutie door te maken, ten einde nieuwere vormen van vrijetijdsbesteding ingang te doen vinden. De verbetering van de socio-kulturele infrastructuur dient dan ook gepaard te gaan met een omvorming van de mentaliteit. Bij een algehele terugblik op de resultaten van het onderzoek mag het wel opvallend genoemd worden dat, zelfs tijdens de vrije tijd, een groot aantal 'doe-activiteiten' verricht worden.

— 15 % der mannen vindt de grootste voldoening in beroepsarbeid.

— Op de vraag: 'Wat doet U het liefst als U thuis zijt en niet moet werken?' verklaarden 12 % der mannen dat ze in dit geval liefst van al nog 'werkjes' opknappen.

— 40 % der vrouwen beschouwt breien en naaien als hun meest geliefkoosde liefhebberij.

Een zeer groot gedeelte van de bevolking is bijgevolg de mening toegedaan dat de vrije tijd, of een belangrijk gedeelte ervan, zoveel mogelijk met economisch nuttige activiteiten moet gevuld worden.

De aktiviteitsdrang van de bevolking wordt heel wat minder aangewend voor persoonlijke ontwikkeling of verdere ontplooiing. Studie, wetenschappelijke lektuur, voordrachten, studieweekenden vinden slechts weerklank bij een beperkt publiek.

De aktiviteitsdrang, gekoncretiseerd in het streven naar een steeds grotere economische welstand is aanwezig in heel de westerse beschaving, en is niet als specifiek te beschouwen voor de Vlaamse bevolking.

Met dit onderzoek is zeker niet het laatste woord gezegd over de volksontwikkeling en vrijetijdsbesteding in Vlaanderen. Integendeel deze studie heeft als bedoeling een algemeen beeld te schetsen

van de wijze waarop de Nederlandstalige Belgische bevolking haar vrije tijd doorbrengt. Voor de meer geïnteresseerde onderzoeker heeft ze de betekenis van een eerste algemene kennismaking met een zeer ruim en algemeen onderwerp. Op basis van deze eerste kontaktnaam met het vraagstuk van de vrije tijd en zijn besteding kunnen dan ook verder in de toekomst meer specifieke werkhypothesen geformuleerd worden.

Naast deze teoretische basis voor verder onderzoek dringen zich enkele konkrete punten op, die ter vervollediging van dit algemeen onderzoek verder dienen bestudeerd te worden.

1. Een aantal beroepskategorieën verdienen speciale aandacht: bedienden, arbeiders en landbouwers. De verdeling der resultaten van het verrichte onderzoek over deze beroepskategorieën zou het verband tussen beroep en status enerzijds en de vrijetijdsbesteding anderzijds kunnen belichten.

2. Enkele vormen van vrijetijdsbesteding verdienen wegens hun uitzonderlijk belang een verdere ontleding. Het T.V.-kijken, het radio-beluisteren, de aktiviteitsgraad van de leden der grote cultuurverenigingen, het belang van vormende vrijetijdsbestedingen, enz. komen hiervoor in aanmerking.

3. Een onderzoek naar de rol van het gezin in het kader van de vrijetijdsbesteding is van belang nu zich verschuivingen voordoen in de functies in het gezin.

4. Het komt ons voor dat het op de eerste plaats nuttig zou zijn de vrijetijdsbesteding van geregeld terugkomende vrijetijdseenheden zoals weekeinden, vakantie, enz. bij de belangrijkste beroepsgroepen te onderzoeken. Dergelijke konkrete studies werden ook in het buitenland ondernomen en kunnen net als dit onderzoek, tot stimulerende uitgaven aanleiding geven.

Moge dit eerste, fundamentele onderzoek over vrijetijdsbesteding in Vlaanderen, bijdragen tot de verdere ontwikkeling van onze volksgemeenschap in een kultureel perspectief, ten opzichte van de toekomstige 'maatschappij-van-de-vrije-tijd' die zich aanmeldt.

bijlagen

1. methode van onderzoek

a) wie wordt er ondervraagd?

Om een volledig beeld van de vrijetijdsbesteding der Vlaamse volksgemeenschap te verkrijgen wordt men al dadelijk met enkele praktische onderzoeksmoeilijkheden geconfronteerd.

Mag men deze groep in zijn totaliteit als onderzoeksobject nemen en toch geen te sterke afwijkingen verkrijgen in de uitslagen? De vrijetijdsbesteding van de mens zal in sterke mate bepaald worden door de leeftijd, en meer nog door het feit of men een actief of niet-actief temperament heeft. Praktisch betekent dit dat er een onderscheid moet gemaakt worden tussen de jeugd, de bevolking op actieve leeftijd en de bejaarden.

Het lange schoolbezoek en de daaropvolgende legerdienst wettigen de afbakening van de 'jeugdgroep' op 21 jaar. Het geringe aantal economisch actieve mensen boven de 65 jaar (slechts 1/30 van de bevolking boven de 65 jaar is actief) verantwoordt de keuze van de leeftijd van deze leeftijdsgrens (1).

Het onderzoek werd gedaan bij de bevolkingscategorie tussen 21 en 65 jaar. Deze begrenzing is slechts theoretisch, daar vele mensen die aan het begin of het einde van deze leeftijdsklassen liggen, kenmerken van de aangrenzende categorieën zullen vertonen. Wil men het vrijetijdsbestedingspatroon van de ganse Vlaamse volksgemeenschap samenstellen, dan zijn afzonderlijke onderzoeken voor de jeugd en de bejaarden noodzakelijk. Onderhavig onderzoek betreft dus ruim 50 % van de Nederlandssprekende Belgen.

Omwille van het speciale leefpatroon van de geestelijken en van de fysisch en psychisch gehandicapten, worden ook dezen in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

1. Dooghe G., Sociologische studie naar de levensomstandigheden van bejaarden, IESPO, Leuven, 1963.

b) waar gebeurde het onderzoek?

Bij het onderzoek werd uitgegaan van de volgende werkhypothese: het vrijetijdsbestedingspatroon vertoont verschillen volgens milieu. De steekproef is dan ook gestratificeerd naar milieu.

De indeling der gemeenten volgens milieu steunt op drie criteria, nl. op: 1. de bevolkingsgrootte, 2. de bevolkingsdichtheid der gemeenten, 3. het ministeriële besluit van 3 december 1938. Zodoende komt men tot een vijftal categorieën van gemeenten gaande van landelijk tot stedelijk. Een overzichtelijk beeld van deze categorieën vindt men in tabel 48.

tabel 47: criteria betreffende de indeling naar milieu

	Bevolking	Dichtheid	Kategorie
Ruraal	— 2.000	Onbepakt	5
	+ 2.000	— 200	5
Minder ruraal	— 2.000	+ 200	4
	+ 2.000	+ 200	5
	+ 2.000	— 200	4
	2.000-7.500	+ 200	4
Semi-industrieel	— 20.000	+ 200	1, 2 en 3
	7.500-20.000	+ 200	4
Kleinstad	+ 20.000	+ 500	4, 3 en 2
Grootstad	+ 100.000	+ 500	1

c) wie wordt er ondervraagd?

Vooraf werd er bepaald 2.000 interviews af te nemen in 125 gemeenten van Nederlandstalig België. De keuze van deze gemeenten is gedeeltelijk bewust gepland en gedeeltelijk toevallig.

Een eerste verwerking bestaat in de splitsing van de 1.105 Nederlandstalige gemeenten per provincie en per milieu.

De 125 gemeenten worden dan proportioneel volgens het aantal gemeenten per provincie verdeeld. Dit geeft het volgende beeld:

tabel 48: aantal gemeenten per provincie en proportioneel aantal keuzegemeenten

Provincie	Aantal gemeenten	Aantal interview-gemeenten
Antwerpen	148	17
Brabant ⁽¹⁾	214	24
Limburg ⁽²⁾	206	23
Oost-Vlaanderen ⁽³⁾	294	33
West-Vlaanderen ⁽⁴⁾	243	28
Totaal	1.105	125

1. In Brabant werden de arrondissementen Nijvel en Brussel-grootstad niet in de steekproef betrokken omwille van het heterogene kultuurbeeld.
2. Bij de provincie Limburg werden de Voergemeenten meegerekend nl. St.-Martens-Voeren, St. Pieters-Voeren, 's-Gravenvoeren, Moelingen, Remersdael en Teuven.
3. De Franstalige gemeenten Amougies, Orroir en Rozeneken werden niet meegerekend (Bron N.I.S.).
4. De Franstalige gemeenten Dottenijs, Melkijn, Herseeuw, Komen, Luigne, Moeskroen, Neerwaasten en Waasten werden niet geteld (Bron N.I.S.).

Wanneer het aantal interview-gemeenten per provincie is bepaald, is het mogelijk het aantal interview-gemeenten per milieu vast te leggen. Vooraf werd er besloten Gent en Antwerpen af te zonderen als grootsteden.

De overige interview-gemeenten werden dan in verhouding tot het aantal gemeenten per provincie volgens milieu gekozen. De keuze van deze gemeenten gebeurde bij middel van toevallige getallen uit de lijst van gemeenten gerangschikt per provincie en milieu ⁽¹⁾.

Wanneer eenmaal de verdeling der gemeenten gebeurd is rest ons nog de spreiding van de 2.000 interviews. Hier wordt eveneens de planning-methode toegepast. Dezelfde bewerkingen worden gemaakt als bij de keuze der interview-gemeenten. De 2.000 interviews worden verdeeld per provincie in verhouding tot het aantal inwoners per provincie. Dezelfde bewerking wordt uitgevoerd voor de spreiding van interviews over de verschillende milieus. Een verhoging van 25 % wordt genomen omwille van de noodzakelijkheid een reserve aan te leggen bij mogelijke weigeringen.

Deze cijfers per provincie worden daarna verdeeld in verhouding tot het aantal inwoners per milieu in de provincie. Per interview-gemeente worden een aantal interviews toegewezen in verhouding tot de bevolking der gemeente.

De keuze der personen die moeten geïnterviewd worden gebeurt bij middel van toevallige getallen uit de kiezerslijst, met uitsluiting echter van geestelijken en personen geboren vóór 1898.

1. Zie kaart.

tabel 49: verdeling van het aantal interviews per milieu en per provincie

Provincie	Ruraal		Minder ruraal		Semi-industrieel		Kleinstad		Grootstad		Totaal	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Antwerpen	59	73	83	105	108	135	99	123	215	269	564	705
Brabant	47	59	97	121	111	138	42	53	—	—	297	371
Limburg	75	94	64	80	45	56	41	52	—	—	235	282
Oost-Vl.	74	93	136	195	147	184	83	103	62	77	522	652
West-Vl.	66	82	83	104	161	201	82	103	—	—	392	490
Totaal	321	401	483	605	572	714	347	434	277	346	2000	2500

Legende: 1 = Zonder reserve.
2 = Met reserve.

d) zijn de uitslagen betrouwbaar?

De genomen steekproef is een mikro-kosmos van het totale universum: in dit geval de actieve Nederlandstalige Belgen, of 2.560.840 mensen. Mag men op basis van deze steekproef besluiten trekken voor het ganse universum? Ja, maar met voorbehoud. De waarschijnlijkheid dat de bekomen uitslagen een kleinbeeld zijn van het totale universum neemt toe naarmate het aantal onderzochte eenheden vergroot.

Deze waarschijnlijkheidsgraad en de daarbijhorende foutenmarge kan men matematicisch vastleggen.

In het sociale onderzoek neemt men gewoonlijk een waarschijnlijkheidsgraad van 95 % aan, d.w.z. dat er 95 kansen op 100 zijn dat onze steekproef met de werkelijkheid overeenkomt.

De foutmarge bij een steekproef in een beperkt universum wordt berekend volgens de formule:

$$\sigma = \sqrt{\frac{(N-V) P.Q.}{N.V}}$$

De foutmarge voor de totale steekproef bedraagt 2,29 %; voor het rurale milieu 5,78 %, voor het minder rurale milieu 4,60 %, voor het semi-industriele milieu 4,31 %, voor de kleinstad 5,54 %, en de grootstad 6,07 % ⁽¹⁾.

1. Een meer uitgebreide verklaring kan men vinden in Van Mechelen F., Claeys U., en Van den Bosch J., Volksontwikkeling en Vrijtijdsbesteding in Vlaanderen, Centrum voor Sociale Studies, Leuven, 1963, blz. 53-57.

e) het opstellen van de vragenlijst

De gegevens werden verzameld bij middel van een geleid interview aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst. Het opstellen van een dergelijke vragenlijst stelt een massa problemen, die slechts na lange studie en proefnemingen kunnen overwonnen worden. Onderhavig onderzoek eiste vier stadia bij het testen van de vragenlijst en duurde drie maanden.

Een eerste ontwerp werd door een groep sociologen onder leiding van F. Van Mechelen besproken. Na aanpassing van dit eerste ontwerp werd de vragenlijst door de onderzoekers getest bij twintig personen. Hieruit bleken enkele tekorten. Na verbetering van de vragenlijst werd deze opnieuw getest bij zes-en-dertig mensen, waarbij telkens rekening gehouden werd met de diversiteit der provincies en der milieus. Na een gezamenlijke studie van de resultaten door de onderzoekers en door de diensten van het ministerie werd de definitieve vragenlijst opgesteld. Deze werd nogmaals getest bij twintig proefpersonen, om daarna gedrukt te worden.

Op die manier kon men het onderzoek begin maart aanvangen, zodat einde mei 1963 al de vragenlijsten terug binnengeleverd waren.

Deze vlugge afwerking werd vergemakkelijkt door een introductiebrief van de Heer R. van Elslande, Minister van Cultuur, Adjunkt voor Nationale Opvoeding, en Prof. Dr. Fr. van Mechelen, directeur van BUROP.

Reeds tijdens het onderzoek werden de binnengekomen interviews door stafleden aan innerlijke kritiek onderworpen. Bij het einde van deze verrichtingen werden 1818 vragenlijsten voor bewerking behouden. Vervolgens werden de antwoorden op 'roosters' gekodificeerd, teneinde de mekanografische verwerking ervan mogelijk te maken.

2. steekproef en werkelijkheid

De identifikatie levert niet enkel een aantal onafhankelijke variabelen op, maar laat tevens toe een zekere controle naar het representatief karakter uit te voeren.

a) geslacht

De verdeling van de bevolking over de geslachten is niet gelijk. Er is een variatie naar leeftijd. Tot 45 jaar zijn er meer mannen dan vrouwen. Na deze leeftijd wordt

de verhouding andersom: er zijn meer vrouwen dan mannen in deze leeftijdskategorie. In totaal zijn er meer vrouwen dan mannen in België. De verhouding is voor het gehele land: 49,35% der bevolking zijn mannen en 50,65% zijn vrouwen. De verhouding in de steekproef beloopt 49,45% en 50,55%. Wat de verdeling volgens geslacht betreft is de steekproef dus representatief.

Kan met hetzelfde nog beweren rekening houdend met de verdeling per provincie en milieu?

tabel 50: spreiding der respondenten
in %

Provincie	Ruraal		Minder ruraal		Semi-industrieel		Kleinstad		Grootstad	
	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
Antwerpen	9	12	17	16	13	13	19	16	42	43
Brabant	17	14	37	31	30	45	16	10	—	—
Limburg	30	36	30	26	23	10	17	18	—	—
Oost-Vlaanderen	15	13	30	30	29	30	14	17	12	10
West-Vlaanderen	13	18	22	17	47	40	48	25	—	—
Totaal	15	16	26	24	28	28	17	17	14	15

Bij deze splitsing vallen wel een aantal afwijkingen waar te nemen. Nochtans worden deze afwijkingen in de gehele steekproef tot haar juiste verhouding herleid. Wij wilden trouwens een beeld krijgen van de Nederlandstalige Belgische bevolking.

b) burgerlijke staat

Een mogelijk bepalende faktor van bepaalde vrijetijdspatronen is de burgerlijke staat. Het gehuwd zijn of niet kan in zeer sterke mate de vrije tijd van een individu bepalen. De verplichtingen van een huisvader of huismoeder reiken heel wat verder dan die van een ongehuwde, zodat de eigenlijke vrije tijd van beiden verschilt.

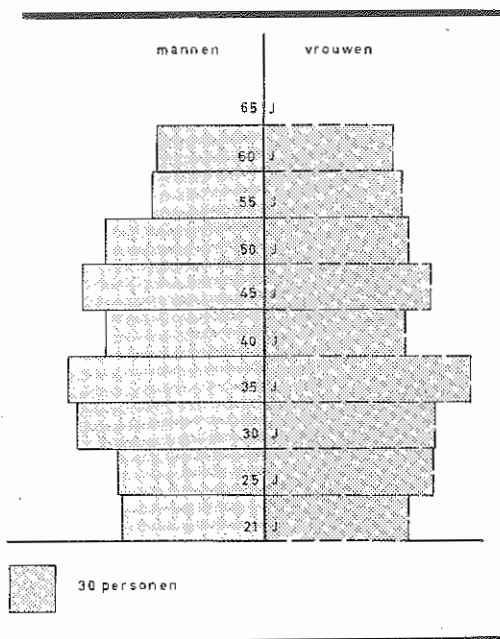
tabel 51: burgerlijke staat van de respondenten
in %

Milieu	Gehuwd		Ongehuwd		Weduwnaar		Gescheiden		Geen antwoord	
	M	V	M	V	M	V	M	V	M	V
Ruraal	80	81	17	14	1	4	1	—	1	—
Minder ruraal	81	82	18	14	1	4	—	—	—	—
Semi-industrieel	80	83	17	11	2	5,5	0,5	0,5	—	0,5
Kleinstad	79	82	19	11	1	4	—	3	1	—
Grootstad	82	62	12	23	3	10	3	4	—	1
Totaal	80,5	80	17	14	2	5	0,5	1	—	—

Het globale beeld van de burgerlijke staat vertoont een tamelijk evenwichtige spreiding. Ongeveer 4/5 is gehuwd en 1/5 ongehuwd.

c) leeftijd

grafiek 17: leeftijdsopbouw van de steekproefpersonen

Niet alleen is de leeftijd een belangrijke demografische factor maar ook een even voorname sociologische factor. Veel gedragingen en houdingen worden bepaald door de leeftijd. In het kader van de vrijetijdsbesteding moet de leeftijd als een belangrijke bepalende factor worden aangestipt.

Er zijn per leeftijdskategorie slechts klein afwijkingen te bespeuren naar het geslacht. De maximale afwijking beloopt 2,16 % in de leeftijdskategorie van 40 tot 44 jaar.

De leeftijdsopbouw wijkt niet sterk af van de structuur van de Belgische bevolking. Er is een ietwat mindere vertegenwoordiging van de categorie van mensen tussen de 21 en de 30 jaar.

Het grotere aantal vrouwen dan mannen boven de 45 jaar, dat een normaal verschijnsel is, komt in de steekproef slechts naar voren vanaf 55 jaar. Deze eerder lichte afwijkingen kunnen afhangen van plaatselijke situaties.

d) beroep

Naast de hoger beschreven factoren neemt ook het uitgeoefende beroep een belangrijke plaats in. Het beroep bepaalt niet enkel het arbeidspatroon maar ook in

sterke mate de vrije tijd⁽¹⁾. De sociale positie waarin men zijn arbeid verricht, het al dan niet in loondienst werken, beïnvloedt de keuzemogelijkheden van de vrije tijd.

Iemand, die vrij zijn arbeidstijd kan kiezen, zal een totaal andere vrijetijdsbesteding bezitten dan een persoon die zijn arbeid verricht in dienstverband.

Dit leidt ons naar een eerste belangrijk onderscheid in de beroepsklassificatie: werknemers en zelfstandigen.

Nochtans kan dit eenvoudig onderscheid niet volstaan. Een meer uitgebreide klassificatie is noodzakelijk.

In de categorie van de werknemers kan men o.a. bedienden, leraars, techniekers en arbeiders onderscheiden. In deze subcategorieën is het mogelijk nog een aantal categorieën te onderscheiden, die ook van belang zijn voor de studie van de vrije tijd.

De volgende categorieën werden gebruikt in het onderzoek:

i. Werknemers:

- bedienden of ambtenaren: Directie
Hoger kader
Lager kader
- leraars of techniekers: Universitaire vorming
Middelbare vorming
- arbeiders: meestergasten
gespecialiseerde of geschoolde
handlangers
landarbeiders

ii. Zelfstandigen:

- Ondernemingshoofden: Grote onderneming
Kleine onderneming
- Vrij beroep: met universitaire vorming
zonder universitaire vorming
- Winkelier zonder betaald personeel
- Landbouwer: Groot
Klein

Terwijl de werknemers op basis van de aard van de arbeid werden geklassificeerd, gebeurde dit voor de zelfstandigen op basis van het inkomen, omvang van het bedrijf, enz.

Welk is nu de verdeling der beantwoorders over deze beroepskategorieën?

1. De mannen

Ongeveer 50 % van de ondervraagden bestaat uit arbeiders, 20 % uit bedienden en 23 % uit zelfstandigen.

1. Verschelen M., 'Vakantiebesteding', Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, nr. 2, 1963, blz. 135 e.v.

tabel 52 : beroepsverhouding van de mannen in de verschillende milieus
in %

	Arbeiders	Bedienden	Zelfstand.	Niet-akt.	Geen antw.
Ruraal	45	11	36	8	—
Minder ruraal	55	15	26	4	—
Semi-industrieel	56	16	17	9	2
Kleinstad	35	36	23	5	1
Grootstad	48	25	19	6	—
Totaal	50	20	23	6	1

De arbeiders en de zelfstandigen zijn in verhouding het sterkst vertegenwoordigd in de landelijke milieus, terwijl de bedienden het grootst in aantal zijn in de stadsmilieus.

Naast deze beroepsindeling is het voor de verdere analyse van de vrije tijd ook van belang de spreiding van de beantwoorders volgens status te kennen. De verschillende strata van onderstaande tabel werden op basis van de beroepen opgebouwd.

tabel 53 : beroepsindeling van de mannen volgens milieu, gesteund op de status
in %

Beroep	Ruraal	Minder ruraal	Semi- industrieel	Kleinstad	Grootstad	Totaal
Leidinggevend	6	21	30	20	15	100
Loontrekkende middenstand	9	18	19	33	21	100
Risicodragende middenstand	10	29	27	20	14	100
Arbeiders	14	28	33	12	13	100
Landbouwers	52	31	11	3	3	100
Niet-aktieven	21	16	34	13	16	100
Geen antwoord	—	—	75	25	—	100
Totaal	15	26	28	17	14	100

Bovenstaande tabel geeft ons een beeld van de spreiding der verschillende status over de milieus. Langs deze weg is het immers mogelijk gebruik te maken van meer dan één verklarende variabele.

Indien men uit andere onderzoeken de bepaalde gedraging of houding van een beroepsgroep zou kennen, dan kan men met een grote zekerheid de verklaring van een bepaald fenomeen geven op basis van een sterke vertegenwoordiging van een beroepsgroep in een milieu.

Bijna alle strata hebben hun sterkste vertegenwoordiging in het semi-industriele milieu. De landbouwers zijn het sterkst in getal op het platteland, de risicodragende middenstand in het minder rurale milieu en de loontrekkende middenstand in de kleinstad.

In het kader van onderhavig onderzoek is het tevens van belang de proportionale cijfers van elk beroep per milieu te kennen. Aan de hand hiervan is het immers mogelijk vooraf te bepalen of een verdere splitsing naar status een betere verklaring aan een verschijnsel zal geven.

tabel 54 : statusverhouding van de mannen in de verschillende milieus,
in %

Milieu	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Ruraal	2	9	10	45	28	6	—	100
Minder ruraal	4	11	18	55	10	2	—	100
Semi-industrieel	6	11	15	58	3	5	2	100
Kleinstad	9	31	19	36	1	3	1	100
Grootstad	6	23	17	48	1	5	—	100
Totaal	5	16	16	50	8	4	1	100

Legende : (1) Leidinggevend (5) Landbouwer
(2) Loontrekkende middenstand (6) Niet-aktieven
(3) Risicodragende middenstand (7) Geen antwoord
(4) Arbeider (8) Totaal

De voornaamste categorie in elk milieu wordt gevormd door de arbeiders.

2. De vrouwen

In het Westerse cultuurpatroon bestaat er in het gezin een functieverdeling, waardoor aan de meerderheid van de vrouwen beroepsarbeid wordt onzegd en specifieke gezinstaken worden toegevoegd. Daardoor was het nodig de beroepsindeling — die overigens dezelfde is als bij de mannen — aan te vullen met de categorie 'huismoeder'.

tabel 55 : beroepsverhouding van de vrouwen in de verschillende milieus
in %

Milieu	Arbeiders	Bedienden	Zelfstand.	Huismoeder	Niet actief	Geen antw.
Ruraal	9	4	32	54	1	—
Minder ruraal	8	6	26	58	2	—
Semi-industrieel	13	5	18	61	2	1
Kleinstad	11	6	14	65	4	—
Grootstad	18	17	16	44	1	4
Totaal	12	7	21	57	2	1

Volgens de ramingen van het Ministerie van Tewerkstelling en van Arbeid waren er in 1960 in België 4.680.332 vrouwen waarvan 2.974.800 tussen de 15 en 65 jaar. Hiervan waren er 1.155.000 economisch actief, hetzij 39,4% van het aantal vrouwen op actieve leeftijd. Een ongeveer gelijke hoeveelheid actieve vrouwen in ons onder-

bevestigt het representatief karakter van het onderzoek wat betreft de beroeps-
viteit van de vrouwen.

st deze beroepsarbeid beperkt zich de hoofdbezigheid voor 57 % van de vrouwen
huishoudelijk werk. Dit betrekkelijk lage cijfer hangt waarschijnlijk niet zozeer
van de burgerlijk staat — 80 % van de vrouwen is immers gehuwd — maar wel
de gezinssamenstelling.

opleiding

belangrijke verkarende faktor in de studie van de vrije tijd is de schoolopleiding.
schoolvorming richt immers in zekere mate de belangstelling van de mens. De
tgezette intellectuele vorming omsluit een aantal vormen van vrijetijdsbesteding,
men zich anders met grotere moeite zou eigen maken.

de vrouw niet dezelfde schoolvorming geniet als de man wordt wel duidelijk
de volgende cijfers. De helft van de mannen heeft enkel lager onderwijs gevolgd.
de vrouwen beloopt dit cijfer 60 %. Zo men de gegevens omtrent de hogere
olvorming neemt (vanaf hoger middelbaar) komt de kortere schoolvorming van
vrouw op het voorplan. Slechts 11 % van de vrouwen tegenover 20 % der mannen
een bepaalde vorm van hoger onderwijs genoten. Na het lager onderwijs
dt slechts door 46 % nog verder onderwijs genoten, namelijk door 51 % der
nen en 41 % der vrouwen. Enkel in de stedelijke milieus worden deze percenten
schreden.

kinderaantal

het onderzoek werd enkel rekening gehouden met de inwonende kinderen, daar
effektief de vrijetijdsbesteding kunnen beïnvloeden.

l 56: het aantal inwonende kinderen
in %

Aantal kinderen	
0 (1)	41
1	19
2	19
3	10
4	4
5	3
6	1
7	1
8	1
9	1
Totaal	100

ij de gezinnen zonder kinderen worden tevens de ongehuwden geteld.

De meerderheid van de beantwoorders heeft geen kinderen ten laste. De gezinnen
op het platteland zijn groter dan in de stad.

g) de levensstandaard

Er werd hier uitgegaan van het loon en de bezittingen. Het is zeer moeilijk het
loon van ieder persoon juist te achterhalen. Er zijn immers mensen, die hun inkomen
niet juist kennen of het niet willen bekend maken. De bezittingen worden gemakke-
lijker medegedeeld bij ondervraging.

1. Inkomen

13 % der mannen en 22 % der vrouwen weigeren te antwoorden op de vraag naar
het inkomen. Daarenboven zijn er nog 3 % der mannen en 45 % der vrouwen die
geen inkomen hebben. De eerste groep is vooral samengesteld uit studenten en
jonge landbouwers, de andere uit huismoeders. Meer dan de helft (57 %) der mannen
heeft een maandelijks loon tussen 4.000 en 9.000 F. 28 % der loontrekkende vrouwen
hebben een inkomen tussen de 3.000 en de 7.000 F. Voor de mannen bedraagt het
loon gemiddeld 6.300 F per maand, dat van de vrouwen slechts 4.800 F.

Bij de vraag naar het inkomen van hun echtgenote of echtgenoot bereikte men
dezelfde cijfers als hierboven. Het gemiddeld inkomen van de echtgenote zou
4.800 F per maand bedragen, en dat van de echtgenoot 6.700 F.

2. Bezit

Eigen huis

De invloed van het bezit van een eigen woning op de vrijetijdsbesteding is onrecht-
streeks. Daar men geen geld voor het huren en afbetalen van een woning moet
voorzien, bestaat er een grotere kans dat er geld vrijkomt voor ontspanning.

Uit positieve onderzoeken is gebleken dat er een verband bestaat tussen het bezit
van een eigen huis en de burgerlijke staat, het beroep en het milieu.

tabel 57: woningbezit
in %

Milieu	Woningbezitters
Ruraal	68
Minder ruraal	64
Semi-industrieel	58
Kleinstad	54
Grootstad	29
Totaal	56

Naarmate het milieu verstedelijkt neemt het bezit van een eigen woning af. Hetzelfde verschijnsel kan men waarnemen, indien men enkel met de gehuwden rekening houdt. Doch hier ligt het percentage wat hoger (64%). Dit cijfer benadert sterk dat van andere onderzoeken (1).

Voertuigen

Voertuigen hebben naast hun waarde en nut voor het uit te oefenen beroep en naast hun statusfunctie ook een belangrijke betekenis voor de besteding van de vrije tijd. Het blizit van een wagen stelt bv. voor een plattelandsbewoner, het opereren teaterleven van de grootstad open. Het schept de mogelijkheid tot het maken van verre reizen, enz.

Fig. 8: bezit en gebruik van auto, moto, scooter en bromfiets in %

	Auto		Moto		Scooter		Bromfiets	
	M	V	M	V	M	V	M	V
nder meer	0,5	0,5	—	—	—	—	0,5	0,5
	63	66	97	98	96	98	86	91
roepsbelang	4	3,5	0,5	0,5	1	0,5	3	3
spanning	11	14	0,5	1	1	0,5	5	3
roep + ontspanning	21	16	1	0,5	2	1	5	2
antwoord	0,5	—	—	—	—	—	0,5	0,5
	100	100	100	100	100	100	100	100

Slechts 35 % van de bevolking heeft een auto. Een dubbel gebruik van de wagen, nl. voor beroepsbelangen en voor ontspanning, komt zeer veel voor. Het aantal personen dat hun wagen enkel voor ontspanning bezit, is opmerkelijk omvangrijker dan zij die hun wagen enkel voor beroepsbelangen gebruiken.

In tegenstelling met moto en scooter is de bromfiets tamelijk sterk verspreid. Een eenzijdig gebruik ten behoeve van het beroep komt weinig voor. De nadruk ligt hier op de ontspanningsfunctie.

3. Hulp in het huishouden

De hulp die de huisvrouw van bepaalde personen kan bekomen, kan heel wat tijd vrij maken. Nochtans moeten we opmerken dat de meerderheid (90 %) der vrouwen geen hulp geniet.

De meest voorkomende hulp wordt gepresteerd door de huisvrouw, 7 % der respondenten — waarvan een groot deel in het stedelijk milieu — laten een huisvrouw bepaalde taken verrichten. De hulp van gezinshelpsters, kinderverzorgsters, meiden en werklui is relatief zeer klein.

1. Van Mechelen F. en Dooghe G., Sociologische studie naar de levensomstandigheden van de mannelijke bejaarden, Leuven, IESPO, 1963, blz. 142.

Berekening van de significantie der resultaten

Wanneer men alle resultaten van het onderzoek heeft samengesteld, kan men de vraag stellen naar de betekenis hiervan.

De test die in dit onderzoek werd gebruikt, is de chikwadrattest. We zullen enkel de basisredenering ervan geven.

1. Men vertrekt met het vastleggen van H_0 , of met andere woorden men vertrekt vanuit de hypothese dat er geen verschil is in de bestudeerde feiten. Vervolgens bepaalt men de alternatieve hypothese: dit is de operationele vastlegging van de werkhypothese. Deze kan twee vormen aannemen:

a) een éénzijdige overschrijdingskans: dit wil zeggen er wordt een richting aangegeven in de bestudeerde feiten ($x_1 < x_2$ of $x_1 > x_2$)

b) een tweezijde overschrijdingskans: dit wil zeggen: er wordt enkel een verschil tussen de feiten vastgesteld ($x_1 \neq x_2$)

2. Men doet de keuze van de test, rekening houdend met de samenstelling van de steekproef. In dit boek werd steeds de chi-kwadraat gebruikt.

3. Vervolgens legt men de steekproef vast en bepaalt de significantiegraad α . In de sociale wetenschappen neemt men meestal $\alpha = 0,05$ aan. Dit is de kans dat de gevonden waarde voorkomt onder H_0 , en de H_0 dus niet mag verworpen worden. Of m.a.w. er bestaan 5 kansen op 100 dat de verwerping van de H_0 foutief is.

4. Men stelt de theoretische steekproefverdeling vast, die men in statistische boeken berekend vindt.

5. Vervolgens wordt het gebied van verwerping vastgelegd. Men verworpt de H_0 indien de kans dat de gevonden X^2 onder H_0 kleiner is, of gelijk is aan α .

6. Tenslotte berekent men X^2 om het al dan niet bestaan van het toeval te erkennen.

BIBLIOGRAFIE VAN BELGISCHE EN NEDERLANDSE WERKEN

a) BOEKEN

Agel, H., Le cinéma. Tournai, Casterman, 1954, 352 blz.

Centraal Bureau voor de Statistiek. Radio en vrijetijdsbesteding. Utrecht, De Haan, 1954, 118 blz.

Centraal Bureau voor de Statistiek. Vrijetijdsbesteding in Nederland, Winter 1955/56.

Deel 1. Methodologische inleiding. Zeist, De Haan, 1957, 34 blz. - Deel 2. Avonden en weekendbezoek. Zeist, De Haan, 1957, 88 blz. - Deel 3. Bioscoopbezoek. Zeist, De Haan, 1957, 74 blz. - Deel 4. Leesgewoonten. Zeist, De Haan, 1957, 74 blz. - Deel 5. Verenigingsleven. Zeist, De Haan, 1957, 32 blz. - Deel 6. Bezoek aan toneel- en muziekuitvoeringen: muziekbeoefening. Zeist, De Haan, 1958, 24 blz. - Deel 7. Het beoefenen van liefhebberijen. Zeist, De Haan, 1958, 8 blz. - Deel 8. Sociaal milieu en vrijetijdsbesteding. Zeist, De Haan, 1959, 47 blz. - Deel 9. Kerkelijke gezindheid en vrijetijdsbesteding. Zeist, De Haan, 1959, 59 blz. - Deel 10. Leef tijd en vrijetijdsbesteding. Zeist, De Haan, 1959, 52 blz.

Centrum voor Sociale Studies. Dagblad 'Het Volk'. Sociologische benadering van zijn lezers naar sociale stratificatie en belangstellingspatroon. Leuven, 1958, 2 delen, 157 en 158 blz. (pro manuscripto).

Id. Onderzoek naar de belangstellingsgerichtheid van de lezers van 'De Bond'. Leuven, 1962, 202 blz. (pro manuscripto).

Id. De vrijetijdsbesteding bij de Vlaamse jeugd. Leuven, 1957, 160 blz. (pro manuscripto).

- Id. *Opinie-onderzoek bij de arbeiders betreffende de vermindering van de arbeidsduur*. Leuven, 1956, 84 blz. (pro manuscripto).
- Depasse, C., *Loisirs et culture: manuel de l'éducation populaire*. Liège, Biblia, 1949-1950, 3 vol., 237, 307 en 243 blz.
- De Vries Reilingh, H.D., *De Volkshogeschool. Een sociografische studie van haar ontwikkelingsgang in verschillende landen en haar mogelijke betekenis voor de Nederlandsche volksgemeenschap*. Groningen, 1945, 507 blz.
- De Queecker, M., *De vrije-tijdsmoment van de modernen mensch*. Antwerpen, Ontwikkeling, 1945, 48 blz.
- De Wolff, P. en Hissink, A.C., *Openbare vermakelijkheid en publiek te A'dam. Een onderzoek naar het bezoek aan film, toneel en concert in de hoofdstad en de factoren die daarop van invloed zijn*. Assen, Van Gorcum, 1957, 158 blz.
- Diederich, J., *Werkende jeugd en zakgeld besteding*. Leiden, Stenfort Kroese, 1951, 77 blz.
- Hofland, H.J.A., *Geen tijd. Op zoek naar oorzaken en gevolgen van het moderne tijdsgebrek*. Amsterdam, Scheltema en Holkema, 1956, 147 blz.
- Jacquemyns, G., *Villégiatures et voyages*. Brussel, INSOC, 1956, 81 blz.
- Kaski, *De Brabantse bevolking in vrije tijd en recreatie*. Den Haag, 1958, 133 blz.
- Marinus, A., *Les loisirs des travailleurs*. Bruxelles, Leclercq, 1937, 82 blz.
- Miermans, C.G.M., *Voetbal in Nederland, een onderzoek naar de maatschappelijke en sportieve aspecten*. Assen, Van Gorcum, 1955, 339 blz.
- Peters, K., *'Vrije tijdsbesteding'*, Katholieke encyclopedie van Opvoeding en Onderwijs. Deel III. Antwerpen, 1959.
- Rijksdienst voor het Nationale Plan. *Mensen op zondag. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij-bedrijf*, 2 d., 166 blz.
- Sledsens, A., *Het gebruik van den vrijen tijd door de Antwerpse werklieden*. Antwerpen, De Vlijt, 1929, 83 blz.
- Tan Oei Han, *Het verenigingsleven in de Noord-oost-polder*. Amsterdam, 1959.
- Van der Leeuw, G., *Nationale cultuurtaak. 's-Gravenhage, Daamen*, 1947, 172 blz.
- Van Dijk, K., *Radio en volksonwikkeling*. Assen, Van Gorcum, 1953, 162 blz.
- Wielek, H., *Vrije tijd Vriend of vijand? Wat doen wij met onze vrije tijd?* Zalthommel, Van Tuyl, 85 blz.
- XXX. *Actieve filmpolitiek*. s.l., Dr. Wiardi Beckman stichting, 1958, 64 blz.
- XXX. *Les loisirs du travailleur. Rusttijd van de arbeider. L'œuvre de la commission du Brabant. Les interventions de la province: subsides, réglementation, formalités*. Bruxelles, 1923, 10 en 20 blz.
- XXX. *Education populaire des adultes (L'aide à qui veut s'industrialiser 10)*. Bruxelles, 1950, 147 blz.

b) TIJDSCHRIFTENARTIKELS

- Berting, J. e.a., *'Status en vrije tijd'*, *Sociologische Gids*, 6e jg. nr. 3, mei-juni 1959, blz. 122-136.
- Beumer R., *'Nogmaals de sociale aspecten van de vrijetijdsbesteding'*, *Volksoepvoeding*, 4e jg. nr. 2, maart-april 1955, blz. 90-109.
- Beyer, H.A.W., *'De maatschappelijke betekenis van de winkelbibliotheken in Maastricht'*, *Mens en Maatschappij*, 24e jg. nr. 4, juli 1949, blz. 210-230.
- De Brigode, G., *'Les équipements sportifs et socio-éducatifs'*, *Le mouvement communal*, nr. 373, mei 1963, blz. 300-307.
- De Bruyn, C., *'Filmpropaganda voor paraatheid'*, *Mens en Maatschappij*, 31e jg. nr. 5, september-oktober 1956, blz. 274-281.
- Dejonghe, H., *'De televisie in het arbeidsmilieu'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 50e jg. nr. 12, december 1959, blz. 987-1007.
- Id., *'De televisie in het arbeidsmilieu'*, Een onderzoek bij de lezers van *'De Volksmacht'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 51e jg. nr. 1, januari 1960, blz. 47-62.
- De Jongh, J.F., *'De huidige taak der volksopvoeding'*, *Volksoepvoeding*, 1ste jg. nr. 1, 1952, blz. 28-41.

- Deleeck, M. en Van de Gracht, N., *'Vrijetijdsbesteding van werklieden en bedienden'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 51e jg. nr. 11, november 1960, blz. 939-1080.
- De Vries Reilingh, H.D., *'Sociale aspecten der vrijetijdsbesteding'*, *Volksoepvoeding*, 3e jg. nr. 3, mei 1954, blz. 2-17.
- De Waal, E., *'Het probleem van de vrije tijd'*, *Mens en Maatschappij*, 24e jg. nr. 5, september 1949, blz. 275-305.
- De Waal, E., *'Het lezen uit winkelbibliotheken in Amsterdam'*, *Mens en Maatschappij*, 25e jg. nr. 4, juli 1950, blz. 193-222.
- De Waal, E., *'Het probleem van de vrije tijd'*, *Mens en Maatschappij*, 24e jg. nr. 5, september 1959, blz. 275-303.
- Dumazedier, J., *'Loisir cinématographique et culture populaire'*, *Revue de l'institut de sociologie (Solvay)*, nr. 3, 1959, blz. 349-370.
- Dumon, W., *'De middenstand tegenover arbeid en vrije tijd'*, *Politica*, 13e jg. nr. 1, januari 1963, blz. 30-47.
- Grijpdonck, M., *'De kultuurzorg van de Vlaamse provincies'*, *Politica*, 8e jg. nr. 2, april 1956, blz. 81-95.
- Hauldt, A., *'Le tourisme social anno '63'*, *Socialisme*, nr. 57, mei 1963, blz. 436-441.
- Heinemeyer, W.F., *'Sociologie van de vrije tijd. Een bibliografisch overzicht'*, *Sociologische Gids*, 6e jg. nr. 4, juli 1959, blz. 147-160.
- Id., *'De sociologische bestudering van de vrije tijd'*, *Sociologische Gids*, 6e jg. nr. 3, mei-juni 1959, blz. 98-109.
- Houtart, F., *'Introduction à l'étude sociologique des loisirs'*, *Evangeliser*, 14e jg. nr. 79, juli-augustus 1959, blz. 7-33.
- Janne, H., *'Loisirs et culture'*, *Le progrès social*, december 1945.
- Jansen, G., *'Het café verwaarloosd onderwerp van sociologische beschouwing'*, *Mens en Maatschappij*, 38e jg. nr. 6, november-december 1962, blz. 12-23.
- Kriekemans, A., *'Opvoeding tot behoorlijk gebruik van de vrije tijd'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 46e jg. nr. 7, juli 1954, blz. 668-680.
- Laloup, J., *'Loisirs, humanisme, christianisme'*, *Evangeliser*, 14e jg. nr. 79, juli-augustus 1959, blz. 34-47.
- Lammers, C.J., *'De sociale differentiatie van de vrijetijdsbesteding'*, *Sociologische Gids*, 6e jg. nr. 3, mei-juni 1959, 110-136.
- Maelstaf, R., *'De film als sociaal verschijnsel'*, *Socialistische standpunten*, nr. 1, 1962, blz. 159-162.
- Miermans, C., *'De waardering van de sport in onze samenleving'*, *Mens en Maatschappij*, 31e jg. nr. 6, november-december 1956, blz. 329-343.
- Neiryck, M., *'Over het sociaal toerisme'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 54e jg. nr. 2, februari 1963, blz. 443-444.
- Rock, P., *'De Volksoepvoeding in België'*, *Volksoepvoeding*, 1ste jg. nr. 1, 1952, blz. 16-27.
- Schevenhels, L., *'Bibliografie over Volksoepvoeding 1960-1961'*, *Volksoepvoeding*, 10e jg. nr. 5, 1961, blz. 281-396.
- Schevenhels, L., *'Tien jaar Volksoepvoeding'*, *Volksoepvoeding*, 11e jg. 1962, blz. 1-47.
- Segers, W., *'Waarheen met het sociaal toerisme?'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 51e jg. nr. 5, mei 1960, blz. 443-456.
- Vanderbruggen, J., *'De vrijetijdsbesteding van de arbeiders'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 47e jg. nr. 5, mei 1956, blz. 506-515.
- Van der Plaatsse, A., *'Het Vlaamse volkstoneel in dienst van de Volkskultuur'*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 49e jg. nr. 3, maart 1958, blz. 413-421.
- Van der Wijk, I.J., *'Recreatie in en rond de gorte stad'*, *Mens en Maatschappij*, 3e jg. nr. 4, juli-augustus 1960, blz. 266-269.
- Van Mechelen, F., *'Vrije tijd: realiteit en toekomstperspectief'*, *Kultuurleven*, 28e jg. nr. 2, februari 1961, blz. 95-102.
- Van Praag, P., *'Geestelijke rijpheid'*, *Volksoepvoeding*, 3e jg. nr. -, 1954, blz. 20-32.
- Vereecken, M., *'Het probleem van de vrijetijdsbesteding'*, *Politica*, 11e jg. nr. 3, augustus 1961, blz. 225-239.
- Id., *'Het probleem van de vrijetijdsbesteding bij de student'*, *Politica*, 12e jg. nr. 2, april 1962, blz. 139-149.
- Versichelen, M., *'Vakantiebesteding. Enkele resultaten van een enquête'*, *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 8e jg. nr. 2, 1963, blz. 135-150.

lijst der tabellen

- Veulemans, J., 'De zesde dag: jeugdproblemen', *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 47e jg. nr. 5, mei 1956, blz. 516-522.
- XXX. 'Loisirs et divertissements', *Revue de l'institut de sociologie (Solvay)*, 17e jg. nr. 4, 1937.
- XXX. 'Numéro spécial publié à l'occasion du 30e anniversaire du Conseil Supérieur de l'éducation populaire', *Cahiers JEB*, 5e jg. 1959, 32 blz.

c) EINDVERHANDELINGEN

- Claeys, U., *De Vrijtijdsbesteding bij de West-Vlaamse B.J.B.'er*. Leuven, 1962, 249 blz. (pro manuscripto).
- De Coster, F., *Hoe brengen de plattelandsarbeiders hun betaald verlof door?* Sociologische studie onder de arbeiders van de gemeente Overmeire. Gent, 1957, 78 blz. (pro manuscripto).
- Geissen, H., *De vrije tijd en de Vrijtijdsbesteding*. Leuven, 1956, 86 blz. (pro manuscripto).
- Mangelschots, M., *Het probleem van de vrijtijdsbesteding der arbeiders en een onderzoek daaromtrent in de brouwerij 'Martinus'*. Gent, 1959, 75 blz. (pro manuscripto).
- Roels, R., *De vrijtijdsbesteding der studenten. Een enquête onder de studenten der rijksuniversiteit*. Gent, 1955, 130 blz. (pro manuscripto).
- Staelmans, J., *Vrijtijdsbesteding. Onderzoek in een drukkerij*. Gent, 1961, 142 blz. (pro manuscripto).
- Van Treeck, C., *Het probleem van de vrijtijdsbesteding*. Leuven, 1956, 141 blz. (pro manuscripto).
- Vereecken, M., *De vrijtijdsbesteding in België van de student*. Leuven, 1960 (pro manuscripto).
- Vermeiren, A., *Aspecten in verband met de vrijtijdsbesteding*. Gent, 1949, 75 blz. (pro manuscripto).
- Verstegen, G., *De vrijtijdsbesteding in België. Proeve tot synthese inzonderheid wat betreft arbeiders en bedienden*. Leuven, 1963, 229 blz. (pro manuscripto).

d) KONGRESSEN

- A.C.V.-Congres. *De arbeidersvakantie in het raam van de vrije tijd*. Brussel, A.C.V., 1952.
- Provinciaal Congres A.C.W. Limburg. *Verkorte arbeidsduur en vrije tijdsbesteding*. Hasselt, 1956.
- XXXVIII Vlaamse Sociale Week. *De arbeidersstand en de vrijtijdsbesteding*. Den Haan, 1959.
- XXVIIe semaine sociale universitaire (20-25 avril 1959). *Le cinéma, fait social*. Bruxelles, Institut de sociologie Solvay, 1960, 292 blz.
- XXVIIIe semaine sociale universitaire. *La télévision*. Bruxelles, Institut de sociologie Solvay, 1961.

1. Wekelijksse arbeidsduur van de mannen	34
2. Mannelijke beroepsarbeid op zaterdag	35
3. Mannelijke beroepsarbeid op zondag	37
4. De buitenhuisarbeid van mannen en vrouwen	39
5. De muziekbeoefening en het muziek beluisteren	47
6. Operabezoek bij mannen en vrouwen	48
7. Het lezen van dagbladen en periodieken	51
8. Aard der gelezen boeken	56
9. Herkomst van de gelezen boeken	58
10. Keuze van de programma's bij de radioluisteraars	60
11. T.V.-bezit en kijkgewoonten	62
12. Appreciatie van een aantal T.V.-programma's	65
13. Rangschikking van de, naar het oordeel van de kijkers, 10 beste en 10 slechtste T.V.-programma's	66
14. Frekwentie in het cinemabezoek	67
15. Filmvoorkeur van de cinemabezoekers	68
16. Voorkeur voor toneel of film	69
17. Modaliteiten van film en toneelbezoek	70
18. Bezoek en waardering van enkele belangrijke musea	71
19. Belangstelling voor volkse manifestaties	73
20. Belangstelling voor tentoonstellingen, jaarmarkten en jaarbeurzen	74
21. Het kijken naar sportwedstrijden ter plaatse, resp. het volgen ervan over de T.V. door mannen en vrouwen	77
22. De sportbeoefening door mannen en vrouwen	77
23. Beoefenen van liefhebberijen	81
24. Aard van de liefhebberijen	81
25. Bezoek afgelegd bij en ontvangen van: burens, vrienden en familie	83
26. Bezigheden tijdens het bezoek	84
27. Frekwentie van het cafébezoek	87
28. Modaliteiten van het cafébezoek	87
29. Spijshuisbezoek	90
30. Deelname aan het verenigingsleven	94

31. Aard der verenigingen	95
32. Kennis van Davidsfonds, Willemsfonds, Vermeylen- fonds	96
33. Kennis van een volkshogeschool	97
34. Studie na de dagtaak	99
35. Bijwonen van avondlessen, studieweekenden en voordrachten	100
36. Het vakantie nemen	101
37. Binnenlandse reizen	104
38. Reizen in binnen- en buitenland	105
39. Wijze van overnachten bij reizen in binnen- en buitenland	107
40. Vakantiereis in camping, gezinsvakantiehuis of caravan	107
41. Hulp van de gehuwde man in het huishouden	109
42. Aard van de hulp van de man in het huishouden	111
43. Proportioneel aantal mannen en vrouwen die minder dan 7 u. per week aan het onderhoud van hun tuin besteden	113
44. Gewenste en feitelijke persoonlijke vervolmaking	118
45. Voorkeur voor een oudheidkundig museum of natuur- reservaat	118
46. Wenspatroon in stad en platteland	121
47. Criteria betreffende de indeling naar milieu	129
48. Aantal gemeenten per provincie en proportioneel aantal keuzegemeenten	130
49. Verdeling van het aantal interviews per milieu en per provincie	131
50. Spreiding der respondenten	133
51. Burgerlijke staat van de respondenten	133
52. Beroepsverhouding van de mannen in de verschillende milieus	136
53. Beroepsindeling van de mannen volgens milieu, ge- steund op de status	136
54. Statusverhouding van de mannen in de verschillende milieus	137
55. Beroepsverhouding van de vrouwen in de verschil- lende milieus	137
56. Het aantal inwonende kinderen	138
57. Woningbezit der respondenten	139
58. Bezit en gebruik van auto, moto, scooter en bromfiets	140

Kaart: De gemeenten uit de steekproef

